

čís 848

LISTY

Bráf

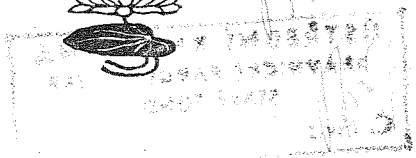
o

STUDIUM NÁRODOHOSPODÁŘSKÉM.

NAPSAL

Dr. ALBÍN BRÁFA.

A 518.

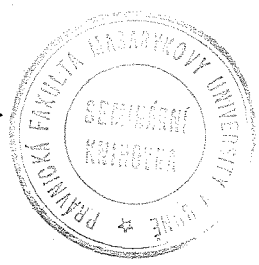
*Veřejná knihovna
Přírodovědné fakulty
Masarykovy univerzity
Brno - ve*

V PRAZE 1899.

TISKEM NÁRODNÍ TISKÁRNY A NAKLADATELSTVA.

NÁKLADEM VLASTNÍM.

ODKAZ
PROF. ALB. BRÁFA
UNIVERSITĚ MASARYKOVĚ.

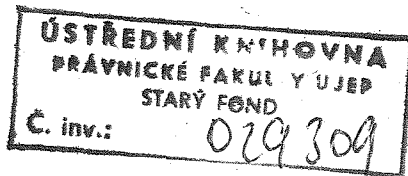

Předmluva.

Radost z pěkně se vzmahajícího ruchu v českém písemnictví národohospodářském dlouho již mi kalil neutěšený, protože nevěcný způsob polemiky, jakým se nejen v časopisectvu různých našich sociálních stran, nýbrž i v brožurách a knihách nakládá naukami odpůrcův. Myšlenková podstata jejich nepodává se věrně, znešvařuje se tendenčně a zvláště rádo — místo výkladu nauk z jejich historických základův a časových podnětů — hřeší se podkládáním pohnutek neb cílů mravně pochybných, na kteréžto pole pak se svádí boj ovšem velmi pohodlný, protože nevyžaduje velké námahy duševní. Krátkozraké, blahové fikce. Tak vede se liberalismu, socialismu vlastnímu, nábožensko-sociálním směrům, organizačním pokusům stavovského hnutí, každému navzájem se strany odpůrcův ostatních. Zhoubné řemeslo. Neosvěcuje, nýbrž zatemňuje. Nevede, nýbrž svádí. Neslouží pravdě, ale podrývá ji. A co jest nejhoršího: Mnozí tak ani nečiní ze zlé vůle, z jasně pojatého úmyslu, nýbrž jaksi bona fide. Četli tak u jiných a nemajíce sami dobrých základův a nenabyvše tedy schopnosti ke kritické orientaci, propadli jejich agitačnímu kouzlu.

Odtud vzešel podnět nejprve mému článku „Boj proti liberalismu“, otištěnému v 2. roč. „Obzoru národohospodářského“, a z části také úvaze „O novém buditelství kněžském“, napsané pro měsíčník „Alétheiu“ (1897). Posléz řečená úvaha měla přispěti k vymýcení nevěcného způsobu polemiky, který se zahostil v jedné části písemnictví našeho katolicko-sociálního, měla býti přimluvou, aby bylo na místech příslušných vážně dbáno o řádné vychovávání dorostu našeho kněžského ve vědách společenských, jak to dnešní potřeba

vzhledem k působení jeho mezi lidem káže. Jak jinak by vlastně měl intelligentní svět český získán býti pro konservativné směry?

Polemika, kterou posléz řečený článek vyvolal, více však ještě dychtivé dotazy těch, které můj pozev, k nelíčené mé potěše, zaujal a povzbudil, zavdaly mně podnět k řadě článků — Listy o studium národohospodářském — které jsem během r. 1897 v „Alétheii“ uveřejnil s úmyslem, abych ku pomoci přispěl snažení těch, kteří nebyli neb nemohou býti účastní vědecky odborného výkladu. Maje za to, že by mohly i jinde než v kruzích původních adressátův nějaký prospěch způsobiti a především při rostoucím zájmu českého obecnstva na vzdělání národohospodářském snad mnohým nebezpečím čeliti, kterými bývá vydáno samoučné studium jsouc bez pevného návodového vesla, rozhodl jsem se vydati je v některých částech rozšířené znova. Snad konečně ani universitní posluchač, ani ten, kdo na universitě studoval, nepřečte je beze všeho užítku. Nebudeť jim, doufám, vaditi, že jsem zachoval původní ráz volné rozpravy, byť v ní nebylo lze tu onde vyhnouti se opakování, jež by v soustavném zpracování odpadlo, a nepotlačil zvláštní zřetel na ty, pro něž prvotně Listy byly určeny. Právě proto však také, dav celé knížce nadpis hlavní části za titul, předeslal jsem článek „O novém buditelství kněžském“ jako úvod a na konci otiskl jsem znova „Boj proti liberalismu“, jen v maličkostech účinkem přátelské polemiky doplněný.

Ač jsem se vynasnažil podati výklad jasný, vzdělaným čtenářům obecně přístupný, přece nejsem bez obav, že začátečníku, který má býti tou pomocí do studia vědeckého uveden, nejedna věc na první ráz nebude snadna. Pro ten případ vznáším naň prosbu, trochu snad neskromnou, aby probírající některé soustavné dílo doporučené na konci Listů, k těmto znova se vracel. Zevrubnější seznam obsahový má mu to usnadniti.

V Praze, v dubnu 1899.

OBSAH.

- O novém buditelství kněžském (str. 3—12).
 Účast českých kněží v buditelství slovesném a politickém (3). —
 Dvoji zdroj oprávněnosti nábožensko-sociálních snah (4). — Nevěcnost
 jedné části příslušného písemnictví (7); příčina: nedostatečné základní
 vědění theoretické (9). — Kterak se postarati o nápravu (10).
 Listy o studium národohospodářském (str. 15—103).
 I. Úskali nevěcných postupů. Předčasné zaujetí při samouctví
 neb nedokonalém prvotním návodu (15). — Vlastní zkušenosti (17);
 jejich zužitkování učitelské (19).
 II. Vědy theoretické a praktické. Laické stotožňování rozdílu
 theoretické a praktické nauky s rozdílem knihového vědění a ži-
 votní praxe (21). — Theoretické a praktické nauky v oboru přírodo-
 vědeckém (22). — Posloupnost věd (23). — Trojí druh výroků
 v každém oboru vědeckého badání: Singulární deskripce, theoremy,
 maximy (24). — Skutečný postup v té příčině u vývoji jednotlivých
 věd a v národohospodářské zvláště (27). — Krise teorií; přes to
 i starší ne bezcenné (28). — Theoremy u praktiků; příklady (30).
 — Potřeba theoretického vědění vzhledem k socialismu (35). —
 Závěrek.
 III. Formální povaha národohospodářských pouček.
 Výtky o nesrovnalosti se skutečností (36). — Obdobné zjevy
 v exaktních vědách přírodních (37). — Ani statistika nezjednává
 srovnalost se všemi zjevy skutečností (39). — Kterak to souvisí
 s nutným specialisováním věd; základní rozdělení jejich v pří-
 rodní a duchovní a další štěpení. Vznik věd specialných
 v oboru duchovních; každá povstává skutkem abstrakce (40). —
 Obmezená hodnota poznatková z toho plynoucí. Nutný zřetel na
 základotvornou abstrakci a na logickou metodu, pomocí které
 získány byly jednotlivé poučky (43). — Nedostatečná základotvorná
 abstrakce při založení theorie národohospodářské v XVIII. věku
 (44). — Původ nedostatků této theorie tedy nikoliv pouze ve vyni-
 kajícím užívání deduktivné metody (47). — Nutnost obou method;

výrok Schmollerův (48). — Vedoucí myšlenka školy historické (48); dvojí extrém z omylů její plynoucí (50). — Předběžná poznámka o vztahu teorií k ethickým cílům (52).

IV. Věcná povaha theoremů národohospodářských. Smysl a původ slova „zákon“ v theoretických vědách (53). — Zákon elementární a odvozené (54). — Pohled na zákony přírodní; exaktnost a srovnalost se všemi případy skutečnosti také v nich nejsou pojmy totožnými (55). — Absolutnost zákonů přírodních (55). Názory o „přírodovědě společenské“ (56). Příklad jejich z dějin vývoje statistiky (57); korektura jejich novověká (58). — Lišení hlavních a odvozených, abstraktních a empirických zákonů v národohospodářské vědě (62). — Názory o možnosti exaktních zákonů v tom oboru a jejich rozbor (63). — Domnělé znaky absolutnosti hospodářsko-psychologických zákonů klassické nauky; v pravdě tu šlo jen o pravidelnost podmíněnou určitým zřízením právním, tedy dosaženo pouze relativního řešení, nikoliv absolutního (65). — Jaký důsledek z toho pro nauku praktickou (68). — Pokusy o vývojové zákony na rozdíl od těchto hospodářsko-psychologických; ráz pokusů o všeobecné vývojové zákony společenské; pokusy toho druhu v oboru národohospodářském (69). — Řady vývojové a kauzálně vložené vývoje (70). — Meze domnělé verifikace hospodářsko-psychologických zákonů indukci (71).

V. Povaha praktické nauky národohospodářské. Na půdě přírodovědeckého názoru v oboru věd společenských jest nauka praktická pouhou aplikací theorie; meze ethických hledišť při tom (74). — Opuštění přírodovědeckého názoru zároveň uvolňuje těsné spojení theorie a nauky praktické; za to větší bohatost a nesnadnost úkolů (76). — Příklady na kartelích (76), problémech měnových (78), pojišťování dělnickém (80); socialismus jako pouhá praktická nauka a jako vývojová theorie, tato zejména u Marxa a Engelsa (81). — Theoretický a praktický úkol v oboru nauky důchodové (84). — Theorie důchodová nemožna bez podkladu určitého právního řádu, ani v socialismu (86). — Definitivní stanovení poměru ethiky k národohospodářské nauce praktické (88). — Důsledky z toho pro nábožensko-sociální směry (89); vliv individualistického a kolektivistického názoru světového v těchto (89). — Hranice nábožensko-ethické působnosti a oboru moci státní.

VI. Kritičnost studia a účelný jeho postup. Dle čeho posuzovává theorie a praktické nauky (92). — Postup při studiu (94). — Význam logiky věd duchovních pro ně, jakož i sociologie a psychologie (96). — Právnícké studium příznivým ovzduším pro studium národohospodářské (97); v t. zv. „křesťanské sociologii“ bývá praktický zřetel dominujícím; ona nezbavuje potřeby poznání theorie

(98). — Doporučení některých knih (99). — Podmínka popularisování vědy národohospodářské uvedením do škol obecných (101).
Boj proti liberalismu (str. 105—119).

V domácích polemikách proti liberalismu převládá způsob nevěcný (107); nemístné vkládání do pojmu toho dříve, nesprávné podkládání nyní (108). — Liberalismus jako dějinná skutečnost (110); jeho původ (110) a jeho theoretický podklad v individualistickém názoru (111). — Na rozdíl od individualistického nezbání dějin je sociologický podklad vědeckého socialismu teorií vývojovou (114). — Směry věcného vyvracení liberalismu (115). — Ne každé přiznání zákonitosti společenských je názorem materialistickým (116). — Liberalismus jako absolutní princip náleží již historii (117). — Podezřívavé odmítání jeho nešetří toho, co v něm právě mravně cenno (117). — Správné pochopení starších teorií podmínka vědeckého pokroku a účelnější sociální politiky (118).

O NOVÉM BUDITELSTVÍ KNĚŽSKÉM.

U kolébky našeho probuzení národního stál všude na předních místech kněz. Co mohlo se také lépe hoditi k nauce evangelia o lásce k trpícím a pomoci ubohým, než toto missionářství obrození, které v utěšující naději povznášelo utlačené a hynoucí. Až příliš málo jmen jejich bylo nám zachováno. Ale kdekoliv ze starých zápisek a z vypravování dávných pamětníků nové nějaké paprsky padnou na některý dosud nevyjasněný kout v dějinách našich novějších, všude potkáme se s postavami vlasteneckých kněží, buditelů. Pro správné ocenění působnosti té padne arci na váhu i skutečnost, že tehdy v národě vůbec a hlavně zase v těch širokých jeho vrstvách, ve kterých působili buditelé národní, mělo náboženské přesvědčení obecně kořeny mnohem hlubší nežli nyní. Vliv duchovenstva sám o sobě, nehledíc ani k jeho postavení ke škole, byl tedy mocnější a byl tak i platnější oporou jejich buditelskému poslání.

Mnoho se zajisté od těch dob změnilo. Buditelství ve starém slova pojmu dávno svůj úkol vykonalo. Po době základního díla ryze slovesného přišlo období politického probouzení a organisování lidu — ani zde nescházel kněz český v prvních řadách, ač často potkával se s překážkami nemenšími než dříve. Ti z nás, kteří z jinošství svého již sami dovedou se upamatovati na ruch let šedesátých, nezapomenou na postavy venkovských kněží, kteří v čele voličstva kráčivali k osudí volebnímu. Nastalo a znenáhla se přirostovalo různění politických stran a hesel, kteréž na politické postavení kněze nemohlo zůstati bez vlivu a to tím spíše, protože porůznu i náboženské momenty samy neb aspoň určité proudy protikněžské počaly v tom hráti svou úlohu. A konečně nezbytnou mocí vývoje stržení byli jsme v rozpory sociální

rozmanitě nyní propletené s politickými a náboženskými. Tak octli jsme se ve stavu vnitřní krise, kde živé protivy názorů, směrů a cílů mocněji, než kdy jindy, na sebe narážejí jak v písemnictví a v umění, v žití hospodářském a v organisacích společenských, tak u volebních osudů. Dosud jest rozklad pánem a nesnadno jest uhodnouti, jaké nové směry, pro příští dráhy života národního rozhodné, v něm konečně vrchu nabudou.

Nikomu, kdo smýšlí objektivně, ať jest barvy jakékoliv, nemůže býti divno, že za takových poměrů počínají se ujímati v kněžstvu snahy jednak po zaražení určitých *politických* směrů, které až dotud mohly býti zastupovány jen v lůně jiných stran a zde tedy pouze v mezích kompromisů složením těch stran podmíněných, jednak po *sociální* působnosti, ať již pěstované ve spojení s novým politickým sešikováním či nezávisle na něm, ale ovšem duchem náboženským ovládané. Zde jen tímto sociálním působením samým hodlám se zabývat. A zapřít si nelze při tom dvoji věc. Předně, že chápe se kněžstvo katolické toho úkolu v době, kde vliv jeho na široké vrstvy lidu je proti někdejšímu značně oslaben, což znamená zároveň oslabení jeho vlivu na mravní směry lidu. Za druhé, že rozličným s panujícími myšlenkovými proudy a světovými názory naší doby nerozlučně spojeným otřesům náboženského *presvědčení* jde velmi účinně na pomoc ryze *agitační* zlehčování se strany mluvčích sociální demokracie, kteří účtují se skutečností, že dosud všude náboženské směry byly nejbezpečnější hrází proti jejich naukám. I sebe povrchnější nahlédnutí do literatury sociálního demokratismu podá nesčíslných dokladů, že svou thesis „Náboženství je soukromou věcí každého jednotlivce“ vskutku do opravdy neběrou. Positivistické směry novověké filosofie více méně rozhodně vzdávají se metafysických úkolů, kladouce je *za* ony meze vědeckému poznání dostupné, u kterých ryze rozumové poznávání skládá zbraně pronášejíc své: Ignoramus, ignorabimus! To však daleko ještě nestačí těm, kteří pro své agitační úspěchy potřebují armády zfanatisovaných zoufalcův a kteří tedy naproti věcem, o kterých metafysické odříkání filosofů

praví: Nevím!, kladou popření prosté, nic za to neposkytující, co popřeli.

Již toto dobře vypočtené a agitačně účinné sečlankování určitých radikálních nauk sociálních s rozhodně protináboženskými proudy musilo by každému, kdo i jen jako soudce zcela střízlivý a nestranný by stál naproti běhům časovým, úplně dostačiti k ospravedlnění nábožensko-sociálních snah duchovenstva. Očekávati od nich něco jiného bylo by tolik, jako žádati, aby neměli přesvědčení, aniž vůle zjednati mu platnost. Již s toho hlediště musil by proto každý pokládán býti za podjatého stranníka, kdo by chtěl zásadně odpirati snahám posléz řečeným i samo subjektivně oprávnění. To nikdo nesmí činiti a neučiniti, kdo sám chce, aby *jeho* přesvědčení bylo ctěno a šetřeno, když za svou povinnost uznává, zjednati mu platnost.

Leč tento průkaz legitimacy nábožensko-sociálních snah, odvozený jen ze vnučeného úkolu obranného, není jediným průkazem její. Je vskutku možno představit si osvíceného kněze — v době prudkých zápasů soutěže, úpadku řemesel, volné dělitelnosti a zadlužitelnosti pozemkové, koalici dělnických, stávek a kartelů, chorobného narůstání potřeb a vůbec měnící se miry životní, rychlého bohatnutí a hromadného pauperismu, nikdy nebývalého napjetí hmotných sporů prospěchových i kulturního závodění — který by nanejvýš snad se spokojil apologetickým úkolem naproti novým proudům myšlenkovým, ale ve své „cura animarum“ nevyšímal si těchto nových útvarů společenských i jejich souvislostí a v aplikaci hlubokých mravních nauk evangelia vyhýbal se všemu tomu mocnému žilobití přítomnosti, utkvívaje buď na pouhých všeobecnostech nebo na příkladech svědčících překonaným fazim společenského života, jež nikdy více se nenavráti? V prvním případě by bezbarvá abstrakce, ve druhém liché anachronismy mařily slovům jeho přístup do hlav a srdcí. Jeden z novějších spisovatelů křesťansko-sociálních, někdy trochu ukvapený ale vždy zajímavý G. Ruhland, ve své knížce „Wirtschaftspolitik des Vaterunser“ ukázal zajímavě nutný vliv, který měly během dlouhých věků změněné hospodářské

a společenské útvary na výklad prosby: „Chléb náš vezdejší dejž nám dnes“. Nemůže býti ani pochyby, že aplikace prosby té nutně jest jiná podle různých tvarů výdělečného života. A podobně má se věc i s příkázáními. Vezměme na př. v úvahu příkázání: nepokradeš. Rozsáhlý objem, který v desateru má pojem ten (a *contrario* na př. od trestno-právního pojmu krádeže) dopouští nám tvrditi, že aplikace předpisu toho na *nynější* poměry výrobní a výdělečné a vůbec na formy vyvinutých stupňů života hospodářského je nekonečně spletitější než na jednoduché tvary naturálního hospodaření. A tak skoro krok za krokem potkáme se s pravdou, že kněz i při výkonech ryze církevních na kazatelně, ve zpovědnici atd. účtovatí musí s hospodářskými a společenskými útvary svého okolí, svého milieu, má-li na mysli lidu působiti účinně, má-li také býti schopen, dáti jemu v *jeho konkrétních poměrech* směr a cíl. Avšak účtovatí s těmi skutečnostmi může jen ten, kdo je zná, a znáti je neznamena pouze míti jistý bezprostředný empirický názor jejich, nýbrž znáti i ty myšlenkové proudy časové, s nimiž ony skutečnosti souvisí, znáti zkrátka sociální otázku celou v rozličných její směrech i stranách.

Že to právě s touto podmínkou úspěšné působnosti duchovenstva nevypadá valně, přese všechny horlivé náběhy, které zvláště u mladších jest pozorovati, o tom by bylo marno šířiti slov. Tomu, kdo již v povolání působí, často nestačí prostředky, aby se potřebnými pomůckami, vskutku vhodnými a dobrými, opatřil, a když také stačí prostředky, schází návod, jenž by spolehlivě ukazoval cestu. Ti, kteří ještě trvají na studiích theologických a kteří strádají namnoze opravdovým hladem po soustavném poučení (neboť tuší dobře význam jeho pro svou budoucí *kněžskou* působnost) — ponechávání jsou při hladě tom a poněvadž konečně přece o své újmě hledají jeho ukojení, propadají tím snáze všem nebezpečím, kterým vydána bývá svépomoc samouků. A toto nebezpečí visí nad nimi ovšem i potom, když sami literárně vystupují na poli sociálně-politickém.

Vyjádrím-li zde se vši nepokrytostí, k níž se cítím povinným, povšechný dojem, kterým na mne *tato* část našeho písemnictví působí, učiním tak zajisté jen v nejpřírodnějším zájmu pro věc, protože bych jí přál úspěchy větší. *Amicus Plato, magis amica veritas.* Chovám úplně tu víru v možnost nového mocného působení církve v oboru sociálním, již dal výraz Anatole Leroy-Beaulien ve svém spisu o „papežství, demokracii a socialismu“. Ale vykoupěn může býti ten úspěch jen *jakostí* výkonů.

A tu především v příslušných literárních projevech českých, větší měrou arci ještě v řečnických výkonech, nemile mne zaráží jistý duch nekritické podjatosti, který je ovšem vlastní veliké části té ohromné spousty současné literatury brožurové a pamfletové o sociální, zvláště o dělnické, agrární, maloživnostenské otázce. Je viděti, že se i naše křesťansko-sociální produkce slovesná mnoho přizivuje z tohoto materiálu více méně agitačně přibarveného ku své vlastní škodě. Snažil jsem se letos na jiném místě, v článku „Boj proti liberalismu“ (Obzor národohospodářský 1897 1. seš.), ukázati povážlivost tohoto způsobu poučování lidu. Kde na místo objektivního vyjasnění obsahu a původu učení protivných vystupuje podkládání všelijakých pohnutek osobních, tam se nejenom neposlouží pravdě, nýbrž ublíží se i vlastní věci, poněvadž čtenář neb posluchač přece jen příliš snadno může nabyti přesvědčení o chatrnosti takových výkladů a protože ten, kdo sám se nerozpakuje zahousti zlou píseň podezřívání, na konec neprávem se diví, splácí-li se mu zbrani stejnou. Starší, původní odpůrci liberalismu, u kterých hy přece zápal prvního zápasu polemického přehmaty spíše omlouval, mnohem méně se prohřešovali na objektivní pravdě, než jejich epigoni, před jejichž zraky leží liberalismus jako veliká dějinná skutečnost s minulostí více než stoletou. Nic jinak nemá se to s kritikou socialismu a polemikou proti němu. Totéž plítké pohrávání osobními motivy, nedostatek přesného různění věci a osob, kusé a nesprávné výklady nauky a podle toho kritika i polemika. A přece by pozornější prohlédnutí vlastní katolicko-sociální literatury i co do poměru jejího

k panujícím myšlenkovým proudům časovým mohlo nejlépe od takové agitační neoprávnělosti odvrátiti. Jednotlivé faze katolicko-sociálního směru jsou si dosti nepodobny. Srovnajme jen Kettelerovu „Dělnickou otázku a křesťanství“ (1. vyd. 1864) s novějšími spisy a programy, na př. Hitzovým, a bude nám nepopíratelný vliv socialismu na posléz řečené zjevným. Jak podivně někdy vypadají velcí služebníci vědecké pravdy, jako Smith a Malthus, a jimi koryfeové staré liberální školy v líčeních našich vrstevníků a přece dostačí vzítí jejich spisy do rukou, aby se poznalo znešvaření jejich obrazu spíše jen lehkovážné než úmyslné. Bývajíť to úsudky čerpané z nějaké druhé a třeba kolikáté ruky a připadají mi někdy tak, jako by někdo chtěl podobiznu kteréhosi z vynikajících našich mužů urputně bráti za pravou tak, jak ji přináší jisté obrázkové časopisy satiricko-politické! Přemnozí lidé, vynikající opravdovostí i vědeckou svou výší, ač pozitivní nauky Marxovy potírají, nebudou se rozpakovati, aby uznali vysoký vědecký význam Marxův, aniž v pochybnost bráti věcnost jeho pohnutek.

Na podkladech badatelské práce celého století není vůbec dnes nesnadno sestaviti celé knihy námitek proti Smithovi a Ricardovi, jako proti Marxovi a Rodbertovi, a je tedy tím méně potřebi bráti útočiště k výkladům, jež nemají co činiti s věcí s obsahem nauk samých.

Řečený právě se stanoviska duševního nákladu laciný způsob kritiky jest tím nápadnější, když se s druhé strany uváží patrná náchylnost dotčených spisovatelů k dosti radikálním, často nemálo nápadnými barvami naneseným programům, zejména též v oboru živnostenském neb agrárním.

Ale pro všechny ty úkazy jest jedno dostatečně vysvětlení. Ony všechny plynou ze slabých podkladů zejména *theoretického* vědění.

Populární literatura národohospodářská a sociální, jak arci pochopitelno, pohybuje se v mezích speciálních *praktických* nauk. Na té půdě ale je mnoho hříchů možno. Kdyby se dnes někdo, chtěje se státi lékařem, pustil přímo do práci odborně patologických, aniž si dříve zjednal potřebného

základu v studiích anatomických a fyziologických; kdyby někdo chtěl zkouseti své síly v nějakém oboru lučební technologie, neobrniv se dříve potřebnými základy chemie theoretické, ano kdyby někdo takový dokonce chtěl kritiku vykonávati nad jinými spisy téhož oboru, řekne i laik: jak je to možno? Ale že něco tomu zcela obdobného denně se děje v oboru věd společenských a zdá se býti tolika lidem věcí docela nezávadnou, to, pohříchu, je už takměř všední zjev.

Ano, kdežto rozdíl theoretických a praktických nauk je v celém oboru přírodních věd každému vzdělanci běžným, v oboru společenských mnohým, poměrně vzdělaným a dokonce o sociálních problémech pišícím, jako by byl španělskou vesnicí.

Svou pojmovou nejasnost i svůj odpor proti pečlivějšímu uzákladění svých vědomostí, mnozí zastírají nechutí proti „systémům“. O systémy neběží, nýbrž o dobrou znalost toho, *co jest*, o typické tvary a pravidelnosti (zákonnosti) v koexistenci a vývojích jevů, jimiž se zabýváme ať už běží o jakýkoliv obor. Pak teprve mohou zabývati se platněji tím, *co býti má*, tedy s učením praktickými. Učení o základních jevech hospodářských a útvarech hospodářského života i jejich souslednosti časové, nauka o statcích a kapitálu, o způsobech a vývojích dělby práce, o tvarech zřízení výrobního (soukromopodnikatelském a jiných), o hodnotě a ceně, o úvěru a jeho formách, o penězích a způsobech měny, o dýchodech a jejich podmíněnosti rády právními a pod. — to jsou jednotlivé části z velikého toho souboru theorie, při kterých ještě vůbec neběží o to, co stát a co jednotlivci mají a měli by činiti, tak jako fyziologovi ne o to, jak se léčí neštovice. Tomuto theoretickému studium, a sice rádnému a důkladnému, se nikdo beztretně nevyhne, kdo chce o praktických otázkách národohospodářských se poučiti, neškuli o nich poučovati jiné. Bez této přípravy, která (mimoходом řečeno) teprve vyjasní každému rozhodující význam *method* badatelských, každý, jenž se pouští do literární činnosti o praktických otázkách, zůstane do smrti diletantem, byť i v té které jednotlivosti sem tam nějaké zdravé zrno našel.

Má-li to tedy jíti do pravdy se sociální působností kleru v písemnictví i v životě, musí se věc vzít vážně od základů péči o dobrou vědeckou přípravu v oboru věd společenských, hlavně v oboru národohospodářském, a sice předem o theoretickou. A zde také padá na váhu ještě jiný rozdíl: v praktických naukách může býti řeč o zvláštním křesťanském, i zvláštním katolickém směru; o teoriích v takovémto smyslu (t. j. ve smyslu určitých ethických neb ethicko-náboženských cílů) nemůže býti řeči, právě proto že v nich jde jen o to, *co jest* (typický, generický); zde tedy možno bez úkostlivosti podnikati výběr. Přední zájem bylo by tedy obrátiti k tomu, aby se již *nastávajícímu knězi* dostalo hlavně pečlivého základního poučení theoretického, jehož nedostatek on, jakmile se už vydal jednou na vlny své působnosti praktické, nesnadno dožene, nenajdeť ani pomůcek ani návodu začátečníku tak nezbytného.

Co tedy jest činiti?

Na první místo kladu, zač již před mnohými lety v důvěrném shromáždění jsem se přimlouval: *zřízení stolic pro vědy sociální na theologických učelích*, předem na theologických fakultách. Ale *nikoliv hned* a bezprostředně, nýbrž teprve pak, až budou na snadě kandidáti, kteří svou plnou vědeckou zdatnost literárními výkony a řádnou habilitací prokázali.

Kandidátům bude třeba dáti příležitost k přípravě. Je tu na snadě cesta, které se užívá k zabezpečení dorostu na jiných fakultách. Miním tím *stipendia* pro zvláště nadané posluchače, kteří teologii absolvovali, tedy nepochybně již mladé kněze, za účelem návštěvy vynikajících učelí a učitelů cizích, při čemž by doplniti mohli potřebné přípravné vzdělání i v oboru právním a filosofickém. Kandidáti takoví by se našli, o prostředky sotva bude nouze. Míti ve vlastních řadách soudruhy v oboru sociálních věd na plné výši vědecké stojící, pro kněžstvo samo a pro zájmy církevní bylo by neocenitelným prospěchem, bylo by podmínkou nezbytnou pro vznik zdravé svým duševním vlivem mocné strany kon-

servativní, který jest nám tak naléhavě potřebným v nynějších běžích časových.

Odkázati theology k návštěvě příslušných přednášek na domácích fakultách právnických, bylo by jen pro malý počet theologických učelí možno, ale narazilo by z mnohých příčin, o kterých se nechci rozepisovati, na překážky, pročež tu myšlenku ani dále rozprádati nehodlám.

Již pro nynějšek, hlavně zase vzhledem k mladšímu kněžstvu i studujícím theologie, kladl bych váhu na dvě věci: *Předně* na zřízení knihovny vybraných sbírek spisů z oboru věd sociálních v každém sídle diecesním, nejlépe ve spojení s knihovnami alumnátními. *Za druhé* pak (pokud jde o českonárodní poměry) na účinnou podporu k vydávání dobrých, ne k agitaci, ale k vědeckému sebevzdělání určených spisů, ve kterých příčině bych pro dlouhou řadu let počátečních dal rozhodnou přednost překladům, k nimž literatura německá a francouzská podává velikou hojnost děl opravdu dobrých i znamenitých. Anž pro věc samu je to výhodou, že tento záměr dá se uskutečniti skrze literární podniky již existující. Jen určitější směr dáti jejich publikační činnosti.

Bude to trvati léta, nežli vše, co zde naznačeno, uvede-li se v čas a plně ve skutek, přinéstí může ovoce. Ale mohlo by to býti ovoce pro lid náš požehnané. Jakou bohatou kořist tomu, kdo pronikl zbystřeným zrakem všemi svazy a nitkami společenského života přítomného, poskytuje evangelium! Ve věčné svěžesti své dopouští aplikace na nejspletitější tvary a protivy společenského ústrojí. Dělic spravedlivé světlo i stín, právo i povinnost, odříkání i lásku, zůstane povždy šťastným vodítkem všem hlasatelům sociálního míru v nejryzejším duchu ethickém. Vypěstovati v dorostu kněžském právě apoštoly tohoto ducha, povznesené nad jakoukoliv strannickou podjatost a vášnivou vřavu agitační, kladl bych na ten čas mezi *nejdůležitější* úkoly vedoucích a rozhodujících osobností našich církevních a za veliký prospěch církve samé.

A tím jsem tuším i naznačil, co vyrozumívám „novým buditelstvím kněžským“. Před sto lety stál u kolébky pro-

buzení našeho národního vlastenecký kněz a vykonal dílo nehynoucí. Nezamlouvá se ve víru sporů a bojů přítomných sama sebou myšlénka, aby na novém rozhraní dvou věků kněz český v ryzím, spasném duchu evangelia ujal se poselství sociálního míru, a aby v duchu tom, ozbrojen potřebnou měrou vědění, platně pomahal udržeti dílo nezbytného společenského přetvoření na drahách bezpečného, ušlechtilého pokroku?

LISTY

O STUDIUM NÁRODOHOSPODÁŘSKÉM.

I.

Několik stránek, které jsem uveřejnil s nadpisem „O novém buditelství kněžském“, potkalo se na různých místech s osudem velmi rozdílným. S plným souhlasem u jedněch, zvláště též u některých mladších duchovních, jinde zase s rozhodným odporem, který šel až tak daleko, že vůbec potřeba náležité průpravy knihové a především theoretické byla popřena pro ty, kteří by chtěli v otázce sociální působiti. Odpověď již ondy zatím a, jak se domnívám, dostatečně na tvrzení posléz řečené, rád bych také vyhověl těm, kteří uznávají úplně potřebu řádných národohospodářských vědomostí pro kněze a jeho působení, ale přáli by si slyšeti něco více, kterak si mají vésti, když chtějí poučení vyhledávati. Dotazy podobné byly mi přímo od některých mladších duchovních učiněny. Především arci se podobá, že běželo laskavým dotazovatelům o to, abych jim doporučil nějakou vhodnou „učební knihu“ nebo některé knihy, pomocí kterých by se do základů vědy samoučně vpravili.

To by byl úkol snadno splnitelný. Vyjmenování několika knih z ohromného množství nástinů, učebnic a systémů by to spravilo. A přece by to byla odpověď nedostatečná. Musím si sám místo dotazovatelů otázku položití šire. Příčina, pro kterou takového širšího dotazu a zodpovězení jest třeba, spočívá v tom, že samouk může si svou snahu a horlivost, i při dobře vybrané lektuře, snadno splatiti sklamaním, marnými ztrátami času a poblouzeními, jež vedou k jednostrannostem, z nichž někdy následkem delšího zaměstnání literaturou odbornou a při dostatku kritického ducha podaří se jednotlivci vybrísti, často nikoliv více. Jen poněkud dobrý učitel, který vede naše první kroky při studium nějaké nám

dosud nové discipliny vědecké, včasným upozorněním takových nebezpečí nás uchrání. Nepoví nám nepochybně nic více, než co bychom mohli také sami tu onde vyčísti, avšak bez rady a poučení takového bude to zhusta pouhou náhodou, vyčteme-li vskutku v pravý čas a na pravém místě. To jest výhoda odborného návodu. Nikterak tím není řečeno, že bychom musili i *věcný* obsah učení nám od takového učitele podávaného přijmouti. Snad povede nás vlastní úsudek k přijetí nauky od té, již on nám podal, odchylné. A dobrý učitel nám tuto možnost nesmí mařit. Hlavní věcí jest, abychom si cestu k samostatnému názoru mohli nalézt bez *nebezpečí předčasné předpojatosti*, což právě má býti ovocem takového odborného návodu. Pro lidi s myslí vnímavou a naplněnou nadšenou dychtivostí seznámiti se s novým předmětem, bývá nemálo rozhodnou *první* kniha, která se jim dostane do rukou, je-li jen trochu svůdněji a přesvědčivěji psána. Novost věci nás zaujme a brzo jsme tak říkajíc podplaceni ve prospěch toho, kdo má u nás naproti jiným výhodu časové přednosti. Z toho důvodu jsem také kladl velikou váhu na to, aby budoucí učitelé národního hospodářství na fakultách a učelištích theologických byli odborně dobře připraveni, aby zejména dle možnosti konali studia na cizích universitách u dobrých odborníkův a byli nuceni dobýti si svůj úřad učitelský normálním způsobem habilitací, zaručujícím lépe skutečnou *vědeckou* způsobilost. Truchlivá stagnace národohospodářského studia na universitách rakouských v poslední čtvrtce předešlého a na počátku našeho století (tedy již v době po Fysiokratech a Smithovi!) vysvětlovala se tím, že pojednou musila býti řada stolic obsazena a Sonnenfels vybral kandidáty ovšem ze žáků svých na rychle připravených. Štěstí na př. bylo, že později odpůrce jeho Watteroth ve Vidni působil a žáky s novými směry seznámil, čímž na př. dostalo se i Praze v nástupci Butschkově, V. G. Koptzovi, vědecky pokročilejšího učitele.

Abych především důležitost a dosah racionálního postupu nějak objasnil a nemusil dovolávat se cizích dokladů, z osobních příčin choulostivějších, sebe sama vezmu za pří-

klad. Vyličím vlastní zkušenosti ze svých počátečných cest průpravných v oboru, kterému učiti vzal jsem si za povolání.

V době, když jsem vstoupil do třetího roku právnických studií, nebyl národohospodářský obor na universitě pražské příliš šťastně zastoupen. Starší professor toho oboru, Dr. Eberh. Jonák, jemuž za ochotu a opravdově přátelské chování mám příčinu býti vděčen, byl vlastně habilitován pro statistiku, v níž si knihou o theorii statistiky zjednal jisté literární jméno. Kniha ta, ač dnes už zastaralá, ještě přece tu i tam s uznáním se cituje. Tehdejší mladší professor, Dr. K. T. Richter, byl plný vzletu a uchvacujícího slohu, dramatický a snad i jinaký poeta, ale liboval si proto také více v řečnické skvělosti nežli v přesném výkladu pojmovém. Hledal jsem tedy poučení jinde na svůj vrub. Jméno J. St. Milla, jehož logika byla tehdy také mnoho čítána, zdálo se mi podávati záruk dosti a chutě dal jsem se do studia jeho „Principles“ v dobrém Gomperzově vydání. I byl jsem jím všecek zaujat; činil si výpisky atd., nedovedl vůbec národohospodářsky jinak myslet a na svět se dívat. Ale dílo to bylo prací Millovy mladosti, bylo mnohem méně, než on se domníval a než já mohl tehdy chápati, emancipováno od základních východišť a logické metody zakladatelů t. zv. klassické, individualistické (liberální) školy, zejména D. Ricarda, slavného mistra té metody. Mělo to sice velikou výhodu pro mne, že první kniha, ze které jsem se předmětu učiti počal, dobře byla způsobilá sloužiti jaksi logickému cviku a disciplinovanějšímu myšlení — mnohem lépe zajisté bylo pro mne, než kdybych byl sáhl k některému duchaplnému essaistovi. Připisují tomu zejména též, že Carey, jenž se mi pak brzo dostal do rukou, přese všecku svůdnost svých důkazů analogiemi na mne dojmu neučinil. Ale byla to přece jednostrannost. Neměl jsem, upřímně řečeno, ani tušení, na které místo v dějinném vývoji národohospodářské vědy, tedy ve vývoji myšlení a vědeckého tvoření národohospodářského, Millova kniha patří; tím méně jsem tušil, že existují již po více desítekletí jiná znamenitá díla, úplně se lišící od ní i v základním východišti (u Milla individualistickém) i v me-

thodě (u Milla rozhodně deduktivně). Literárno-historické výklady našich přednášek kromě Lista a „romantiků“ jen zcela povrchně se dotýkaly t. zv. školy historické; Rodbertus, Lassale, Marx nebyli v nich jmenováni, tím méně nový, zrovna tehdy v Německu navstavši rozchod t. zv. „katedrových socialistů“ a pravověrných vyznavačů liberální nauky. Myslím opravdu, že jsem ještě jako rigorosant věděl o nich málo ba skoro nic. Politické události, které souvisely s povoláním a brzkým pádem ministerstva Hohenwartova, jehož členem byl i A. E. Schaeffle, učinily jméno posléz řečeného vynikajícího učenice u nás populárním, spisy jeho byly, jak pochopitelně, horlivěji hledány, a tak ovšem dostalo se znenáhla jednostrannostem mého Millovského zaujatí nějakého, nikoliv však plného korektivu. Že ho ani Roscher v příčině metody nepodal, nikomu nebude divno, kdo blíže si povšimne, jak tento hlavní spoluzakladatel t. zv. historické metody, jinak vysoce učený a roztomilý spisovatel, vlastně historickou metodu pojímal. Můj první větší pokus práce samostatné, habilitační spis „o znehodnocení peněz papírových i ažiú (příčiny vzniku a změn jejich)“ — jež vydati jsem se rozpakoval, nedůvěruje úsudku posuzovatelů*) — ač právě zde, a zvláště pro Rakousko, tak na snadě bylo použití historické (induktivně) metody, byl prací rozhodně abstraktní; statistická sestavení v něm jen jako doklady spekulativních vývodů, pouhá troška nevalně kritické parády. A přece ten spis povstal pod silným vlivem Kniesovy knihy „Geld und Credit“, téhož Kniesy, který je rozhodně nejlepší ze starších metodologů historické školy. Ale já za to nemohl, že on svou právě řečenou knihu na podkladu historické metody nesosnoval. Jeho „Politische Oekonomie vom geschichtlichen Standpunkte“ počal jsem studovati později — a spolu s Schaefflovým „Kapitalismus und Socialismus“, a jinými spisy příbuzného směru zviklala mne docela. Vida však jednak přece jen zjevně skrovné theoretické úspěchy školy

*) Uveřejnil jsem pouze populárně spracovaný výtah v „Poslu z Prahy“ roč. 1878 č. 212, 215, 217, 222 a 225.

historické a s druhé strany patrnou jednostrannost a kusost starší individualistické nauky nedovedl jsem vybrísti z ustavičné skepse a nejistoty. Očividná nezralost pokusů o t. zv. všeobecnou vědu společenskou (sociologii) nepomohla mi rovněž z toho bludiště. Teprve Mengrovy „Untersuchungen über die Methode der Socialwissenschaften“ a bohatá literatura, kterou z podnětu této knihy vzbuzený metodový spor vyvolal, přinesly mi jisté vyjasnění a ustálené přesvědčení. Doba tohoto mého hledání a blouzení, častých sklamaní a dočasného úplného poklesnutí sebedůvěry zahrnuje více než 10 let mého života. Jest pravda, že konce mohly dopadnouti i hůře; ale s druhé strany jest takměř nepochybně, že bych byl několik těch zlých let si ušetřil, kdybych byl dříve se vrhl na důkladná logická studia methodová. Leč s katedry nebylo k takovému něčemu ani povzbuzení ani návodu.

Laskavý čtenář není asi v pochybnosti, proč jsem se odhodlal k této zpovědi. Zametaje před svými dveřmi neublížím aspoň nikomu a leckomu snad i prospěji morálkou z obsahu té zpovědi vyplývající. Jsem následkem svých vlastních zkušeností vždy naproti žákům svým úzkostlivým, abych vykládaje jim vědu pro ně novou, samu ještě dosud v rozličných krisích tonoucí, nezavinil jednostranné jich utkvění ve směrech mému osobnímu přesvědčení hovících, abych v těch, kteří jeví touhu i talent k samostatné práci, objektivního kritického ducha nepodlomil — ale také jej nedal ohroziti od jiných. Cvičit se v práci samostatné musí ovšem každý začítí záhy, kdo věc do opravdy bere. Ale nic zas není zhoubnějšího, než smělost vystupující s pretensí vědecké povznešenosti, dokud jsme dříve poctivě nehledali a v jistém stupni subjektivně uspokojujícím nenalezli onoho vyjasnění zvláště v základních východištích a methodě, bez kterého buď utkvíme v urputné předpojatosti proti všemu, co se nesrovnává s prvními nahodile přijatými dojmy a názory (jež cit náš zaujaly, aniž jsme si toho právě byli dobře vědomi), anebo neunikneme osudu pozdějších sklamaní.

Z té příčiny, pokládaje národohospodářské vzdělání našeho kněžstva za neocenitelně důležité, přimlouval jsem se za řádnou theoretickou přípravu, čítaje k ní zejména též t. zv. základní nauky povšechné, které v novějších soustavných spisech věnovány jsou rozboru všech těch rozhodných východišť, jež spory přítomné ovládají, a spolu náležitý rozhled methodový. To — spolu se včasnou orientací po dějinách vědy, — dá nám do rukou jakýsi spolehlivější kompas. pomocí něhož proplujeme snáze bez úhony mělčinami a úskalími, o které se roztránila neb aspoň pohmoždila již loď tak mnohého, jenž ať skromně nebo sebevědomě se vypravil na první výjezd do neznámých proudů nové jemu nauky.

II.

V článku „O novém buditelství kněžském“ kladl jsem váhu na potřebu solidní přípravy *theoretické* pro každého, kdo se pouštětí hodlá do jakýchkoliv oborů národohospodářské neb sociální politiky. Předpokládal jsem sice již tehdy, že rozdíl nauky „theoretické“ a nauky „praktické“ — ač tu neběží o nic snad vědě národohospodářské výhradně vlastního, nýbrž o obecně známé logické třídění — přece asi mnohým zrovna pro obor národohospodářský nebude dostatečně jasným, poněvadž tu bezprostředné a živé vztahy k nejnáléhavějším otázkám přítomnosti *praktický* zřetel příliš do popředí tlačí. Proto hleděl jsem usnadnit pochopení rozdílu řečeného přístupnějšími obdobami z oboru věd přírodních. Útok, který na můj článek byl učiněn, znovu mne přesvědčil, že i pro osoby v oboru národohospodářském slovesně činné může ten rozdíl býti snad příliš subtilným, tak že ujde jejich jinak v hojně lektuře osvědčené horlivosti. Před půldruhým stem let byla takováto nejasnost v našem oboru ovšem pochopitelná. Ještě Adam Smith sám, ač byl z nejslavnějších zakladatelů *theorie* národohospodářské, přece v příležitostné definici vědy národohospodářské tomu momentu ani patričný výraz nedal. Po něm pak ještě nejeden ze spolutvůrců *theorie*. To není ani tak nápadná věc, aby musila koho překvapiti. V představě někoho, kdo *celé* vědě národohospodářské učí a přede všim má na zřeteli, aby čtenáři jeho čerpali z jeho spisu vodítka pro praktická svá jednání, může v definici vždy *konečný účel* tou měrou nabýti vrchu, že on v definici té ani nepřihlédne k formálnímu rázu vykládaných nauk samých. Předpokládá, že bedlivý a intelligentní čtenář sám ho postřehne. A věru, ten, kdo chce s náležitým po-

chopením vědu studovati, musí sobě rozdílu oněch býti vědom.

V obecném životě nejhustěji dává se slovu „theorie“ obsah široký. Stotožňuje se s pojmem „nauky“ vůbec, bez rozdílu, učí-li ona, *co jest*, či učí-li, *co býti má*. I mluvívá se pak třeba rádo o nezbytných protivách mezi „theorií“ a „praxí“, čímž se myslí na protivu nauky a skutečného provádění, na protivu knihy a života, ideálu vymyšleného a nepoddajné realnosti. Zajisté se u mnohých, kteří se podobnými hesly ohánějí, vysvětluje takový názor nesprávným pochopením *logického* rázu těch kterých stránek nauky, o čemž snad v listě následujícím více povíme. U mnohých nejsou ale ty a podobné výroky rozhodně ničím jiným, než pouhou zástěrou, která zakrytí má jejich nechuť ke knihové nauce vůbec, nebo prostě její neznalost.

O něco podobného, o protivu knihy a praxe v naznačeném právě způsobu, zde vůbec neběží. Mluvimeť o rozdílu *věd* theoretických a *nauk* praktických, anebo, chceme-li, o rozdílu theoretických a praktických částí jednotlivých věd. A právě proto, že se mi zdálo, že snadnější bude naznačiti ten rozdílu z oborů širším vzdělaným kruhům přístupnějších, zvolil jsem příklady z oblasti věd přírodních. Jako příklady theoretických věd vzal jsem tedy jednak *lučbu*, jednak *anatomii a fyziologii*, proti kterým jsem pak postavil jako korespondující vědy praktické jednak *technologii lučební*, jednak praktické *nauky léčitelské*. Lučba (theoretická) na př. učí nás poznávati nejjednodušší, dále již nerozložitelné součásti těles (prvky) a pravidelnosti v poměrech, ve kterých ony se slučují, učí nás, jak za určitých předpokládání rozličné sloučeniny na sebe působí atd. Zde ještě nikterak o to neběží, co činiti, abychom na př. vyrobili pivo jistého druhu, lih, cukr, ty a ty barvy neb tuky a pod. To je úkolem chemické nauky praktické neboli technologie lučební. Je ovšem čirému empirikovi — totiž takovému člověku, který se teorií lučební neučil, ba snad ani se nuzně s technologií chemickou neoznámil — dobře možno, aby se naučil vařiti pivo, tak jako se mnohý naučí vyráběti jednotlivé součásti elektrických mo-

torů a sestavovati (montovati) je, aniž se vycvičil v theorii elektriny (jako části theoretické fyziky) a v elektrotechnice (jako praktické nauce). Avšak zdar jeho práce závisí pak pouze na rozsahu a hodnotě nabytých jeho vlastních zkušeností, a když ty mu selhou, neví si rady, protože si nedovede vyložiti *příčiny* svého nezdaru. Podívejme se jen, jak se liší dnešní sládcí od někdejších pouhých praktiků, jak musí se naučiti všem potřebným základům lučby, a jak na tom podkladě prodělají technologický (školský, knihový) návod pivovarnický, jak se vyškoluji v rozličném lučebním zkoumání svého produktu, jak musí rozuměti celému chemickému dění kvasných processův atd. Pohledme, jak se zřizují nákladné laboratoře k theoretickým odborným zkoumáním a výzkumné ústavy, které odbornými pomůckami stopují výsledky, dávají rady a pod. Kdo by mohl pochybovati, že všecky, i naše pokroky v pivovarství, cukrovarství, lihovarství a jiných i jiných oborech průmyslu lučebního, zakládají se na valně zdokonalém theoretickém vědění? A jest tomu v lékařství jinak? Proč pak nutíme nastávajícího lékaře, aby se napřed obrnil tak obširnými přípravnými známostmi přírodovědeckými, proč ho nutíme dříve studovati na př. anatomii, histologii, fyziologii, tedy nauky, jež ho poučí o typických součástích tělesného organismu a typických pochodech životních?

Ba není ani na tom dosti. Jest zajisté jistá přirozená posloupnost věd — přirozená, totiž na povaze jejich samotné založená — postupující od těch, jejichž předmět badání jest jednodušší a tudíž pozorovacím prostředkům lidským přístupnější, k oněm, jejichž předměty jsou složitější, takže ony o ty jednodušší se opírají. Tak tedy theoretické vědění v oborech s předmětem složitějším opírá se o theoretickou známost jednodušších. Fysiologie, příkladně, předpokládá m. j. znalost theorie lučby i fyziky, neboť životní pochody, jejichž typické tvary a souslednosti (zákonnosti) ona vyjasňuje, jsou právě z nemalé části pochody chemické a fysikální. A tak theoretické vědění o předmětech složitějších buduje se zase na theoretických vědomostech jiných theoretických věd, pro ně základních.

Nic jinak se věc nemá v oboru t. zv. *věd duchovních*, do kterých náleží i věda národohospodářská, jež v té velké skupině tvoří jednu z t. zv. speciálních věd společenských.

Leč přihlédneme dříve ještě blíže k podstatě rozdílu theorie a praktické nauky.

Ve všech oborech zjevů, které se činí předmětem bádání lidského, mohu hledati poznání trojího způsobu:

Mohu se zabývati zjištěním jednotlivého *jevu*, jednotlivého *děje*, vyšetřiti všecky jeho stránky mému pozorování přístupné, všecky souvislosti jednotlivého jevu s jinými, jejich vzájemné příčinné podmíněnosti vystihnouti, si uvědomiti a slovy vyjádřiti (popsati). Mohu na př. vyličiti horopisné, vodopisné, klimatické poměry jisté krajiny, její květeny, její zvířenu; vypsat, co se událo na nějakém určitém trhu; vystopovati pohyb ceny nějakého zboží na určitém místě nebo na různých místech po delší neb kratší dobu, a příčiny jeho; zbádati a zaznamenati vývoj nějaké větve řemesla nebo řemesel vůbec v určitém městě nebo v celé zemi za delší neb kratší dobu, sleduje při tom všecky příčiny, které ten vývoj ovládaly; mohu popsati život jisté skupiny dělnictva v jednom neb více závodech, odvětvích výrobních a pod. se všemi ten život určujícími a jeho ráz vysvětlujícími skutečnostmi; mohu stopovati data o zahraničném obchodě nějakého státu za vlády určité soustavy celní, za trvání jisté soustavy dopravní a pod. Vždy mám na zřeteli jen určité, konkrétní jevy a pouze individuální jejich souvislosti s jinými, současné i následné. Můj úkol jest až dosud pouze *popisný, statistický neb historický*. Důležitost takovéhoto deskripce je zjevna. Ony mohou o sobě býti velice cennými, mohou se státi též začátkem a základem každého vědění *všeobecnějšího*. Samy o sobě ještě, i kdybych jich podnikl sebe více, nebo sebe více od jiných podniknutých poznal, neznamenají ještě žádnou takovou *skutěnost*, kteráž by mne činila způsobilým pochopovati a ovládati případy jiné. A budiž zde hned podotknuto, že podobná pozorování a popisné práce nejsou tak lehké. Nutno jest spíše v každém oboru, kde poznání podobná mají býti podkladem dalšího vědeckého zužitkování, abychom se pozoro-

vání a popisování tomu učili, tak jak se dítě učí vidět, slyšet a chodit. Zjemnění, zdokonalení, vybroušení pozorovatelské a popisné dovednosti pro službu dalších pokroků vědeckých bývá zase vždy podmíněno příslušným všeobecným věděním odborným, zejména theoretickým, o němž bude hned dále řeč. Neboť jen tak dostáváme stále nová a nová hledišť, se kterých na věci patřime, stávající se schopnými postřehnouti jejich stránky, kterých bychom jinak přehlédli.

Duch lidský nikdy se nespokojí s pouhým hromaděním takových singulárních poznání. Řadí a třídí si jevy poznané dle znaků příbuzných, odlišuje podstatné od nahodilého, a také v *souvislostech* věci vyhledává to, co je v nich *pravidelného*, odlišuje konstantní příčiny od nahodilých a dočasných, pídí se po souvislostech pravidelných a nutných. Také zde sice ještě běží duchu za pravdou jdoucím o to, *co jest*, avšak nikoliv více v pouhých singulárních úkazech, nýbrž co v rozmanitosti jevů a dějů je *typického, druhového, pravidelného*, nebo jak také, ač ne vždy ve stejně přesném smyslu říkáme, *zákonitého*. Tento úkol jmenujeme theoretickým.

Theorie tedy v každém oboru vědění zjišťuje příslušné typické jevy a jejich pravidelné, typické souvislosti. Formule, vyjadřující nám tyto posléz řečené pravidelné souvislosti, označujeme namnoze slovem *zákonů* theoretických (na rozdíl od normativních, příkazujících neb zapovídajících zákonů na př. ve smyslu právním), ač se ne bez důvodu přimlouvají mnozí, aby tento silný výraz byl zachován pro zjištěné typické pravidelnosti jevů, pokud jsou rázu *kausálního* (t. j. jsou v příčinné spojitosti zjištěny), nikoliv také pro pouhé pravidelnosti faktické, byť sebe hojněji doložené a nade všecku pochybnost povznesené, není-li odhalena jejich kausálnost. Nuže, znázorněme si to v našem speciálním oboru. Pozorujice na př. člověka, hledajícího ukojení svých potřeb zevními prostředky, přijdeme k základním typickým skutečnostem hospodářského života, jako jsou statky, výroba, práce, kapitál, důchod atd. Pozorujice stále se opakující jevy, způsobované na jistém stupni vývoje dělbu práce (zase takový typický jev), přijdeme k ryze hospodářským pojímům směny, zboží,

nákladu, ceny, nabídky, poptávky, peněz, úvěru. V každé době dospějeme k typickým jevům sociálního rozřídění, jako jsou na př. podnikatel, kapitalista, dělník, zisk, mzda, smluvený důchod z kapitálu a j. Ale znamenáme také, jak jistý typický jev za stejných podmínek jiným typickým bývá provázen neb způsoben. Pozorováním a souzením přicházíme na př. k poznání obecně platnému, že subjektivní hodnota statků nezávisí na míře nutnosti potřeb, jimž ony slouží, nýbrž (za stejných jinak poměrů) na jejich vzácnosti; že cena tržní při volné soutěži stoupá *ceteris paribus* v stejném poměru s poptávkou a v opačném s nabídkou; že možnosti intensivního provozování rolnictví ubývá se vzdáleností od trhu a t. d.

To vše jsou pouhé ukázky, vybrané bez ladu a skladu, kterých úkolem jest vyjasniti, co tedy v našem národohospodářském oboru jest rozuměti teorií nebo-li theoretickou vědou národohospodářskou.

Avšak byť sebe větší byla naše potěcha na ryzí theoretické pravdě, přece nezůstáváme na tom, poznati pouze ji a těšiti se jí. Chceme ji také upotřebiti k dobru svému a jiných. Chceme vůbec pro každý obor lidské působnosti vytvořiti si bezpečná pravidla jednání. Neběží nám pak více o to, co jest, nýbrž *co býti* má, o jisté vodící myšlenky, abychom nestáli před každým případem bez rady a východiště, odsouzení k matnému tapání po nejsprávnější cestě k cíli. Ta povšechná pravidla jednání (*maximy*), která tomu slouží, abychom v labyrintu skutečnosti s více méně bohatou její kasuistikou a individuální růzností měli pevná vodítka, jsou úkolem a obsahem nauk praktických. A tak i v oboru národohospodářském vedle theorie stojí nauky praktické, k nimž náleží na př. politika národohospodářská, jednající o úkolech a působnosti veřejné moci, pokud se dotýkají hospodářství národního. Otázky o zákonech hodnoty a ceny, tvoření mzdy a úroku, poměru velkovýroby a malovýroby pod vládou soutěže a j. pod., jsou theoretické; otázky o mezích přípustnosti úředních sazeb cenových, o zákonných ochranách dělnictva, o prostředcích k zachování maloživnostnictva jsou

otázky národohospodářské (resp. sociální) politiky, tedy nauky praktické.

Lidé, jsou-li potřebami životními k praktickému jednání v určitých oborech puzeni, nemohou arci vždy čekati, až se v těch oborech vyvine náležitě upevněná a dosti všestranná theorie. A tak není to v dějinách jednotlivých věd úkazem tak řídkým, že se ony vlastně vyvinují nejprve v podstatě jako nauky praktické. Víme, že lučbě novověké předcházelo umění alchymistů, víme, že lékařství dlouhá století pohybovalo se na kolejích ryze empirických nauk praktických. Národohospodářské učení neméně. Když v dobách, které podle třídění v historii obvyklého tvoří rozhraní t. zv. doby střední a nové, rozvojem absolutismu počal se vytvářeti novověký stát se stálými vojsky a zeměpanskými úřady, když se zároveň s rozvojem měst a otevřením velkých zámořských spojení (obeplutí Afriky, objevení Ameriky) hospodářský život evropský na mnohých místech vybavil z dávných forem naturálních a víc a více v něm pronikaly tvary hospodářství peněžního, stát sám pak právě za příčinou prve dotčených změn vnitřních viděl se býti odkázaným rostoucí měrou na peněžní příjmy, ale svou závislost v té příčině na blahobytu obyvatelstva svého pochopovati počal — tu vyvinula se pod tlakem potřeby nauka ryze praktického rázu, která pro své nadsazování zahraničního obchodu, pro své dychtění po drahém kovu jako zdroji bohatství a pro svou péči o t. zv. příznivou bilanci obchodní nazvána byla později A. Smithem naukou merkantilistickou. Počala se tedy věda národohospodářská vlastně jako nauka praktická. Ne tak arci, že by vůbec nebyla měla žádného východiště theoretického. To by se ani nedalo mysliti. Ale její theoretický podklad obmezoval se na něco skrovných, nedostatečnou povrchní indukcí získaných vět, které dlouho jako evidentní axiomata byly přijímány, a jenom znenáhla budil a osvědčoval se zájem theoretický, až teprve v půli XVIII. věku v díle ekonomistů francouzských (Fysiokratů) k prvním zbudování soustavné theorie se pokročilo.

A přece jsou všechny teorie podrobeny zákonu pokroku, věčnému boření a novostavbě. Hotová, aspoň relativně hotová a pro věky platná stavba snáže mohla se zdařiti v oborech vědy s předměty poměrně jednoduchými, jako vidíme na některých ze základních věd přírodních. Duchovní vědy však, a mezi nimi pak především společenské, mají předmět nejsložitější. A proto jest ovšem jistá skepse naproti jejich teoriím oprávněna, byť třeba ne v tom smyslu vulgárních praktiků, o nichž jsem výše podotkl, že o nich někdy ani nic nevědí, druhdy pak zase aspoň jen proto nevědí si rady naproti domnělým odporům teorií se skutečností, protože o logickém rázu jejich pouček světla nemají. Buď jak buď, krise teorií se dostávají vlivem pokroků a druhdy i hotových převratů v badatelských metodách — život ale kupí nic toho nedbaje ke starým a nerozřešeným nové problémy, jež naléhavě se hlásí o řešení. A tak stává se, že často — jak na jiném místě jsem napověděl (Boj proti liberalismu.) — „odkázání jsme naproti naléhavým potřebám časovým postupovati v praktickém směru jen jaksi pokusně pod vřdčím vlivem jistých kulturních a ethických ideálův a s pečlivým využitkováním dějinných zkušeností“. Nescházelo mnoho a byli by chtěli jistí zástupci t. zv. historické školy vůbec teorii nahraditi jen zkušeností dějinnou.

Plyne však z toho, co bylo řečeno o krisích teorií, o nezbytné jejich nedokonalosti poměrné, že nemá pro toho, kdo chce se obíratí řešením časových úkolů jakýchkoliv, valné ne-li žádné ceny známosti teorie v té její podobě a na té její výši, ku které až dosud dospěla? Směšným by se nám zdál lékař, který by proto se domníval, že může ignorovati výzkumy fysiologie nebo všeobecné pathologie (dejme tomu třeba nauku bakteriologickou) jen proto, že zrovna nejprůběžnější badatelé těch oborů s poměrnými nedokonalostmi svého stavu poznání se netají? Vždyť změny, kterým v proudy doby teorie podléhají, nejsou rovny pouhé stavbě nějakých kartových zámek, které by vztyčeny byly na místě nadobro zbořených jiných. Máme tu jen co činiti s dilem pokraču-

jiho poznávání, při němž sice ten a onen kus dosavadní stavby se obětuje, ale přece zase s druhé strany jen více méně velké části za základ novým slouží. A tak také mohl by jen někdo všeho vědeckého smyslu naprosto postrádající pokládati na př. starší t. zv. klassickou (individualistickou, liberální) teorii, jež má svůj původ ve Fysiokratech a Smithovi, za něco bezcenného a odbytého. Tvůrcové toho učení ty skutečnosti a organizační formy hospodářského života, které v pokročilých útvarech *svého* okolí viděli, pokládali za typické jevy a organizační formy hospodářské vůbec, kdežto ony vskutku náležely jen určité fázi vývojové. Uchvácení vítězným duchem přírodovědeckým o zákonnosti ve všem životě platné příliš ukvapeně obdobu tuhé mechanické nutnosti dějů přírodních přenášeli na život společnosti. Vedeni takto touhou po platnosti přirozených řádů společenských, jichž původ hledali jednostranně jenom v individuálních pudech a snahách, upadli tak v osudný *circulus vitiosus*. Neboť zákony života hospodářského, které na té hypotese obdivuhodnou dovedností logické abstrakce vyvinuli, pokládali za přirozené zákony hospodářského života lidského vůbec a nyní usilovali, aby stav plně individuální volnosti hospodářské, který jim při té práci byl hypotetickým východištěm, i v plnou platnost skutečnou byl uveden. Nyní, když práci celého dalšího století všecka tato jednostrannost jest poznána, jsou pro nás bezcennými ony zákony, tvořící jádro jejich teorie, kteréž dají se v hlavní části své označiti jako „zákony cenové“? Nikterak. Čím větší měrou kde jest uskutečněno, co bylo k hypotetickým jejich předpokladům náleželo (svobodná soutěž, čilé a bystré za ziskem jdoucí živly trhové), tím více ony samy také platnými se býti ukazují na př. ve všem za volné soutěže před se jdoucím tvorením cen u velkém. Nás, kteří známe logickou povahu jejich, ani to nemate, že v přemnohých případech jiných ceny jinak se tvoří, tak jako jsme toho dalecí, pokládati výše řečený způsob tvorení cen za „jediný přirozený“.

Nikoliv všem, ale přemnohým souvislostem a rázovitým stránkám té vývojové fáze žití hospodářského a společen-

ského vůbec, v níž žijeme, naučili jsme se jen pomocí této nauky rozumět. Metodu její, arcit' uznávajíc potřebu zdokonaleného použití, zrovna nejnovější doba znovu spravedlivě ocenila a pokouší se vymeziti jí čerstvé úkoly.

Tedy ani theorie, pokládaná v tolikém směru již za překonanou a zastaralou, nepozbývá pro samu *přítomnost* významu. Ba lze říci zkrátka, že kdo jí nerozumí, nikdy ani vědeckému socialismu rozuměti nebude, aniž kdy správně pochopí podstatu a dosah t. zv. historické školy i jiných kterýchkoliv, jež v našem století povstaly.

Kdyby nám ostatně, když jednotlivým praktickým úkolem se obíráme, theoretické vědění nic více neposkytlo než možnost orientace ve skutečnostech hospodářského života a jejich souvislostech (a bez něho jí nikdo nenabude), neoceňitelnou by byla jeho služba.

Vlastně ale neoddávejme se klamu. Každý „praktik“, jakmile se opravdu do nějakého problému pustí, byť by i jinak nevlídně hleděl na „theorii“, přece dychtivě se chytá takových jemu náhodou známých theoremů, které se mu pro účel právě hodí. Obyčejně pak platí mu ony za samozřejmé pravdy, hotová axiomata, o jejichž správnosti vůbec není možná ani pochybnost, ani spor.

Leč nebudu tuto věc dále rozprávati, nýbrž ku konci raději doložím některými ukázkami, k jakým důsledkům mohou vésti nedostatky theoretického vědění nebo nesprávné pochopení jistých často vyslovovaných theoremů.

Abych zase nikomu neublížil, vezmu své příklady z táborů vzdálených těm, pro něž zde píši.

Jeden z našich nejlepších agronomů, který jako učitel a spisovatel odborný získal si zásluh všestranných, rozepsal se letos o cukrovarských kartelích a protikartelové agitaci. Organisačním snahám rolníků pro povznesení ceny řepy vytkl jednak nesnadnost, ne-li nemožnost vypočísti přesně výrobní náklady řepy a tu stál na své odbornické půdě. Pokračoval však potom:

„Když . . . naši přehorliví počtáři hospodářům namluvili, kolik stojí výroba jednoho centu cukrovky, ihned z toho

táhnou důsledek, aby hospodáři na svém výpočtu neústupně stáli a jiné ceny za cukrovku nepřijímali nežli tu, ku které poukazuje řečený „výrobní náklad“. Jaká to pošetilost! Jaký v tom vězi marný vzdor proti zákonům národní ekonomie, která všude, *v celém světě*, ve všech poměrech upravuje ceny všelikého zboží jen a výhradně dle jednoho měřítka, to jest dle *stavu nabídky a poptávky*! Což se ptá na př. hospodáře mlynář, kupující pšenici nebo žito, mnoho-li stojí výroba toho zrní? Či táže se sládek hospodáře, prodávajícího mu ječmen, jaké on má při ječmení „výrobní náklady“? Po některých dalších poznámkách končí velevážený autor slovy: „Kdo opravňuje cukrovku, aby ona nemusila se podrobiti se tomu *vševládnoucímu* pravidlu a měřítku národo-ekonomickému!“

Slyšel jsem z úst mnohých osob, ovšem hlavně cukrovarníků, pod bezprostředním dojmem lektury této stati projevovati živý souhlas s ní, od cukrovarníků pravím, kteří v téže chvíli se hotovili utvoriti kartel k tomu účelu, aby aspoň na domácím trhu docílili lepších cen za cukr, než jim *volná* soutěž docíliti dopouští. Naproti tomu mně ani ke sluchu nedošlo, že by se byl nějaký zemědělský obrance vzhledem k uvedeným námitkám zmohl na otázku: Což když tedy my zemědělci hledáme ochranu proti tlaku soutěže ve clech, nebo když usilujeme o to, abychom sdružením nabídky a vyloučením jistých nejzhooubnějších způsobů soutěže docílili vyšší ceny svých plodin vůbec, na př. organisací společenstevních skladišť — jest to také proti vševládnému zákonu nabídky a poptávky? Ty a podobné odpovědi nebyly by arci ještě *theoretickým* řešením otázky, o níž tu jde, aniž by rozhodovaly samy ještě o *správnosti* theoretického důvodu proti řeparským kartelům výše od autora dovolaného. Rozhodující otázkou v theoretické příčině jest: Učí vskutku neb učila kdy theorie národohospodářská zákonu nabídky a poptávky v podobném smyslu, jak zde byl pojat? Neboť zde jeví se zákon nabídky a poptávky jako nějaká tuhá *mechanická* formule, při které prostě rozhodují kvanta s obou stran nabízená a hledaná, nejvýše snad ještě počet osob

s obou stran proti sobě stojících, avšak ani *náklady výrobní* a tím méně nějací *psychičtí činitelé*, kteří na př. určují *důtklivost* nabídky i poptávky atd. Naproti tomu dá se z theorie národohospodářské a z dějin její zjistit dvojí: 1. Zrovna v t. zv. klassické škole národohospodářské není náklad výrobní bezvýznamným činitelem ceny, naopak u mnohých z nejslavnějších zástupců školy té (Ricardo!) jakožto hlavní a základní zákon cenový platí t. zv. *zákon nákladový*, dle kteréhož za volné soutěže tržní cena povždy tíhne k výši ceny nákladové, takže pak nabídka a poptávka jsou jen dvě pružiny ve službě tohoto cíle. 2. Starší theorie dojista vždy za pravý přirozený stav pokládala soutěž jednotlivců. Před její soudnou stolicí legitimnost cukrovarnického kartelu nebyla by tedy v tom směru o nic větší nežli protikartelů reparařských. Avšak tak mechanicky ani starší škola formulovala o nabídce a poptávce nepojímala, jak se dělo v příkladě dovolaném. Dokonce pak všechna pozdější i novější theorie neopomenula rozpoznati všeliké ty psychické činitele, kteří v „zápase cenovém“ značí posílení či oslabení nabídky neb poptávky, a oceniti význam jejich. Právě proto odporuje všelikým ryze mechanickým formulacím. Zákon nabídky a poptávky nepřestává tudíž nikterak platiti, když nabízející neb poptavači dohodnutím vzájemným soutěž mezi sebou vyloučí; jen právě tato soutěž pak schází jako činitel oslabující posici té které strany v zápasu cenovém. Dokud se tedy trvá pouze na stanovisku nabídky a poptávky, nemůže se důsledně počínání rolníků v ani kárat, nýbrž musilo by býti uznáno za nezávadné. Odklizení *národohospodářského* nebezpečí, které spočívá v tomto způsobu řešení sporů *zájmových*, sluší arci hledati cestami docela jinými, o nichž zde se šířiti není dále mým úkolem. Že ji naše doba hledá, že ono tedy patří k problémům *praktické* nauky národohospodářské, o tom svědčí hojně literární pokusy novověké a již také pokusy zákonodárné.

Docela podobně bojováno bylo a zde onde ještě se bojuje heslem o nabídce a poptávce i na jiném poli, na poli otázky dělnické. Ještě na počátku let sedmdesátých,

když se t. zv. rozšířený výbor bývalé Vlastenecko-hospodářské společnosti zabýval zemědělskou otázkou dělnickou a byla v úvahu brána rozličná sociálně-politická opatření k upoutání dělnictva zemědělského, bojováno bylo proti všem těm pokusům prostým poukazem na domnělý neúprosný zákon nabídky a poptávky. Zde působily arci ještě reminiscence na theorii o t. zv. mezdním fondu, vedle kteréž poptávka po práci (t. j. pracovních silách) v každém státě vymezena jest povždy sumou oběžného kapitálu k tomu určeného, nabídka pak počtem osob práci hledajících a jejich průměrnou výkonností. Přirozeně tedy jevila se býti průměrná výše mzdy výsledkem ryze mechanické nutnosti v těchto poměrech vyjádřené. Čiňte co čiňte, dělníci, sdružujte se v jednoty, abyste soutěž mezi sebou vyloučili, podnikajte stávky sebe vytrvalejší: přes meze dané těmito skutečnostmi nabídky a poptávky mzda se zvýšiti nedá. Takováto argumentace bývala esem mezi trumfy, jimiž měla býti přebijena karta všech koaličních pokusů dělnických. Ale jí na vzdory rozvinuly se v Anglii koalice, dosáhly zkrácení doby pracovní a zvýšení mzdy, aniž to podrylo průmysl anglický. Poptávka a nabídka je zrovna tak málo nějakým číre mechanickým poměrem, když jde o trh pracovní, jako když běží o trhy jiné.

V nedávné schůzi delegátů německého odboru zemědělské rady referent, který zprávu podával o skladištích obilních, zabočil do otázky měnové. Klesání obilních cen u nás připsal hlavně na vrub zavedené prý měny zlaté, kdežto by při zachování stříbra bylo se docílilo udržení vysokých cen a zejména ažia zlata, kteréž by vývoz plodin podporovala. Nebudiž zapřeno, že *jeden* výsledek mohl býti docílen, kdyby se ražení stříbrné mince kurantní r. 1879 v Rakousku nebylo zastavilo. Bylať by hodnota rakouského zlatého klesala paralelně s trhovou cenou stříbra, čímž by břímě *všech* dlužníků, ne pouze agrárních, bylo se snížilo a to nikoliv pouze v neprospěch Rothschildů a Bleichroederů, nýbrž stejně v neprospěch těch tisíců drobných kapitalistů, kteří plod svých úspor dlouholetých uložen chovají ve spořitelnách, záložnách, cenných papírech a losech. V Čechách

na př. již na každých devět obyvatelů připadá průměrem jeden vkladatel spořitelni! Při nynějších zřízeních úvěrních zajisté stejně platí, že půjčují chudí bohatým, jako naopak. Ale jinak, co se cen a vývozních úspěchů týče, operuje se ve vývodech uvedených thesemi theoretickými, které o pronikavé znalosti theorie nesvědčí. Naznačíme jádro věci jen stručně. Změny v cenách způsobené změnami v hodnotě peněz neobmezí a nemohou se patrně obmeziti na jednotlivý druh neb jednotlivé kategorie zboží. Musí uchvátiti všecky. Opak by byl nesmysl. Je-li tedy vstoupnutí cen způsobené snížením hodnoty peněžní obecné — jakož se žádá a očekává, když se dovolává referent obecného zavedení měny dvojité — pak musí takové bezpečně očekávané zdrazení zůstatí bez efektu pro jednotlivou zemi neb jednotlivý výrobní stav. Kdyby naopak jen v Rakousku se způsobilo klesnutí hodnoty peněz (zavedením neb ponecháním stříbrné měny za volné ražby stříbra), dostavilo by se arci na čas rostoucí ažio. Pomiňme spoust, jež by v rozličných směrech takto povstaly, kterých jenom znalci národohospodářskému ve své úplnosti mohou hned z předu býti zjevný. Zůstaňme při těch cenách a ažiu zlata. Dojista ažio stoupajíc přinese zemědělcům a všem vývozcům prospěchy; ono podněcuje vývoz a zarází import, je premií na vývoz a pro dovoz stížením. Co to znamená? To znamená, že pošnuje zahraniční bilanci platební, stupňuje její aktiva, stlačuje passiva a tím nutí naše cizozemské zákazníky k většímu vyrovnání kovem, *jejich kovem* — zlatem. Rostoucí přítok zlata ale nutně musí nám ažio srazit a pak začne nevyhnutelně bolestný process opačný. Kdekoliv a kdykoliv jaké ažio bylo, vždy tato houpačka se dostavila, leč že (při emissích měny papírové) uměle byly zdroje jeho stále stupňovány až k obecnému krachu (francouzské assignáty, staré rakouské bankocetle). Než řeknete snad: záležitosti valutové jsou přece jen sporny. Budiž. Neběží mně o to, mám-li pravdu čili nic — šlo mi jen o další doklad, že tento dosti aktuální spor vyřídití se dá zase vůbec jen pomocí theorie. Dobrý theoretik národohospodářský bude ale také jistě vědět, že z pokleslé ceny *jednoho* nebo *více* pří-

buzných druhů zboží naprosto ještě *nesmí* souditi, že způsobeno jest poměry měnovými; musilof by právě jevití se u *všeho* zboží. To ale dá se zjistiti jen bedlivým methodickým stopováním, které na př. provádí dávno a pravidelně londýnský „Economist“, které se provádí též již delší dobou ve známém časopisu Conradově — všeliké úsudky bez takových podkladů nemají váhy a významu.

Naproti samému socialismu nemá se věc jinak. V těch občasných, více méně fantastických obrazech budoucího zřízení těžiště jeho neleží. Žádný z vynikajících zástupců moderního vědeckého socialismu se jimi mnoho netrudil, čas svůj jimi nemařil — ani Marx, ani Engels, ani Rodbertus. A dokazovat, jsou-li či nejsou-li možny, to lze sice s jakýmsi oprávněním činiti, předpokládajíc intelekt a povahu lidí, tak jak jsou — nicméně řeknou nám střízliví zástupci nejvážnějších moderních směrů, jako t. zv. historické školy, že oni necítí v sobě prorocké poslání. Těžiště kritiky nynějšího vědeckého socialismu spočívá zase v rozborech jeho theoretických podkladů, tedy n. př. pokud jde o Marxa, známé jeho, zrovna nyní tak často probírané a v rozhovor brané materialistické filosofie dějinné, jeho theorie hodnoty a nauky o přivlastňování nadhodnot atd. A tak silným jest on duchem, tak znamenitou hlavou, že málo bylo rovnocenných, kteří se na zápas opravdu vědecký mohli s ním odvážití, jako na př. vysoce nadaný Boehm-Bawerk.

Točme to, jak chceme. Nejdůležitější ano základní problémy naší doby v oboru národohospodářském vybojovati se nedají bez vynikajícího stupně znalosti theorie. Avšak řečeno bylo výše, že jí nelze porozumětí, leč pouze tehdy, provází-li nás po luzích její ustavičně jasné vědomí o *logické* povaze jejích pouček. Tedy předem slovo o ní.

III.

Zakončil jsem svůj poslední list slovy, že porozumět lze teorii národohospodářské pouze tehdy, provází-li nás poluzích její ustavičně jasné vědomí o logické povaze jejích pouček. Mohl-li by kdo proti těmto slovům něco podstatného povědět, byla by to pouze výtka, že věta ta jest příliš úzkou, že neplatí pouze o *theorii* národohospodářské, nýbrž o vědě národohospodářské *celé*, a ne pouze o národohospodářské, nýbrž o každé. Zakládá se však ve zvláštních příčinách, jež dále ještě objasníti hodlám, že právě upozornění řečeného nejdůtklivěji jest třeba vzhledem k národohospodářské teorii. Jí nejvíce týká se tvrzení praktiků, že poučky vědy národohospodářské se skutečností se nesrovnávají, a to i praktiků takových, kteří nezaujímají stanovisko tak povýšené, aby se na př. dovědli domnívati, že jest možno z teorie národohospodářské mnohem více se přiučiti od zkušeného obchodního cestujícího, nežli od těch, kdo „louskají folianty“. Mnohem závažnější byla výtka nesrovnalosti se skutečností, kteráž činěna byla sice nikoliv teorii národohospodářské celé, ale aspoň jádru národohospodářské teorie, jež byla vypěstována u tak zvaných klasiků školy fysiokraticko-smithovské oblíbenou u nich a z části mistrně ovládanou methodou deduktivnou. To byla výtka, kterou nečinili praktikové vědecké práce a vědeckého názoru vzdálení, nýbrž odborní badatelé, kteří v přesvědčení tom jali se hledati zcela jiné cesty, na kterýchž by zbudovali teorii novou, se skutečností srovnalejší a pro bezprostřední praktické zužitkování způsobilejší, a jen v tyto cesty spoléhali. Ač v našich dnech ještě tu onde s podobnými výroky přívrženců t. zv. metody historické se potkáme, přece už přemrštěností podobné valně pozbyly někdejší své účin-

nosti na rozličné kruhy, kterým bývá pravou hrůzou všecko, co se nazývá abstrakcí a abstraktním. Jakkoliv tedy netýká se posléz řečená výtka teorie vůbec, nýbrž jen určité teorie se stránky její metody, přece konečně má s výše uvedenou povšechnou námitkou praktiků, jimž methodové záhady jsou španělskými vesnicemi, za společné východiště tž základní omyl.

Komu z nás napadlo kdy vytýkati, dejme tomu, fysice, že její učení o mathematickém kyvadle se s pravdou nesrovnává; že tak, jak učí její zákon o volném pádu těles neb o pohybu těles vržených, zákony to vesměs sestojené za předpokladu vzduchoprázdného prostoru, žádně těleso vskutku nepadá a se nepohybuje? Komu z nás kdy napadlo upírati význam a užitečnost teorii takto sosnované, krčiti nad ní pohrdlivě nosem? Kdokoliv z nás n. př. jednou dobře prodlal nauku o pohybu mathematického kyvadla ve vzduchoprázdném prostoru — tedy kyvadla, jakého vůbec není, v prostoru, jakého také nikde není — a poznal zákon jeho, měl pocit, že by zákonům kyvadla bez té hypotesy ani nebyl dobře porozuměl, že má nejdůležitější přípravnou práci hotovu pro porozumění pohybu jakýchkoliv kyvadel fysických v jakémkoliv prostředí. Že kyvadlo, při němž myslím si závaží držené tyčkou vsí tíže prostou, nikde neexistuje, že pohyb jeho naprosto izolovaný ode všeho prostředí tření vzbuzujícího jest něco reálně nemožného — to vše nám nevadilo v úsudku o drahocennosti poznání, jehož jsme takto nabyli. Tím méně byla snad neshoda mezi touto vědeckou pravdou a skutečností na újmu správnému našemu názoru o té skutečnosti nebo dokonce praktickému sestrojování a užívání kyvadel. Jsme si totiž vědomi, že poučka naše povstala pomoci umělé pomůcky methodické, jež záležela v tom, že jsme abstrahovali od jistých úkazů ve skutečnosti v nejrůznější podobě a síle vystupujících, které *skutečný* pohyb kyvadel spoluurčují. Vědomí o *logické* povaze t. zv. zákona o pohybu mathematického kyvadla t. j. o hypothetickém rázu jistých našich praemiss, kteréžto vědomí *nás ustavičně provází* při citování a používání toho zákona, chrání nás všeho nebez-

pečí, že bychom snad nějaké nesprávné důsledky z něho dovozovali. Není nám dále ani trošku pochybno, že skutečné pohyby kyvadel tím více se přibližují obrazci pohybu matematického kyvadla, čím více se faktická podoba kyvadla matematickému přibližuje a čím řidší a méně překážek vzbuzující je ovzduší, ve kterém se pohybuje, neboli jinými slovy: čím více ve skutečnosti splněna jsou předpokládání našich praemiss. Konečně víme, že při sestrování zákonů pohybu kyvadelního cestou ryze *zkušenostní*, pohrdaající vši umělou pomůckou izolace a hypotézy, byli bychom musili nesčíslné konkrétní případy kyvadel pečlivě pozorovati, měřiti a srovnávati, to pak, co by se v jejich pohybech našlo společného, vystihnouti a vyjádřiti. Dostali bychom sice také jistou formuli povšechnou, ale málo „exaktní“ a scházela by nám především ještě všechna určitý názor o *kausálnosti*. Abychom *toho* nabyli, musili bychom se snažiti, abychom vypožadovali a zjistili míru a způsob každé jednotlivé síly, jež v pozorovaných případech na výsledek měly vliv. Jak to zjistit jinak, než když hledíme stopovati působnost každé z nich o sobě, v methodicky nutném izolování? Kde lze v přírodních vědách izolování takové provést *redně*, provádí se, a vznikne to, co se zove *experimentem*; kde ne, sahá se k izolaci myšlené, hypotetické, jako v případech právě uvedených. Mnohé nejdůležitější ze zákonů přírodních nám známých, které specificky zovou se *exaktními*, poznány byly posléz udanou cestou. Theoretické badání přírodovědecké na cestách k nejvyšším svým úkolům užívá prostředku posléz řečeného a užívání tomu děkujeme za nejjasnější světla poznání.

Abychom se však vrátili ještě k našemu kyvadlu. Dokud bychom naznačenou ryze zkušenostní cestou postupovali, dospějeme k jistým povšechným formulím, které podstatu pohybu kyvadlového ukáží jaksi přiroděnou šatem rozličným, jenž dá nám charakteristický ráz její tušit, ale nic více. Pomocí hypotézy matematického kyvadla vyloupl se nám princip kyvadla v ryzí nahotě. Jsme ozářeni bleskem poznání, které nám usnadňuje každý konkrétní případ pochopiti, ač ani v jediném poučka úplně se nekryje se skutečností.

Snad tento trochu obsírnější příklad z oboru vědeckých teorií přírodovědeckých, jejichž výsledky tolik pozehnání lidem přinesly, vyjasnil již poněkud čtenáři, co jsme i pro obor vědy národohospodářské vyzoumivali slovem, že sluší býti sobě stále vědomým logické povahy jejich pouček. Než, aby bylo úplně jasno, přidám příklad z oblastí docela jiných. Víme všichni, že zápisy úřední o narozeních a úmrtích vedou se v nynějších kulturních státech velmi pečlivě, že na základě jejich pořizují se tabulové výkazy, které náleží k nejpřesnějším částem úřední statistiky. Tato statistika zase nás přesvědčuje o jistém značném stupni pravidelnosti, jež panuje v číselných poměrech porodů, sňatků a úmrtí, v celém rozvrstvení obyvatelstva dle věku atd. Jsme úplně přesvědčeni o přesnosti cesty a správnosti formulí výsledek ten vyjadřujících (t. zv. statistických zákonů). Srovnajme s formulemi těmito výkazy o narozeních, sňatcích, úmrtích v jednotlivé obci i v celém okrese — a snad dojdeme k obrazu odchylnému od *celkového* obrazu státního z téhož roku a snad i pravidelnost během víceletých období se ani neukáže. Jeden i druhý výsledek, celkový i obmezeně lokální, zjednan byl zkušeností, a to stejně přesnou; výsledek té obmezenější jest ovšem zahrnut ve výsledku té širší a rozsáhlejší. Nám nenapadá pozastavovati se nad tou neshodou; vímeť, že statistické pravidelnosti populační zjišťují se pouze rozsáhlým pozorováním hromadným, ve kterém individuální zvláštnosti místně obmezenějších úkazů se navzájem stírají a vyrovnávají. I ryze zkušenostní, empirickou cestou zjednané pravdy nemohou tedy s každým případem skutečnosti takřka fotograficky se srovnávati. Také při statistických zákonech vědomí logické jejich povahy — empirie rozsáhlým pozorováním *hromadným* — musí nás provázet, má-li býti řeč o jasném pochopení a tudíž i možnosti správné aplikace.

Pro začátečníka, zvláště takového, který se pouští do studia národohospodářského bez jistých základních rozhledů v oboru t. zv. konkrétné logiky aneb aspoň bez včasného upozornění učitele studia jeho vedoucího, vznikávají právě v uvedených směrech často nesnáze, kteréž zejména metho-

dovými spory doby nynější nemálo bývají stupňovány. Proto jest třeba o věci širě promluvit, neboť příklady dosud uvedené neměly účel jiný, nežli prozatím vyjasnit poněkud, co bylo myšleno slovem o logické povaze pouček.

Všecko vědecké vědění naše rozpadá se, jak známo, ve dvě veliké oblasti, z nichž jedna má svůj ode dávna obecně a shodně užívaný název *věd přírodních*, kdežto pro druhou názvu ode všech shodně užívaného není. Nejčastěji nazývány bývají dle Millova příkladu *vědami duchovními* — jiné názvy pro soubor jejich užívané jsou: vědy morální a politické, vědy dějinné, vědy kulturní a j. Není zde místa vykládati, proč žádný z názvů těch není docelá případným, proč jest každý v jistém směru úzkým, jako nemůže zde býti naším úkolem doličovatí, kterak nutnost tohoto základního rozdělení celého oboru věd z hlubin sebevědomí lidského se prýští. Čtenář najde v domácím písemnictví našem krátký, duchaplný výklad v Albertově přednášce o „dvou světech“, konané při zahájení České Akademie, podrobnější poučení v soustavách logiky (Mill, Sigwart, Wundt a j.) i ve skvělé úvodní části nedokončené dosud knihy Diltheyovy: „Einleitung in die Geisteswissenschaften“.

Kdyby směry vývoje vědecké práce vůbec daly se původně určovati rozumujícím vymezením úkolů, bylo by na snadě vytknouti badatelské práci dvojí předmět: *člověka jako psychofysickou jednotku* s jedné strany (anthropologie a psychologie) a *celek „dějinně-společenské skutečnosti“* se strany druhé (sociologie). Avšak vznik jednotlivých vědeckých disciplin není ovládnán podobným spekulativním tříděním a vykazováním předmětů i mezí, nýbrž poslušen bývá čire impulsů praktických potřeb životních, především potřeb povolání. Proto myšlenka učiniti celek dějinně-společenské skutečnosti jako takový jednotným předmětem theoretického výzkumu vystupuje poměrně pozdě v rozličných pokusech t. zv. filosofie dějin, kulturní historie a společenské teorie vývojové (sociologie). Cokoliv pak dosud v tom vzhledě bylo vytvořeno, právě pokud o vlastní teorii běží, poskytl *hmotnou* kořist nevalnou, nevyjímajíc ani geniální pokus

Comtův, který tak mocně působil na směry a způsob vědecké práce v našem věku, a nevyjímajíc to, co pod jeho vlivem povstalo. Ano dosud panuje spor o vědecké možnosti rozřešiti problem tak ohromný, spor to dojistá i namnoze s přílišnou jednostranností vedený a možnostmi budoucí snad zbytečně předbihající. Kdybychom ale za nic jiného neměli příčiny vděčnými býti moderním pěstitelům sociologie, než za to, že nás naučili nepřehlížeti nutné spoje mezi jednotlivými vědami duchovními, které se během dob vyvinuly a vyvinují, již to by byla veliká zásluha. I znameniti badatelé, kteří se vši rozhodností možnost všeobecné vědy společenské popírají a jenom v rozvoji speciálních věd bezpečné záruky pokroku spatřují, naléhají přece na *společné uzákladění* těchto jednotlivých věd. Tak praví na př. Dilthey v díle citovaném: „Vědy, které za předmět mají dějinně-společenskou skutečnost, úsilovněji než kdykoliv jindy hledají svou vzájemnou spojitost a uzákladění. Příčiny, které spočívají ve stavu jednotlivých pozitivních věd, v tom vzhledu působí spolu s mocnými popudy, které pocházejí od otřesů společenských, jež nastaly od revoluce francouzské“.

Skutečný vývoj vědecké práce v oboru dějinně-společenské skutečnosti byl tedy jiný. Šel před se tak, že pod diktátem potřeb života povstávaly a rozvíjely se jednotlivé, specialné vědy společenské. Tak povstávají již v klassickém starověku právo věda a politika jako samostatné vědy. A čím dále tím více odlišují, osamostatňují se nové takové vědy speciální, z nichž jednou jest i věda, kterou u nás zveme národohospodářskou, kterou na západě nejčastěji nazývají politicko-hospodářskou, mnozí zase v novější době a jistě že případněji: společensko-hospodářskou (sociálně-hospodářskou). Pro účel této volné rozpravy neběží o soustavný výpočet těch rozličných věd speciálních, nýbrž o jejich vznik a logický ráz. Jak tedy povstává jednotlivá (speciální) věda společenská? Nejinak než že z bohaté rozmanitosti dějinně-společenských jevů, jež ve skutečnosti jen v nerozlučné vzájemné souvislosti a propletenosti vystupují, jednotlivé *stránky* si obíráme, jaksi *uměle v představě své od celku odlupujeme*

a o sobě předmětem svého badání činíme. My tedy umělými obraty myšlení po pečlivé analýze skutečnosti jednotlivou stránku skutečnosti vylučujeme, ostatních ad hoc opomíjejíce. Tak děje se v každé z oněch věd s jinou stránkou bohatého celku. Není a nemůže to býti konečným cílem těchto věd — což se m. j. ukáže hned, jakmile na půdě věd praktických na život sám zase působiti a pravidla jednání lidského stanoviti chceme — ale jest to nezbytným prostředkem vědeckého proniknutí a ovládnutí látky tak ohromné a spletité. V žití, myšlení a konání každého člověka stýkají a křížují se nerozdílně nejrozličnější stránky dějinně-společenské skutečnosti. Žádný není jen hospodářcím člověkem, jen příslušníkem národnostního celku, pouze státním občanem, neb členem náboženské společnosti atd. V každém rozličné ty stránky hrají dohromady, ve spličtění rozmanitě působí jako pohnutky jeho skutků. Zrak badatele si je rozkládá, jednotlivou vybírá a zvláště sleduje, po typických jevech a pravidelnostech v jejím oboru pátrá.

I tak tedy již sám vznik každé speciální vědy společenské jest skutkem abstrakce, neboť zakládá se na tom, že zároveň pro účely proniknutí a poznání abstrahujeme od řady skutečností, byť byly v životě samém vskutku nerozlučny od těch, jež právě my pro svůj účel máme na zřeteli. „I sám dějepis pomíjí rysů v životě jednotlivců a společnosti, které v době, již líčí, rovnají se rysům dob jiných; hled jeho obrací se k tomu, co je odchylné a osobité. O tom může ve jednotlivý dějepisec klamati, ježto z takového směru nazírání vyplývá již výběr rysů v pramenech jeho; ale kdo hotové dílo dějepisu srovná s celým stavem skutečným, musí to přiznati“, dí trefně Dilthey. A jeho slovy můžeme též naznačiti, co z poznání o vzniku a povaze speciálních věd společenských vyplývá. „Plyne z toho důležitá věta, že každá jednotlivá z věd duchovních, vědomě jsouc pojata se svým vztahu k jiným vědám duchovním, poznává skutečnost dějinně-společenskou pouze *relativně*. Rozčlenění těchto věd, zdravý jich vzrůst v odloučenosti jejich závisí tedy na tom, abychom pochopovali *vztah každé z jejich pravd k celku skuteč-*

nosti, v níž jsou obsaženy, závisí na ustavičném vědomí abstrakce, pomocí které povstaly, i *obmezené hodnoty poznávkové*, která pro jejich řečený abstraktní ráz jim přísluší“.

Jest patrné, že na tom, jak šťastně, správně, trefně ona se podaří, závisí nesmírně mnoho, ba často na dlouho celý osud vědecké budovy takto založené.

Požadavek, aby nás při studium vědy národohospodářské stále provázelo jasné vědomí o logické povaze jejich pouček, sahá tedy *mnohem dále*, nežli by kázala potřeba vzhledem k pouhé metodě badání, pomocí níž *jednotlivé poučky* v mezích té které vědy speciální byly získány. Pouze k tomuto momentu vztahovaly se příklady na počátku této naší úvahy schválně vybrané jednak z jedné ze speciálních věd přírodních, jednak z jedné speciální vědy společenské. A bylo by asi nyní tím více zbytečno opakovati, že jenom čirá neznalost cest, jimiž se práce ducha lidského všeobecných pravd domáhá, může požadovati, aby se theoretické pravdy vědecké se vši konkrétní skutečností srovnávaly. Tomu, kdo jest si vědom způsobu, jak ony se nabývají, a jejich tou povahou podmíněné relativnosti — pokud tu arci není logických chyb — nemůže a nebude tento „nedostatek“ vaditi. A přece, pohříchu, vedle neoprávněného podkládání těch či oněch prospěchů třídních neb osobních, tedy nevědeckých motivů, o čemž trvám již dříve dosti jsem pověděl, nic tak často bludně neovládá posudek národohospodářských teorií, jako právě nedostatek tohoto vědomí. Kdo dostatek toho vědomí nemá, tomu schází vodítko věcné kritiky, tomu žádná theorie vděk nebude i musí se spokojiti pouhou známostí fakt, snad velkého množství jich, avšak fakt neuspořádaných, hlubšího podkladu všeobecného vědění postrádajících.

Čeho se držeti musí správná kritika ve všem oboru speciálních věd, jest tedy, tuším, z podaného výkladu zjevno, totiž:

1. Především té *základotvorné analýsy jevů*, pomocí kteréž jednotlivá stránka celé dějinně-společenské skutečnosti byla vyloupenuta, aby na tom základě ta *dotčená speciální věda* byla založena a ustavena;

2. *Logických method* (indukce a dedukce), pomocí kterých *různé poučky* dotčené vědy byly získány.

V obojím směru mohou se státi chyby a pokrok v každémkoliv oboru vědeckém záleží v tom, že chyby takové se odkrývají a odstraňují. To spočívá v povaze těžkého zápasu lidského za pravdu vědeckou, tím těžšího, čím spletitější jest jeho předmět, zvláště tedy v oboru věd, o nichž zde jest řeč. Neboť co jest složitost a záhadnost organismu živočišného proti složitostem společenským? Opakoval bych ostatně jen známé věci, kdybych chtěl rozbirati, kterak každé dílo vědecké jest výkonem, který jde do světa provázen jsa vědomím o relativné nedokonalosti své, vědomím o nutnosti dalšího postupného zdokonalování toho, co podává. Zde vězí veliký rozdíl díla vědeckého a uměleckého. Umělecké dílo — ať básně, ať hudební skladba, ať obraz neb socha — je osobitý celek pro všechny časy hotový. Nikomu nepřipadne jeho krásy za příčinou zdokonalení předělávati, nikomu v takovém předělávání a zdokonalování přeshlých na nás výtvoří minulých dob spatřovati úkol *uměleckého* pokroku. Jiný jest osud práce vědecké. Nikdy není hotova, nejen v našich vědách, i v přírodních, které přece již dospěly k takovým stupňům dokonalosti. A o pokrocích jejich rozhoduje volba správných prostředků badatelské práce a správné jich užívání, rozhodují tedy v širším smyslu metody, čítajíc v to obojí výše uvedený zřetel.

Pravil jsem tedy, že v obojím právě dovolaném směru mohou se státi a stávají se chyby. I vskutku se stala při prvním ustavení národohospodářské *theorie*, v druhé polovici XVIII. století, takováto chyba ve směru výše pod č. 1. řečeném, ve skutku základotvorné abstrakce. Stala se v tom směru opravdu mnohem více nežli ve směru druhém, t. j. než ve volbě a užívání badatelských method na půdě základním vymezením již určené. Samo dílo základní analýsy, onoho „vyloupnutí“, jak jsem to nazval, pomocí jehož byla národohospodářská *theorie* ponejprv soustavně umožněna, bylo příliš jednostranné a kusé. Veliký, ano epochální čin vědecký, ale přece chyba zároveň. Žádný div v době, kde všechny filosofické hlavy

západu vítězně ovládal duch čirého individualismu. Řekněme to prostěji: dílo té základní nebo základotvorné abstrakce bylo proto kusým, protože za specifický typ hospodářský pokládáno jen *výdělečné hospodářství soukromé*, a za *výhradný typický motiv*, charakteristický pro hospodářskou stránku společnosti lidského vůbec, *zištnost individuálná*, hospodářský egoismus jednotlivců. Rozumí se, že ani ve snu nepřipadlo starým klasikům naší vědy doporučení neb raditi, aby ten egoismus byl jediným vůdčím motivem jednotlivců vůbec, jak jim tu i tam podkládá naivnost neb povrchnost vykladačů, kteří je obyčejně také znají jen z druhé neb kolikáté ruky. Běželoť o pouhé zjištění *theoretické pravdy*, toho, *co jest*. Za to jest pravda, že se to zjištění stalo úzce, jednostranně, kuse — tak jako by někdo, kdo by vlastně měl v úvahu vzíti celý part smyčcových nástrojů nějaké skladby, jen na housle se obmezil, tak jako by někdo, kdo by měl zaujmouti jedno celé křídlo složitého domu, osadil jen jednotlivou jizbu v něm. Ale v tom obmezení fakt, pokud šlo o *theorii*, provedeno dílo mistrovské, tak mistrovské, že na dobu celé generace mělo se za to, že národohospodářská *theorie* jest vlastně hotova a jen jisté dobudování v detailech že zbývá nadále jejím pěstitelům.

Chceme-li charakterisovati, v čem to dílo tak účinné záleželo, můžeme se dovolati dříve použitého příkladu o matematickém kyvadle ve vzduchoprázdném prostoru. Jako tam v tom příkladě pomocí methodické izolace a za předpokladu těch vlastností, které tvoří obsah pojmu kyvadla matematického — tak zde, v nové *theorii* ekonomické, „vzduchoprázdným prostorem“, vylučujícím všecku alteraci různorodými zvláštnostmi prostředí, stala se hypotéza právního řádu, který uznává plně *soukromé* (osobní) vlastnictví na prostředcích výrobních a naprostou svobodu smluv jak na trhu hmotných statků, tak mezi podnikatelem a dělníkem, mezi podnikatelem a čirým kapitalistou, mezi pozemkářem a pachtýřem atd. zkrátka to, co zoveme *soustavou svobodné soutěže*. Do tohoto prostředí staví *klassická theorie* svého hospodařícího jedince, jehož si *představuje* jako typického, schematického „člověka

hospodářského“, který nezná jiných hranic, než těch, jež mu klade vzpomenuť *právní* řád, má ustavičně v naznačených a jiných hospodářských vztazích prospěch svůj na zřeteli a snaží se přiváděti jej k platnosti, máje k tomu, aby prospěch svůj vždy postřehl, i zároveň vždy náležitou prozíravost a znalost. S hypotézou matematického kyvadla má tato zde obdobnost v tom směru, že jak ono tak tento hospodářící člověk jest pouze představován, myšlen. Kdežto však žádné matematické kyvadlo, ani žádný vzduchoprázdný prostor neexistuje, mohou takoví hospodářští lidé existovati i soutěž ničím neobmezená. Arciť podotkneme hned, že ve skutečnosti společenské, která by měla předpokladu úplně hověti, musili by *všickni* lidé býti stejně egoističtí a při tom bystří i znalí, i pouze tím jediným motivem vedeni, kdyby průběh života jejich měl s výsledky theorie na tom předpokladě zbudované souhlasit — zbytečno dodávat, že to jest povahou věci vyloučeno. Ale v celku jest viděti, že „hypothetičnost“ theorie o matematickém kyvadle není menší, nežli hypothetičnost oněch „zákonů cenových“ (v širším smyslu, zahrnujíc tedy i mzdu, úroky atd.), jež tvoří nejznamenitější výkon klassické školy národohospodářské.

Z toho, co pověděno, vychází zřejmě na jevo, že na podkladech vylíčených nemohla povstati *úplná theorie národohospodářská*. Nebyla tu hospodářská stránka „dějinně-spoločenské skutečnosti“ vystižena a zahrnuta *celá a všecka*, nebyla ve všech svých typických jevech a kausálnostech vložena, nýbrž pouze *částečný obsah stránky této*, jen theorie *soukromohospodářské sféry*; a ta zase ne celá, nýbrž pouze theorie soukromohospodářského života za platnosti svobodného (individualistického) řádu právního, jak v ideálních představách tanul na mysli strůjcům její, jak jej však také mezi všemi věky dosavadními měrou aspoň relativně největší ve skutek uvedla právě doba nová, v níž oni vzpomenuť badatelé klassické školy z části již žili, z části ji připravovali. V tom obmezení, v rukou mistrů deduktivné metody byla theorie řečená sosnována tak dokonale, že vykonala pro naše odborné poznání služby nemensí, nežli pro příslušnou

část fysiky všeliká theorie o pohybu těles v předpokládaném prostoru vzduchoprázdném. Ale pochopeno to zrovna v našem oboru dobře nebylo. Nedostatek shody se zjevy skutečnosti stal se jednou z hlavních příčin vzrůstajícího odporu. Za pramen a vlastní původ všech vad theorie prohlašována však *metoda deduktivná*, pomocí kteréž jednotlivé poučky, zejména ty dotčené „zákony cenové“, byly získány. My viděli, že především v základotvorném ustavujícím skutku abstrakce spočívala hlavní chyba pro *theorii*, což se nesmí bez nebezpečí sklouznutí směšovati s otázkou badatelské metody vůbec. Stejně pochybená byla výtka *neethičnosti*, která se *theorii* té činila za příčinou jejího východiště (sobectví). Nebudu opakovati, co již v článku samém „o novém buditelství kněžském“ jsem naznačil, a co ovšem každému jen poněkud logicky smýšlejícímu je samozřejmo, že ethické neb neethické zřetele nemají nic co činiti s *theorií*, již běží o to, co *jest*, tak jako není úmyslem někoho, kdo jistou bakteriologickou naukou původ určité nemoci vysvětluje, nemoc samu tou cestou šířiti. Ovšem ale mají ethické zřetele co činiti s naukou *praktickou*. Pro svou osobu, jak jinde blíže jsem provedl, ani co se týče praktické nauky nepřipouštím výtku neethičnosti staré klassické (liberální) škole, nýbrž zase jen methodickou chybu: nauka jejich praktická, vrcholící v požadavcích svobody, byla dedukována výlučně z jejich theorie; oni pro hospodářské jednání lidské vyvozovali pravidla příliš výlučně z theorie zbudované na typu „člověka hospodářského“, jaký, existuje-li již tu a onde, aspoň ne obecně v předpokládané tam uniformitě. V pravdě byl jen methodickou pomůckou. Ze samého Adama Smitha dalo by se uvěsti a bylo již uvedeno hojně dokladů, že mu nebyl osud slabých lhostejným, že byl dalek zneuznávati jakoukoliv ethickou povinnost. Mně zdá se spočívati vlastní jádro věci zase jen v tom, že sami mistři té theorie nebyli si dosti vědomi logické povahy pouček její. Jejich odpůrci však rovněž ne. A tak obmezil se pro jistou dobu spor na *mnohem užší terrain*, než slušelo povaze věci — na *pouhý povšechný spor o oprávněnosti deduktivné neb induktivné metody ve vědě národohospodářské*. Spravedlnost

žádá arci přiznati, že i správnější poznání chybného východiště základního záhy a u mnohých se dostavilo, že však na újmu věci formule sporu pořád ještě přespříliš byly těsnány pod hledišťe řečené užší methodové alternativy.

Do tak podivných směrů zatočen byl ten spor, že u nejedněch byl pojímán, jakoby vskutku šlo při něm pouze o to, hodí-li se pro vědu národohospodářskou *jedine* metoda deduktivná či induktivná. „Jako pravá i levá noha k chůzi, tak patří indukce i dedukce k vědeckému myšlení“ — praví pěkně jeden z nejrozhodnějších pěstitelů induktivné metody v národohospodářské vědě, vůdce „mladohistorické školy“, G. Schmoller. Skoro se dnes podivujeme, jak mohlo býti třeba takového připomenutí. Ale jako mnozí, i sám Mill, autor proslavené Logiky, prohlašovali vědu národohospodářskou druhdy za „vědu deduktivnou“, tak ve svých mladších letech i sám Schmoller příliš křiklavě projevovaným pohrdáním methodou našich klasiků zavínil, že bylo toho vzpamatování konečně tak třeba a hlavně *jeho* žákům a stoupencům. Zajiště jsou *obě metody* pro *každou* vědu nezbytny, jen *pomůcky a prostředky indukce* podle rozdílnosti předmětu jsou pro různé vědy rozličné. Dedukovati, t. j. *ze známého neb za známé předpokládaného všeobecného neznámé zvláštní vysuzovati*, nelze jen tak do modra. Každá dedukce předpokládá, že vrchní všeobecná pravda, která jest jejím východištěm, byla zjištěna indukci, zkušeností nabytou pozorováním a tříděním jevů, zjištěním pravidelností v současnostech i sledu jejich. Tedy žádná dedukce bez předcházející indukce; první stavivo každé vědy nejnak se zjednává než indukci, za to na vrcholích věd vládne dedukce — neboť nic není zřejmějšího než to, že tím více podkladu a volného terrainu má v každé vědě dedukce, čím větší jest již počet všeobecných pravd, v jejichž bezpečném držení věda ta se nalézá. To jsou dost obecně známé pravdy logiky — leč nébylo-li si jich vždy dosti vědomo vědecké pracovníctvo věd společenských, byla poměrná mladost těchto věd neposlední toho příčinou.

Vedoucí myšlénkou t. zv. historické školy národohospodářské, jež v polovici našeho věku povstala v Německu, bylo

vlastně: znova, od základů sosenovati theorii národohospodářskou ryze induktivně, tak aby se lépe srovnávala se skutečností, než „čiré abstrakce“ klassické školy. Prostředek této induktivné práce nemůže v oboru společenských věd býti jiný, nežli *podrobné pozorování a popis všech jevů a vývojů*, odhalující všeliké jejich *souvislosti příčinné*, kteréž, jak známo, neývají pouze hospodářské. Pečlivé popisné, deskriptivné práce z přítomnosti, přesné historické zbadání minulosti, statistická zjištění hromadných jevů — to jsou prostředky této indukce, neboť znamenitý prostředek indukce přírodopzpytecké — experiment na podkladě *reálního izolování* jevů v pozorování vzatých — v mnohých oborech přírodních věd možný a užíváný, jest v přísném slova smyslu nepřístupným vědám společenským. Při ovládnutí dostatečného materiálu mohlo se viděti možným a bylo vskutku jedním z podstatných cílů *zakladatelův* této nové školy badatelské, nazvané od nich (denominatione a potiori) *historickou*, zjištění *zákonů vývojové*, něco tedy, co klasikům s určitým psychologickým motivem hypoteticky operujícím bylo nedostupno.

Nemalý vliv na rozvoj těchto směrů měla vyvinuvší se historická škola právovědecká, větší než příklad Comtův, ac on — byť na širším a jaksi povznešenějším hledišti, ale také ještě s mnohem rozhodnějším přírodovědeckým názorem — k obdobným úkolům směřoval pro vědu společenskou všeobecnou.

S povděkem sluší uznati, že naproti mnohým problémům jednodušším, když totiž hospodářský živel, zjevně převládá, ráz konání lidských opravdu rozhodně určuje, i pro obor národohospodářské theorie znamenitě se osvědčuje metoda indukční, historická v uvedeném smyslu. Ale kde jde o velká základní poznání, o všeobecné zákony vývojové, naráží na veliké obtíže. Jak z celku dějinně-společenské skutečnosti vybrati hospodářské jevy a poznati jejich pravidelnosti, jak nalézt ty „kausalní formule“ jinak než nejpečlivější analysou, která musí zjištění, které a jaké příčiny, jaké síly a jakou mocí a vahou vedly k výsledkům pozorovaným? To je namnoze úloha pro badací prostředky naše vůči ohromně

spletitému předmětu přenesná. Neboť tisícere pohnutky kvalitativně i dynamicky různé hrají v tom velikém celku společenském a určují jeho děje, dnes jinak než včera, zde jinak než onde. Všim právem dovozuje jeden z mladších výtečných methodiků německých (H. Dietzel), kterak indukce k získání theoretických národohospodářských pravd směřující, nutně probíhá dvojím stadiem: nejprve analyza případu, která jeho stav neb průběh kausálně rozkládá; pak teprv, když vyšetřením rozpoznána hospodářská stránka při tom činná, možno určití její vliv na pozorovaný výsledek. V jiném případě podobného druhu může ale též hospodářský živel jinak býti zastoupen, s jinou silou vystupovat, snad scházet atd.

Jest dosti na snadě, kam takový stav věci tak říkajíc bezděky zavádí. Buď k *ukvapeným generalisacím* — a takové byly „zákony vývojové“ od zakladatelů historické školy objevené — nebo k pokusu *pouhou historii nahraditi teorií*. To jest Scylla a Charibdis historické metody příliš výstředně hájené v oboru společenských věd. Znamení příklad ukvapené generalisace na půdě historické metody poskytuje známé vývojové schema Hildebrandovo, schema to, které typické fáse hospodářského vývoje vyznačuje hesly: hospodářství naturální, peněžní, úvěrní. Vylíčovatí, v čem zde ukvapenost generalisace záleží, nepokládám za potřebné moha se dovolati převýtečné knihy Bücherovy „Vznik národního hospodářství“, jejíž trefným překladem do češtiny zjednal si p. Dr. J. Gruber opravdovou zásluhu. Nejen na tuto Scyllu, ale také na Charibdis se naběhlo. Byla to teprv škola mladohistoriků (národohospodářských), která v důkladných pracích deskriptivních na konec spatřovala vskutku přímo náhradu theorie, majíc ovšem hlavně na zřeteli podklad, který by tím (místo theorie) byl utvořen pro odvozování maxim nauky *praktické*. Konejšili se domněnkou, že každá zevrubně provedená deskripce má význam typický, jelikož za stejných podmínek i tytéž důsledky by se musily dostavit — jako by právě nevězela hlavní nesnáze v té okolnosti, že stejné quantum a quale určujících příčin tak snadno ve skutečných dějích se neopakuje. Mohl-li tedy říci n. př. Brentano,

že „popis i nejprostšího hospodářského jevu, je-li přesný, má pro empirického národního hospodáře větší vědecký význam, než nejbystřejší dedukce z hospodářského egoismu, jejíž výsledky přese všecku formálnou souslednost jsou se skutečností v odporu“ — tedy jest to v pravdě prostá negace theorie, abdikace, s jakou se duch lidský v žádném oboru vědeckém neuspokojí. Nikomu divu býti nemůže, že vyvolaly tyto naprosto nefilosofické výstřednosti historismu odpor badatelů. Byli to zejména od let osmdesátých našeho věku někteří badatelé rakouští, Karel Menger a žáci jeho, kteří s nemalým úspěchem se ujali kaceřované metody deduktivní, vlastně vůbec způsobu práce starší, klassické školy. Nikoliv v tom smyslu, aby oprávněnost induktivní metody popírali, nýbrž především v tom směru, aby tomu, co jsem výše jako základotvorné abstrakce označil, nový pečlivý zřetel byl věnován a tak byla napravena původní chyba o sobě jinak správného logického postupu. Spor methodový, jenž bojovným zakročením Mengrovým nabyl neobyčejné živosti a rozsáhlosti, náleží k nejpamátnějším zjevům v novějších dějinách naší vědy a pro každého, kdo jej sledoval a výsledky vidí, zjevným jest značný stupeň vytříbení, jehož bylo dosaženo. K naprosté jednomyslnosti methodové nikdy přijíti nelze, aspoň ne trvale, jenom these podobných sporů se mění, — spory samy jsou již nutny proto, že každý veliký pokrok vědy, tedy našeho poznání, jest podmíněn pokrokem ve prostředcích a způsobech poznávání, tedy ve výběru a užívání method.

Úsilím historické školy byli jsme obohaceni pravými poklady kriticky zevrubných prací popisných, deskriptivních. Dokonalé vypořádání a popis fakt t. j. zevrubné vylíčení jevů singulárných i příčinných jejich souvislostí, má ve společenských vědách důležitost neocenitelnou. Přírodopyslec, jak podotčeno, má namnoze (nikterak vesměs a neobmezeně) výhodu experimentu t. j. *reálného* izolování jevů; sociální badatel nikoliv. Dokonalá indukce ve vědách sociálních, kteráž, jak jsme viděli, jest také podmínkou správné základotvorné práce pro plodné postupy deduktivní, jest tudíž podkladem

všeho pokroku věd posléz řečených. I té práci popisné však, jak již dříve řečeno, musíme se učit a, díky historické škole, učiněny v tom směru pokroky nemalé. Jak jinak vypadá dnes analýsa fakt v rukou obratných, vyškolených pracovníků!

Nad míru plodný byl účinek historické školy na vývoj nauky *praktické*. Nepřišel-li ethický moment v praktické nauce klasiků k platnosti, nebylo to z toho důvodu, že by byli k němu lhostejní. Namnoze byli beztoho přesvědčeni, že *on v konsekvencích svobody leží sám sebou*. Že tomu tak není, to kromě jiných kritiků staršího učení, zejména též socialistů vědeckých, ukázali i badatelé historické školy. Zde také jsou veliké, dnes již objektivně, i od lidí na jiných základech stojících oceněné zásluhy náboženských směrů. „Hospodářská politika je použita ethika hospodářská; ethickým měřítkem posuzuje to, co jest, a stanoví mety, ku kterým to, co jest, má být vedeno, i opatření, jimiž se to uskutečnit má“, praví arci s troškou ukvapené generalisace H. Dietzel, sám jeden z těch moderních badatelů, který o spravedlivé ocenění vědecké práce starší „deduktivní“ školy zjednal si platné zásluhy. Theoretické vědomosti naše a hospodářsko-historická indukce podávají takto pouze podklady k vytčení oněch opatření, kterými se daný ethický cíl uskutečnit má.

Avšak mým úkolem zde není ani vyčerpání všechny problémy methodologické, aniž líčiti dopodrobna dějiny vědy národohospodářské. Chciť jen tomu, kdo se vážně studiem obíratí zamýšlí, podati některé důležitější pokyny. Běželo mně o to, objasnit poněkud, jak důležité jest zachovati si stále vědomí o logické (formální) povaze pravd, jež poznáváme. Zbývá mi pověděti také něco o jejich *věcném* rázu a přidati konečně několik slov návodu o postupu studia.

To učiním si úkolem dalším.

IV.

Mluvíme-li o *zákonech* národohospodářských, jakožto odrůdě zákonů společenských neboli sociálních, užíváme slova „zákon“ ve smyslu vypůjčeném od věd přírodních. Netřeba připomínati, že pouze *mysl* přikládáný tomu slovu od přírodních věd byl vypůjčen, ne slovo samo, jež náleží k nejstaršímu názvoslovnému inventáři věd duchovních, značíc, jak dosud v právu znamená, pravidlo, kterýmž se upravují jednání lidská. Jest viděti, že přenesení pojmu toho z původní vlasti do věd přírodních bylo metaforické. Přesná pravidelnost v současných i následných souvislostech určitých jevů přírodních, pojatá jakožto účín pevně stanovené vůle Prozřetelnosti, ospravedlňovala toto obrazné přenesení, jímž získán jadrný, výrazný název. A ve smyslu pravidelnosti těmto podobných přestěhoval se konečně pojem zákona zase zpět do duchovních věd.

Širším vrstvám na prostřední úrovni vzdělanosti stojícím zůstal pojem zákona přírodního běžnějším než analogický pojem zákonů společenských. Z příčin dosti na snadě jsoucích. Nicméně ani v přírodních vědách nepřikládá se pojmu „zákona přírodního“ vesměs stejný obsah. Jeden z předních přírodopýtců naší doby, Helmholtz, praví: „Věda povstává teprv, když se jí odhalí zákon a příčiny. Logické zpracování dané látky záleží v tom, že shrnujeme podobnosti a vytváříme všeobecný pojem, který je v sobě pojímá. Takový pojem, jak už jméno naznačuje, zahrnuje v sobě množství jednotlivostí. Zveme jej pojmem tvarovým, zahrnuje-li množství věcí existujících, jmenujeme jej *zákonem*, zahrnuje-li *řadu dění neb událostí*“. V tomto širším smyslu spadl by pod pojem zákona všeliký výraz pro zjištěné pravidelnosti přírodních jevů, který

nám praví, že s jevem A vždy se dostavuje jev B nebo že na jev A vždy sleduje B. To jest zajisté pojem velmi široký, neboť nezahrnuje pak toliko takové pravidelné souvislosti, jejichž *příčinu* známe a zároveň vyslovujeme, nýbrž vůbec všeliké pravidelnosti skutečné, logickou prací generalisující zjištěné, byť bychom třeba vůbec neb zatím příčinnost jejich neznali. Formulí rázu posléz řečeného, vyjadřující zatím jen prostou, faktickou pravidelnost, byl na př. po objevech Kopernikových ještě t. zv. zákon Keplerův, za pobytu jeho pražského objevený, že se pohybují oběžnice v elipsách opisující v stejných dobách svým vodičem plochy stejně velikého obsahu. Teprv Newton, jenž mohl zjev ten odvodit ze svého zákona gravitačního, učinil z něho formulí příčinné zdůvodněnou.

Pokud se tudíž i pro pouhé pravidelnosti, kausálně ještě nevyjasněné, užívá názvu „zákon“, liší se pak k označení uvedeného rozdílu zákony kausální od pouze empirických, kteréž posléz řečené vyjadřují pak prosté, faktické pravidelnosti. Příklad náš ukázal, kterak z empirického zákona Keplerova zakročením Newtonovým stal se kausální. Mnozí přírodopytci však raději vyhrazují název zákona pouze pro theoremy, vyjadřující pravidelnosti v rozmanitosti jevů vládnoucí, jejichž stále a stejnoměrně účinkující *příčiny* známe. Arciť právě ve vědě přírodní *podstatu* konečných příčin samých neznáme — ať už to vězí v nepřestupných hranicích poznávání našeho, o kterých tak krásně se rozepsal Du Bois-Reymond, či v prostých nedostacích skutečného poznání dosavadního. Známo, že ony poslední v jejich podstatě nepoznané příčiny jevů nazývá věda přírodní silami. I tak vybihá všechna suma theoretické známosti naší přírodovědecké v jistý počet základních formulí, vyjadřujících stálý způsob účinkování těchto konečných příčin, formulí to, které od jiných všeobecnějších již nejsou odvozeny aniž dle stavu vědění našeho odvoditelné, tak že se zovou proto *elementárnými* zákony, na rozdíl ostatních kausálních, o ně již se opírajících a tedy *odvozených*. Uvésti naši známost o přírodě na počet takových elementárních zákonů jak možno nejmenší, jest

nejvyšším úkolem vědeckého přírodopytu. Novověký pokrok přírodních věd s jedné stránky své vskutku záležel v častých úspěších tohoto druhu snah. I byli nejedni toho mínění, že by se silný výraz „zákon“ měl nejraději vyhraditi pouze pro ony elementární.

Jak pochopitelné, záleží vlastně méně na tom, pro jaký obor formulí, pravidelnosti jevů vyjadřujících, název „zákon“ vyhradíme, jako spíše na jasném vědomí, že mezi těmi formulemi co do odvoditelnosti neb neodvoditelnosti i co do míry objevené kausálnosti trvají rozdíly a odstíny přerůzné. Avšak právě uvedenými kvalitami přírodovědeckých-theoremů není ještě vyčerpán zájem, který vysvětluje, že užívání názvu „zákon“ není jednomyslné.

Slyšíme často mluvit o *exaktnosti* zákonů přírodních. Tento znak *všem* zákonům přírodním nepřináší, nýbrž jen těm, kde účín působící příčiny neb působících příčin dá se vyjádřiti číslem, měrou neb vahou. A nesluší naprosto mysliti při tom slově pouze na pravidelnosti zjištěné experimentálně s vahou neb měřítkem v ruce, nýbrž zrovna i na ony hypoteticky sosnované zákony, jako jest na př. zákon o volném pádu neb o pohybu vržených těles atd., o jejichž veliké úloze v základních vědách stala se již zmínka.

Tato hypotetičnost jejich není s pojmem exaktnosti ve sporu; dokonce pak „exaktnost“ a „srovnalost se všemi případy skutečnosti“ nikterak nejsou pojmy totožné.

Trvají-li takto velmi rozdílné stupně v příčině dokonalosti našeho poznání o kausálních souvislostech jevů přírodních i rozdílná míra přesnosti, kterou lze je vyjádřiti ve směru kvantitativním, přece s druhé strany všemu zákonu přírodnímu společna jest vlastnost, kterou obecný způsob naznačuje jménem neúprosnosti, nezměnitelnosti, odvěkosti. Zákony přírodní jsou absolutní, místem a dobou nepodmíněné. Ve všem myšlení našem jest tato povaha nerozlučně spojena s pojmem zákona přírodního, jest i obecnému názoru běžna. I můžeme hned zde podotknouti, že nic nebylo osudnějším pro pojímání theoretických úkolův i vymožeností věd

duchovních, jako když pojem zákona přírodního do teorií jejich byl vnášen ve smyslu úplně totožném.

Bylo, tuším, potřebí tohoto orientujícího vvodu, když máme blíže přihlídnouti k rázu a podstatě t. zv. zákonů společenských, především národohospodářských. Neboť když již do věd duchovních zavedeno bylo užívání slova toho ve smyslu od věd přírodních vypůjčeném, jest zajisté důležité uvědomiti si nejen, v jakém a kterém ze smyslů výše dotčených se tak skutečně stalo, ale též v jakých mezích podle zvláštní povahy předmětu věd společenských analogie ta jest přípustna.

Co především se tkne skutečného užívání obdoby té, tu nescházelo opravdu příkladů, že *úplná obdoba* zákonů přírodních byla pro vědy společenské s větší neb menší rozhodností připouštěna, takže, když zrovna ne již jako hotová vymoženost, aspoň jako dosažitelný úkol bylo pokládáno i zde objeviti zákony podobné. A bylo tudíž i rádo užíváno slova: „přirozené zákony společenské“, „přirozené zákony národohospodářského života“ atd. Vliv vítězně pokračujících věd přírodních a silné proudy t. zv. materialistického názoru světového nemálo byly podobným domyslům příznivy. Netřeba doličovat, že vědomé, plné připuštění analogie zákonů společenských se zákony přírodními, tedy přesvědčení o úplné a neodvratné mechančnosti průběhu všech společenských dějů, jest totožno s popřením svobodné vůle lidské, totožno tedy s uznáváním bezvýhradného determinismu, s nímž striktní (neobrazný) pojem „přírodovědy společenské“ a „přirozených zákonů společenských“ stojí a padá.

V druhé polovici minulého věku zavládá názor tento a zvláštního oživení dostalo se mu zase rozvojem a pokrokem oněch částí *statistiky*, jejichž soubor byl a po různu ještě jest pojímán jako obor zvláštní samostatné vědy společenské, která bádá o zákonnostech společenských jevů dopouštějících výraz číselný — na rozdíl od pouhé, ovšem v nejrozličnějších oborech vědeckých s nemalým prospěchem užívané metody statistické. Nejprve padly badavým lidem zajisté do očí pravidelnosti poznáné od pojišťovatelských matematikův a t. zv.

politických arithmetikův v oboru rozličných jevů fysického života lidského při hromadném pozorování, tak zejména pravidelnosti v porodech, úmrtnosti, dále i v číselném poměru obou pohlaví, v celé skladbě obyvatelstva dle stupňů věku a pod. Když pak dokonce přidružily se k tomu poznáné pravidelnosti v počtu těch a těch zločinů v určitém státě každoročně páchaných, i v poměrné účasti jednotlivých tříd, pohlaví, stupňů věku a vyznání na nich, pravidelnosti jisté v počtu sňatků každoročně uzavíraných, pravidelnosti samovražd, ano i v počtu nesprávně adresovaných psaní, jež ve světovém městě rok od roku poště se odevzdávají — tu úžas nad poznáním tím příliš zevně a nekriticky pojímaným už dokonce podporoval představu o mechanických nutnostech; kterým zrovna jako všechen fysický život, tak i všechen život duchovní podlehá. Vždyť se tu jevila zasnoucí myslí tuhá „zákonost“ v úkazech „zdánlivě zcela libovolných“, jakmile jen pozorování zahrnovala velké massy individuí. Názvy „fysika sociální“ nebo „statika“ a „dynamika“ sociální a pod. dostávaly s hlediště toho ráz oprávněnosti, které nedostačovala více pouhá platnost obrazná. Nemálo přispívala k utužení představ těch ještě ta skutečnost, že překvapující pravidelnosti v statistice populacionistické i t. zv. morální byly výsledkem skutečného počítání, vyjádřeny byly čísly, dopouštěly zobrazení geometrické a dokonce i jisté upotřebení formulí vyšší matematiky.

Tedy se podobalo, že smí se mluvit nejen o *přirozených* zákonech společenských s touž mechanickou nutností vládnoucích, jako zákony přírodní, nýbrž že ony zároveň co do své exaktnosti směle mohou přirovnání snést s číselnou přesností oněch. Jak imponovaly pravidelnosti řad statistických v oborech výše řečených ještě Buckleovi; jak smělé sny budily o velkolepém významu samostatné všeobecné vědy společenské, jež touto cestou povstane, ba již tu jest!

Výtka takového příliš mechanického pojímání přírodovědeckého u dnešních pozorovatelův strážlivějších (nebo vystřízlivělých, jako jest na př. A. Wagner) především pojí se k pracem a názorům slavného statistika A. Queteleta. A jest

pravda, že Quetelet, jenž původním povoláním byl hvězdář, svým celým způsobem myšlení a vyjadřování se, všude prozrazujícím stopy původního povolání přírodovědeckého, přispěl k utvrzení onoho mechanistického pojmání více nežli vlastním jeho přesvědčením bylo přiměřeno. Když na příkl. v jednom ze svých základních děl (*Sur l'homme et le développement de ses facultés ou la physique sociale* — 1835) hned v druhém názvu spisu užívá slova fyzika sociální; když si hned v první kapitole tak rozhodně stěžuje, že dosud pozorování vědecké, jakmile se zabývalo jevy mravními, pokládalo za nutné opustiti cestu „sledovanou při studiu *ostatních* zákonů přírodních“, když mluví o tom, že jevy mravní mohou býti podrobeny téměř zásadám pozorování, jako jevy fyzické a t. p. — tedy jest všude viděti, jak přenáší přírodovědecké myšlení a pojmání na jevy společenské.

Arci, když chtěl nejsilnější výraz dáti důsledkům pravidelnosti pozorované ve statistice zločinů, neužil obratu z přírodních věd, ale jen aby dojem tuhé nutnosti stupňoval. Tu mluví totiž o „budžetu vězení, žalářů a popravišť . . . který prý se platí s pravidelností děsivou“, mluví o „tributu, který člověk zapravuje s větší pravidelností, nežli tribut, jímž je povinován přírodě neb státní pokladně“ a to že jest „tribut, jež člověk platí zločinu!“ I tyto silné výrazy vykonaly svůj běh světem. A přece byl Quetelet dalek toho uznávati na prostou mechanickou zákonnost v jevech těch. Jeho důrazná slova jsou jen výbuchy vítězné, vysvětlitelné přeceněním domněle nových pravd. Na četných místech vyslovuje se způsobem, který přísnou obdobnost s přírodními zákony podstatně obmezuje. Tak, mimo jiné, praví: „Ostatně zákony, jež ovládají žití těla společenského, *nejsou naprosto nezměnitelný*; ony se mohou měniti s povahou příčin, na kterých se zakládají: tak pokroky vzdělanosti nezbytně změnily zákony týkající se úmrtnosti, jakož vůbec mají vliv na fyzickou i morální stránku. Tabulky, sestavené o náchylnosti k zločinu v různých stupních věku, ačkoliv od mnohých let podávají takřka totožnými čísly tytéž výsledky pro Francii, mohou se *postupně* modifikovati a k této modifikaci mají

lidumilové obrátiti svou pozornost.“ Co pak vyrozumívá tou postupností modifikace, ještě určitěji vyjadřuje řka, že „příčiny způsobující pravidelnosti v životě společnosti lidské nevykazují ve svých proměnách převraty náhlé, ony se pozměňují jen postupně“. Z toho důvodu dopouští Quetelet i *možnost předpovědi*, tento důležitý znak vyspělých teorií, pouze v opatrných mezích, jen pro *blíže* budoucnost. Tím byla časová relativnost přiznána formulím statistiky morální i populační a obdobnost se zákony přírodními ovšem touž měrou oslabena.

Epigonové arci tu i tam se snažili platnost obdoby stupňovati — ale celkem jsou již doby ty tam, kde hlášány jako vědecké pravdy věty, že počet úmrtí a zločinů (majetkových) stojí v přímém a frekvence sňatků v opačném poměru s cenami potravin a jiné podobné. Jsou to jen jisté pravdy en gros, pravdy v hrubém, které s „exaktností“ nemají pranic společného. Nynější theoretikové statističtí věnují mnohem pečlivější pozornost kritickému rozboru čísel samých, při čemž mnohá domnělá stabilnost neukazuje se býti ani tak velikou, ještě více však *příčinám* těch jevů, kterým čísla sama platí.

Číslo samo totiž přestává býti pokládáno za vlastní výraz zákonnosti, nýbrž pohlíží se na ně jako na kriterion působnosti jistých více méně složitých souborů příčin, které, pokud jde o skutky na rozhodnutí vůle jednotlivců závislé, působí jako pohnutky této vůle. Právě proto sebe větší stálost čísel oněch nikterak není svědectvím o nějaké mechanické nutnosti dotčených společenských dějů, nýbrž prostě dokladem o nezměněném rozsahu a intenzitě působících příčin. I tak nebude nám divu, že jeden, arci z nejrozvážlivějších mezi současnými theoretiky statistickými (W. Lexis) mluví o „pouze *symptomatičtějším* významu číselových poměrů morální statistiky a demografie.“ Tou měrou, jakou se takové kritičtější názory upevňují, bledne zároveň síla analogičnosti zákonů přírodních a t. zv. zákonů statistických, pokud se pak ještě vůbec slova „zákon“ užívá pro označení číselných pravidelností v jevech žití společenského. Za to trvá se po-

různu aspoň na přívlastku *exaktnosti* a jeden z nejnovějších nikoliv nepatrných spisovatelů toho oboru, G. Mayr, v díle „Statistik und Gesellschaftslehre“ uznává dvojí všeobecnou vědu společenskou, totiž sociologii a statistiku, nazývá tuto posléz řečenou „exaktní vědou společenskou“. Proč? Protože ona dospívá ku svým výsledkům hromadným pozorováním pomocí čísla a počtů. Pro otázku, zda-li jest označení to pro statistiku přípustno, dojísta by byl naprosto nerozhodným způsob, jakým všelijací sociální mastičkáři literárně zužitkují výsledky statistických šetření. O hodnotě statistiky nerozhoduje způsob, jakým jí diletanty užívají, zrovna jako ne o hodnotě nože způsob, jakým ho užívají děti. I kdyby jiných námitek nebylo, vyžadoval by arci již zřetel na nedostatky mnohých oborů statistického zjišťování značnou restrikci výroku o exaktnosti. Již materiál sám bývá někdy nepřesný. Statistiku průmyslu, obchodu i úrod v rolnictví atd. nikdo nebude pokládati za dost přesnou, aby ten výrok ospravedlňovala. Leč i v těch obmezených hranicích, ve kterých lze připustiti pro naši dobu vysokou již míru přesnosti v číselném zjišťování fakt, jak to nyní na př. platí o statistice populační, nesměla by nás nikdy opouštěti jasná představa o rozdílu, který panuje mezi pojmem exaktnosti ve smyslu statistickém a pojmem exaktnosti ve smyslu přírodovědeckém. Schmoller právem velebí znamenitý vliv, který na pokrok věd sociálních od půldruha sta let měl rozvoj statistiky, ježto prý ve mnohých směrech nahradila vědám tím scházející jim možnost experimentu, namnoze teprv vytvořila smysl pro určitost a přesnost v tom oboru vědění, postavila pevné představy veličinové na místo mlhavých názorů a poprvé dopustila podrobiti hromadné úkazy, které dosud jen neurčité odhadující charakteristice byly přístupny, pevnému pozorování atd. To jsou vskutku vlastností, které by ospravedlňovaly, aby mezi všelikými jinými pravidelnostmi nebo zákonnostmi, jež zjišťují se v oboru věd společenských, především těmto statistickým byla vlastnost exaktnosti přisouzena. Ale ovšem jen s důležitou výhradou, že se to děje ve *zvláštním* smyslu pro vědy společenské platném, nikoliv v přesné analogii pojmu toho, jak se ho

užívá ve vědách přírodních. Soudný kritický autor, od nás již citovaný, W. Lexis, končí řadu bližších úvah o povaze t. zv. zákonů statistických tímto závěrem: „Nejsou nám dosud známa poměrová čísla statistická stability takové, abychom k vysvětlení jich předpokládali musili vnitřní souvislost přírodně-zákonnou, ku zjednáni stálosti směřující; spíše nemá většina poměrových čísel ani toho nejvyššího stupně stability, který při nespojitém pozorování hromadných jevů ještě jest možný, totiž toho stupně, s jakým se potkáváme ve výsledcích přiměřeně zařízené hry výherní“.

Ještě závažnější jest však rozdíl další. V těch elementárních i odvozených zákonech přírodních, které nazývají se exaktními, vesměs máme před sebou zákony kausální, vyjadřující číslu konstantní míru působnosti *jednotlivé síly* nebo výsledek působnosti *více sil*, jichž *míru jednotlivě* známe.

Ve statistických číslech máme pravidelnosti, jejichž podminěnost účinkujícími příčinami jest sice nepochybná, ale buď vůbec ty příčiny neznáme, anebo není nám aspoň možná taková analýsa jejich, abychom byli s to míru jejich poměrné působnosti kvantitativně zjistit a vyjádřit. Víme, že se rodí více chlapců než děvčat, příčinu neb příčiny (jež zde jsou fyziologické) neznáme, tím méně přesný výraz číselný pro jejich vliv na pohlaví rozenců. Známe poměrnou hojnost jistých zločinů dle stupňů stáří; zde dovedeme snadno i jistá povšechná vysvětlení příčinná nalézt, ale sotva více než povšechná, při kterých můžeme s jistou pravděpodobností ještě říci, které příčiny jsou hlavní, které snad podružné — leč vysvětlení ta nedopouštějí arithmetického výrazu vzhledem k poměrné váze vystupování jednotlivých příčin a jeho vlivu na celkový výsledek. A přece by teprve pak byla možná řeč o exaktnosti. Sociálně-vědecká exaktnost statistických pravidelností, tak zv. zákonů statistických, není tudíž, má-li se vůbec toho slova užívat, totožná s exaktností přírodovědeckou, má svůj zvláštní a namnoze dosti nevinný smysl. Ale přece, jak ještě uvidíme, nebylo na tomto jediném připouštění obdoby „exaktnosti“ lidem dost. Dokonce ještě ve

dvojím rozdílném směru byla přisuzována vlastnost exaktnosti cestám a výsledkům badání ve společenských vědách.

Co zde bylo pověděno o zákonech statistických, nevztahuje se sice přímo na vědu národohospodářskou, ani pokud by běželo o nějaké statisticky zjištěné neb zjistitelné zákony její Jsouť t. zv. statistické zákony (démologické a morálno-statistické) něčím docela jiným, než nějaké statistické důkazy v jakémkoliv jiném oboru vědeckém. Statistika (lépe: statistické údaje neb řady údajů) jest v posléz řečených případech prostředkem induktivního badání a to pro teorii, pokud by šlo aspoň o kausální zákony, méně důležitým nežli pro nauku praktickou. Má však to, co bylo řečeno o zákonech statistických, vzhledem k národohospodářským ten význam, že nám nyní usnadní úsudek o *míře obdobné platnosti*, kterou v národohospodářské teorii mítí může přírodovědecký pojem zákona i co se týče tuhosti a nezměnitelnosti působení i co se týče přesnosti výrazu.

Ve spisech odborných, které se podrobněji zabývají touto látkou, potkáváme se s pokusy různých klasifikací t. zv. zákonů národohospodářských. Živý popud zavdán k tomu zejména zajímavou studií Fr. J. Neumanna „O přirozených a hospodářských zákonech“ (Ztsch. f. ges. Staatswissenschaft. 48. ročn., odkudž i ne jeden podnět vzešel přítomné úvaze. Tak zejména rozeznávají se (u A. Wagnera) *hlavní* neboli primární a *odvozené* neboli sekundární zákony, při čemž hlavními zovou se ty, jež *bezprostředně* pomocí hypotese volné soutěže vyvozeny byly z působnosti základních psychologických motivů hospodářských: odvozenými pak všecky ony, které se jeví jako použití hlavního zákona na určitý speciálnější obor jevů. S toho hledisté stává se t. zv. zákon cenový hlavním; kdežto použití jeho na př. na otázku o převaze velkovýroby naproti malovýrobě dá zákon odvozený. Leč jest patrné, že celé toto roztrídění věc nevyčerpává, pohybující se vlastně jen v okruhu vymezeném starší klassickou teorií, tedy v oboru t. zv. zákonů hospodářsko-psychologických, jimiž není přece vše vyčerpáno. Neumann v dotčeném pojednání pro obor národohospodářský postavil v čelo rozdíl

„cenových zákonů“ a zákonů ostatních, snaže se zároveň v ostřejší světlo postaviti rozdílnosti národohospodářských zákonů od jiných sociálních. Všecka tato dělení — do jejichž podrobnosti zde zúmyslně se nepouštím, poněvadž teprve po zevrubnějším studium theorie se plně dají pochopiti, podporující pak zajisté lepší ocenění dosahu a váhy poznanych pravd — liší se ale povahou svou od jiného, jež u K. Mengera hraje velkou úlohu, t. j. jeho rozdělení národohospodářských zákonů na *abstraktní* a *empirické*. Rozdělení toto netýče se věcné povahy, nýbrž pouze metody badání, tedy logické cesty, jakou povstaly. U Mengera byly však obě stránky poněkud pomyšeny. Ve sporech, jež Mengrovo vystoupení vyvolalo, byla jedna otázka počinuta v popředí, jež i nás zde zajímá. Menger, jak povědomo, proti pohrdavé kritice přívrženců historické školy ujal se způsobu práce t. zv. klassické školy, o níž jsme se zmínili, že vycházejíc z působnosti psychologického motivu hospodářského (osobní hospodářské zistnosti) představuje si jej jako konstantně působící na půdě právního řádu, který zabezpečuje úplně volnou soutěž. Tím způsobem povstaly, jak bylo již řečeno, cenové zákony starší individualistické nauky i jejich odvozeniny. Menger o nich praví, že jsou ovšem hypotetické, tak jako přírodní zákony na podkladech hypotetických sosnované, ale také jako ony absolutní, t. j. vždy a všude platny, kde tytéž podmínky jsou dány. Tato „bezvýjimečnost“ (na rozdíl od pouhých skutkových pravidelností pozorováním zjištěných, ale výjimky nevyklučujících) zdála se býti Mengrovi dostatečným důvodem, aby označil psychologicko-hospodářské zákony*) pomocí izolujících hypotes získané za *exaktní*. Co mají společného domněle „exaktní“ zákony toho způsobu s exaktními zákony přírodními? Především jistou podobnost ve způsobu metody a tak i tutéž logickou povahu „abstraktní“ pravdy, takže nám neukazují věrný obraz všech skutečných průběhů, nýbrž jen tendence ve skutečných průbězích činné, které se v rylosti plně neuskutečňují třeba nikdy; uskutečňují se ovšem tím

*) Pojmenování toto samo pochází od Ad. Wagnera.

větší měrou a skutečný průběh bude tomu, jenž v zákoně podobném je formulován, tím bližším, čím méně budou té tendenci bránit různé příčiny jiné. Konečně pak — a to zdálo se dotvrzovati přípustnost analogie, aspoň pokud se týče exaktnosti — jest u těchto zákonů národohospodářských možnost, aby se při jejich vyvození a vyjádření použilo výrazů arithmetických, jak novější mathematická škola horlivě činí. Až potud jdou příbuznosti, ale najdou se při pečlivějším rozboru i rozdíly. Především není o tom ani sporu, že zákony přírodní hypotetickou izolací vyvozené vyjadřují tendence *reálné*, ve skutečnosti *vždycky* a *zcela určitě* působící. Při každém vrhu tělesa působí síla vrhající a tíže, při každém hybu kyvadla setrvačnost a tíže atd. Ale zjištěná snaha nepůsobí při každém uzavírání ceny, její typická vždy totožná působnost byla při vyvozování zákonů cenových jen myšlena. Není pochyby, že ona, tato hospodářská zjištěnost, ve velikém oboru směn působí, ale *může* scházet docela, může naproti jiným motivům míti planost podrízenou (když n. př. kupuji na dobročinném bazaru, raději draž u krajana než levněji u cizince a pod.). To jest rozdíl jeden, druhý hned se k němu pojí a vychází z té okolnosti, že činitel, který zde (při smlouvě o cenu, mzdu atd.) působí, je *psychický*. A tito psychičtí činitelé, pohnutky hospodářských našich jednání, *nedopouštějí opravdového měření*, ať nic nedíme o tom, že psychické pohnutky hospodářských skutků individuálních ve skutečnosti (v duších lidských) vystupují v neskonale různých odstínech (jakostech) a jsou tedy při konstrukci poučky jen z příčin metodových typicky myšleny. Vyjadřujeme-li sílu jejich po případě nějakou formou číselnou, jest to pouhý prostředek demonstrace, veličina ideální, již v konkrétních případech nemůžeme substituovati konkrétní číslce.

I tak pojem exaktnosti i v tomto případě má jiné znaky nežli ve vědách přírodních a užívání jeho snadno může vésti ke zmatkům o pravé (věcné) povaze národohospodářských zákonů; takť bude asi lépe neuvídati jeho ani zde, tak jako ne (ve smyslu ovšem zase jiném) o zjištěných pravidelnostech statistických. Ostatně vysvětluje se Mengrův pokus, přisouditi

naznačeným zákonům exaktnost, hlavně asi horlivostí obrany, která se obracela proti podceňování deduktivné metody klasiků se strany národohospodářské školy historické, jejíž novější zastanci někteří také nejsou prosti hříchu na pojmu exaktnosti. Horlice z důvodů již naznačených proti abstraktním, se skutečnými průběhy života národohospodářského nesrovnalým povšechnostem, a kladouce důraz na zevrubnost deskripce jevů, domnívali se, že mohou spíše oni svému postupu, je-li ovšem dokonale proveden, tedy přesnému, podrobnému vypořádání, osobiti vlastnost exaktnosti. Zde tedy znamenala by „exaktnost“ dokonce jen *správnost pozorování a rozborů*, i tak vlastně zase něco jiného, od přírodopysné exaktnosti neméně odchylného. Nový důvod, aby se pojem ten zůstavil úplně přírodním vědám v tom smyslu, v jakém tam byl prvotně zaveden.

Nepřihlízejíce ostatně dále ke sporům, jak viděti, dosti neužitečným o „exaktní“ povaze jistých theoremů věd společenských, musíme přece ještě vrátiti se k úvaze o názorech, které se týkaly mechanicky nutného průběhu společenského žití, které tedy v *tomto smyslu* dokonalou analogii zákonů společenských se zákony přírodními připouštěly. Vskutku byly n. př. ony zákony psychologicko-hospodářské, které udanou již methodou vyvodila starší individualistická škola, s více méně vědomým užíváním té analogie označovány jako „přirozené zákony hospodářského života“.

Kdybychom chtěli se obmeziti na to, abychom prostě nesprávnost toho názoru ukázali, mohli bychom nyní arci odbyti věc lehce, když již jsme v příčině t. zv. statistických zákonů na nesprávnost pretensí starších statistiků ve směru tom dostatečně posvítili. Viděli jsme, jak sám Quetelet dalek jest přisuzovati jim nezměnitelnost, uznáváje, že *změny* příčin i výsledky mění, a změny příčin že jsou možny, pokud ty příčiny vězí v lidech, jejich vědění, názorech a citech pohnutky individuálně ovládajících. Ale důležitější bude právě zde objasniti povahu oněch národohospodářských zákonů a tak ukázati míru oprávněnosti analogie se zákony přírodními.

Bylo již napověděno, jakou cestou vyvodila národohospodářská škola fysiokraticko-smithovská národohospodářské zákony své theorie. Na půdě předpokladu, který byl dosti složitý. Představovali si lidé za hospodářským svým prospěchem jdoucí uprostřed právního řádu, který uznával soukromé vlastnictví na prostředcích výrobních a naprostou svobodu smluv na trhu, svobodu smlouvy mezi podnikatelem a dělníkem, mezi půjčovatelem a vypůjčovatelem kapitálu, mezi pozemkářem a pachtýřem atd. Ale již, když tato slova vyslovujeme, znamenáme, že předpoklad ten šel mnohem dál. Předpokládány tu zároveň určité tvary jak politické (svoboda osobní), tak hospodářské. Co se těchto posledních týče, předpokládána zejména značná míra rozvětvenosti dělby práce a povolání, neboť nutnými články toho prostředí, do něhož dotčení národohospodářští badatelé stavili své hospodářské subjekty, jsou na př. podnikatelé, tedy osoby, které na svůj vlastní vrub pomocí svých neb spolu vypůjčených kapitálů a pomocí najatých sil pracovních vyrábějí pro *odbyt* a směnu; oni stávají se vlastníky výrobků, o náhradu za propůjčené jim cizí síly výrobní smlouvají se s propůjčovately (kapitalisty, dělníky). S těmito tvary nerozlučno jest však dále užívání peněz jako prostředku výměny a kapitalisace, existence a jistá organisace úvěru i dopravy. To ale nejsou útvary hospodářské kat' exochen, to jsou jen *hospodářské útvary určitého* a to již velmi pokročilého *stupně společenského vývoje*. Neskonalé dlouhé věky lidského bytí existovaly, aniž hospodářský život těchto tvarů měl a znal. A tak i pravidelnosti hospodářské, vyvozené za působnosti určitého psychického motivu jednotlivce jistou inteligencí nadané stále, typicky ovládajícího, pokud je vůbec zvatí budeme zákony, nejsou a nemohou bytí přirozenými zákony národohospodářskými vůbec, nýbrž pouze *zákony vyvozenými z přirozenosti lidské za určitého stavu vývoje a určitého právního řádu*. Zákony od našich klasiků poznané byly zkrátka zákony *vyvinutého obchodového hospodářství* (Verkehrswirtschaft), které již překročilo meze užších městských oblastí, kdež původně se vyvinulo, když ještě na venkově je obkličujícím převládaly starší tvary lid-

ského hospodaření, na výhradně vlastní výrobě pro výhradnou domácí spotřebu založeného. Laskavý čtenář, který by v těch věcech chtěl zjednat si poučení bližšího a výborného, najde je v překladu knihy Bücherovy, o němž byla řeč v předešlém listu. Pro nás vyplývá z poznání toho dvojí důležitý důsledek:

Předně, že zákony národohospodářské takovým způsobem poznané nesou žádné analogie se zákony přírodními, platnými absolutně beze všech mezi místních a časových. Neboť platnost těchto národohospodářských zákonů — nesporná, dokud si zůstaneme vědomými logické jejich povahy — podmíněna jest trváním těch tvarů společenských a těch právních zřízení, která tu jsou předpokládána a ovšem vzata byla z doby naší. Platnost jejich jest tedy jen *historicko-relativní*. Potřeba znáti je není proto menší aniž užitek z poznání jich. Tak zdánlivě jednoduchou a samozřejmou jest tato pravda, že tomu, kdo si nedovede dobře uvědomiti nedostatek historického ducha, jenž panoval v racionalistických teoriích minulého věku, těžce bude uvěřiti, že bylo třeba práce generací, aby úplně jasně byla poznána. Zákony hospodářské, vyvozené za předpokladu typických tvarů, nesmíme aplikovati na doby minulé, ba ani pojmy tvarové, na půdě přítomných zřízení vytvořené, prostě na minulé poměry přenášeti. Ošvem byl to již velký kus práce, že abstrakcemi, na podkladě přítomných poměrů uskutečněnými, obohacen byl duch lidský množstvím pojmů a poznaných pravidelností těm poměrům svědčících.

Za druhé: kdyby vskutku zákony právě charakterisované byly přirozenými (absolutními) zákony hospodářského života v ryzím duchu přírodovědeckém, všecka praktická nauka národohospodářská byla by pouhou aplikací theorie. A kde ten názor panoval, vskutku lišivala se v systému vědy nauka theoretická a „použitá“ (appliquée, applied). Vidíme nyní, že jest to nepřipustno z dvojí příčiny. Nejen proto, že zákony ty vyvozeny jsou na podkladě izolující abstrakce, která z prakticky nerozlučného celku společenského jen určitou (hospodářskou) stránku „vyloupila“, nýbrž dále i proto, že toto

vyloupnutí stalo se za předpokladu určitého stavu vývoje a tvarů jím podmíněných i určitého právního řádu. Tento právní řád, ať vychází z hlavy geniálních jednotlivců, ať je plod postupných změn zákonného neb obyčejového práva, vždy je výtvar lidský, na němž rozum, cit a vůle má svou účast, vůle řídící se pohnutkami z daných poměrů plynoucími, ale svobodně se jimi řídící a schopná je měniti. Čin lidský, ať mocných jednotlivců neb čin kolektivný, může tedy v okolnostech (podmínkách), které byly určité theorii předpokladem, způsobiti změny. Proto i pro nauku praktickou i pro praxi samu (politiku) neplatí žádná absolutnost řešení. Zde rozdíl věd přírodních a společenských přichází ke své *prakticky nejdůležitější konsekvenci*. V překladě článku o francouzském socialismu křesťanském, jenž byl uveřejněn v čísle 260 „Hlasu Národa“ z r. 1897, praveno bylo: „Církev katolická nevyznává nijaké nauky hospodářské“. Věta jest právní, pokud slovo „nauka“ má v ní značit *theorii*. Na kolik jde o *politiku* hospodářskou a sociální, dosvědčuje další obsah článku nejlip, že sice církev sama uni určitou sociálně-politickou nauku nehlasá — neboť sociálně-politické credo nenáleží mezi „necessaria“ pro něž jedině se vyžaduje „unitas“ — ale že katolíci francouzští sami mezi sebou jsou ve sporu o tom, pokud jistých cílů z jejich nábožensko-ethického přesvědčení vyvozených, dlužno se domáhati jen posilou mravních pohnutek v jednotlivcích a celých společenských třídách a pokud autoritativním zakročováním státní moci.

Při správném ocenění povahy zákonů národohospodářských, jak jsme se výše pokusili vysvětliti ji, můžeme říci s Dietzlem a Bücherem, že z určité theorie národohospodářské nevyplývá nutně určitá národohospodářská politika. Ne, že by theorie byla pro politiku národohospodářskou zbytečnou. Ukážeme ještě na příkladech opak. Avšak vůdci pro tuto jsou v poslední příčině *ethické* a vůbec kulturní cíle, v jednotlivostech dokonalejší účelnost ukojení jistých potřeb lidských a t. d. Theorie, a v nedostacích její do jisté míry aspoň historie, ukáže ne-li víc, aspoň možnost provedení a správné jeho cesty.

Vrátíme se nyní k větě, ve které jsme pravili, že theorie pomocí izolující abstrakce vyvozená možna jest jen za předpokladu určitého stupně vývoje tvarů hospodářských a určitého řádu právního. Jest na biledni, že tím theoretická úloha národohospodářská vždy není vyčerpána. Sami mluvili jsme o „stupni vývoje“, na jehož podkladě abstraktní theorie byla sosnována. Tedy vývoj. Přítomný stav jest pak jeho plodem. Zase pojem důležité místo mající ve vědách přírodních. Ve vědách společenských, dle obdoby z přírodních vzaté, běží tu tedy o otázku, zda-li běh dějů v toku dlouhých časů je pouze nahodilý či obecně ovládnán jistými vnitřními nutnostmi? Lze-li se domnívati tohoto posléz řečeného, pak by kausální vyložení těch pravidelností, jež by v tom běhu dějů se daly zjistiti, dalo nám *zákon vývojový*. A vskutku bylo to cílem tužeb, ovšem ne pouze u národohospodářských theoretiků, naléztí takové zákony vývojové, což bylo vytčeno jako nejvyšší theoretický úkol t. zv. metody historické. Nejsměleji pnula se myšlenka vývojového zákona v oněch pokusech o všeobecnou společenskou vědu, které mají v Comtovi svého rázovitého představitele. Pochopíme dobře, proč Comte nebyl přítelem speciálních společenských věd nutně na to odkázaných, aby si pomahaly izolující abstrakcí. A vskutku — jakmile chceme i jen určitý individuální vývoj (tedy prozatím ryze historicky) sledovati, přestává přísná možnost abstrahujícího izolování ve způsobu dříve udaném. V individuum i národě křížují se nerozlučně a v nejrůznější směsi ti nespočetní různí živlové, kteří tvoří jednotlivé stránky společenského celku — stát, obec, právo, náboženství, hospodářství atd. — a žádný vývoj není *jediným* z těch živlů výhradně určen a ovládnán. Jen všestranná, dokonalá analyza fakt a jejich příčinných souvislostí mohla by tedy vésti k cíli, když chceme poznati *všeobecný* zákon vývojový. V cíli tom vrcholí theoretický úkol t. zv. sociologie. Umělé logické hranice speciálních věd společenských boří se při práci takové a celá nerozdílná ohromnost nejspletitějšího celku, jaký vůbec badání lidskému předmětem býti může, zeje pak na toho, kdo se odvažuje hledati zákon, jenž žití těch spleťtých těles

ve všech běžích časových ovládá. Kdokoliv se dosud na podobného něco odvážil, obral si nějaký silný a výrazný „průvodní motiv“ a dle toho dal odehrávat si hudbu dějin. Tak už starší osnovatelé filosofie dějin, z novějších sociologů mimo jiné i Marx (spolu též s Engelsem), jemuž „průvodním motivem“ byla podmíněnost všelikých společenských útvarů formami výrobního života. Kde nestačily prameny fakt, ještě příliš nedostatečně odhalených, tam pomohla hegelovská dialektika. Mnozí z moderních sociologů hledí na starší i novější pokusy po objevení všeobecného zákona vývojového s důvodnou kritickou skepsí. Mezi odvahou jedněch, kteří produkty smělých (druhdy opravdu geniálních) záblesků myšlenkových ukvapeně generalisovali, a negací druhých, kteří možnost rozřešení vůbec popírají, stojí trpělivá resignace třetích, kteří v naději po zaslíbené zemi všeobecného vývojového zákona zatím spokojují se buď jen sbíratí látku, fakta a data, a vysvětlovati je, nebo obmezují se na stopování a odhalování vývoje *částecných*, vývoje v jednotlivých skupinách jevů, které ze spojitosti s ostatními bez nebezpečí velikých pochybení zdají se jim býti snáze odlučitelnými. I v oboru národohospodářském prvotně nespokojenost s výsledky abstraktní školy vzbudila živé naděje, že podaří se induktivně (historické) metodě objeviti vývojové zákony národohospodářské. Svým oprávněným důrazem na vývojový moment, svou kritikou abstraktní nauky, svou pečlivou prací v líčeních historických a zdokonalením práce deskriptivní vůbec, i svým přispěním k induktivnímu poznání mnohých theoremů prokázali historikové vědě služby výše již oceněné. Kořist jejich na poli zákonů vývojových byla skrovna. Přemnohé, co pod tou etiketou se představuje, jest pouhým seřazením jistých pro vývoj charakteristických jevů, jako na př. známé Hildebrandovo roztržení typických dějinných tvarů hospodářských, v čase za sebou jdoucích, na hospodářství naturální, peněžní a úvěrní, neb Listova „vývojová stadia“ označená názvy státu „zemědělského, průmyslového a průmyslově-obchodního“. To jsou pěkné, někdy velmi účelné pomůcky usnadňující výklad, ale žádné vývojové zákony,

dokonce běre-me-li ten pojem ve smyslu kausálních zákonů. Výše stojí již zajisté Bücherovy výzkumy o vývoji hospodářství národního a sledu forem živnostenských nebo Schmolle-royovy o vývoji tvarů podnikových atd.

Že i zde běží o věc nemalé váhy, jest na jevě. I tyto, ať už zatím často z mezi pouhých empirických zákonů daleko nevystupující *řady vývojové*, nemají toliko theoretickou hodnotu. Tím, že poznáváme, co určovalo vznik přítomného stavu, nabýváme možnosti, abychom tendence v něm vládnoucí tu k určitým cílům zužitkovali, onde aspoň úskali nebezpečná snáze minuli, jinde konečně třeba na zlomení takových tendencí působili, kde cílům novým rozhodně vadí. Kdo arcí má viru v existenci „přirozených zákonů“ společenských v přesném smyslu slova, pro toho není žádné politiky národohospodářské, sociální atd., leč takové, která překážky tak řečeného přirozeného vývoje odstraňuje, zná tedy vlastně pro ni jen úkol negativný, policejní. Čím více se od toho pojmu „přirozených“ zákonů odchylujeme, tím více přiznáváme možnosti i povinnosti působiti záměrnými opatřeními k tomu, aby naše společné ethické, naše kulturní cíle jak nejbezpečněji byly dosaženy. Proti nedokonalosti našich poznání v oboru společenských věd, měřené měřítkem přírodovědeckým, stojí zvýšená důvěra v možnost zlepšiti a povzněsti všeliké podmínky lidského blaha, ovšem tedy i zvýšené vědomí povinnosti a odpovědnosti.

Nežli však bližší pozornost věnujeme tomuto thematicu, jež nás přirozeně převádí na půdu rozpravy o povaze a účelích nauky praktické, ještě malá zastávka zdá se nám býti žádoucí. Nedůvěra v tak zv. zákony národohospodářské abstraktní (deduktivnou) cestou získané, probuzená výše vyloženými námitkami historické školy, a přece jasné poznání, že se bez nich platných výsledků nespasí, byla často příčinou pokusů o jakési diplomatické vyklouznutí z nesnázi tvrzením, že musí výsledky tou cestou zjednané indukci býti verifikovány. Proti tomu obrátil se rozhodně Menger popřev

logickou přípustnost takového způsobu verifikace nadobro. Neboť již v povaze theoremů abstraktních spočívá, že nemohou se všemi případy skutečnosti, se všemi faktickými průběhy souhlasiti, jak bylo, tuším, v dosavadních vývodech doloženo. Nemůže tedy důkaz sebe pečlivější indukci podaný, že a jak se ten který abstraktní zákon od faktických průběhů odchyluje, naprosto nic rozhodovati o jeho správnosti a platnosti (vědomě jen hypothetické), tak jako zpytování odchylek v pravidelných pohybech reálních kyvadel od matematických neb křivek pohybu skutečných výstřelů od formulí o pohybu těles vržených v prostoru vzduchoprázdném nemůže zvrátiti správnost formulí abstraktního zákona o kýchadle matematickém neb křivce pohybové těchto posléz řečených.

Po našem mínění má Menger pravdu. Když budu stopovati na př., kdy a jak zákon nabídkový a poptávkový ve skutečnostech takových opravdu se osvědčuje, kdy méně a kdy snad vůbec ne, neverifikuji správnost toho zákona, nýbrž prostě sleduji a zjišťuji, jak hojně se známé hypothetické *předpoklady* zákona toho ve skutečnosti dostávají. Výsledek mého pozorování, který pravi, že v oboru cen ve velkém, na bursách a vůbec při směnových stycích nejčilejších a nejbystřejších živlů trhových osvědčuje se zákon nabídkový a poptávkový nejvíce, *není verifikováním* zákona nabídkového a poptávkového, nýbrž induktivně zjištěným, velmi cenným *doplňkem* jeho. Může-li býti řeč o verifikaci abstraktních zákonů indukci, může se týkati jen základních praemiss jejich, které právě *indukcí* se zjišťují, může se tedy, dejme tomu, týkati toho, jaké povahy jest hospodářská zřítnost zde za všeobecný motiv soukromohospodářských skutkův považovaná, jaké po případě jiné motivy skutky ty určují a dají-li se z nich zase při stejném izolujícím postupu vyvoditi jisté nutné pravidelnosti, abstraktní zákon nabídkový a poptávkový modifikující. Běží tu tedy vlastně pouze o *induktivnou* revisi nezbytné původní *induktivní* přípravy praemiss, na kterých naše deduktivní dílo bylo zbudováno, o čemž již výše bylo promluveno, o nic více. A k takové revisi bude

vždy důvod. kdykoliv se pozná, že jistý abstraktně vyvozený theorem přespříliš málo a řídce se srovnává se skutečnými průběhy, takže jeho aplikace i pro theorii samu poskytují málo užitku.

Nyní, doufám, i ti čtenáři, kterým dosavadní moje výlety do říše metodologické mohly se zdáti snad jen významnými pro účely subtilnější vědecké práce, uznají jejich potřebu.

V.

Na našem poznání věcné podstaty theorie národohospodářské závisí nezbytně náš úsudek o úkolech i mezích praktických věd národohospodářských, předem nauky hospodářsko-politické, náš úsudek o úkolech a mezích všeliké praktické politiky národohospodářské. I musíme tudíž, zabývavše se dosud více teorií, věnovati ještě několik poznámek povaze praktických nauk a to tím spíše, proto že ti, pro něž zde hlavně píšeme, především asi budou k nim obraceti pozornost a dychtivost svou.

Čím určitěji se přidržuje kdo pro obor národohospodářské theorie stanovíště přírodovědeckého, čím tedy rozhodněji věří v nutný, neodvratný, přirozenozákonný průběh jevů společenských vůbec a hospodářských zvláště, tím rozhodněji také — jak bylo už naznačeno — scvrká se pro něho úkol praktické nauky i ovšem praxe samé na pouhou práci odklizovací, která upravuje toliko cesty „přirozenému řádu věci“. Souvislost praktické nauky s teorií stává se tu těsnější, ale obsah oné sám neskonale chudším. Ethické zřetele nejsou tu nutně vyloučeny, však obor jejich použití jest velice úzký. Mohouť se obraceti jenom k jednotlivci v mezích svobodného zřízení společenského, nedopouštějící obměny tohoto zřízení samého. Dokud mi na př. neobmezená platnost vlastnictví soukromého na prostředcích výrobních, soukromopodnikatelské zřízení výroby, volnost nabídky a poptávky ve smlouvě o cenu, mzdu a úrok atd. platí za jedině podmínky „přirozeného řádu“ v oboru národohospodářském, dotud bude mi se stránky praktické snadno ukázati podnikateli, že je to i jeho prospěchem, když dělnické síly nepřepíná, když je přiměřeně platí; dotud bude mi možno poukazovati každého

na to, jak svým přičiněním může osud svůj zlepšit, jak pílí, osvojováním si pokroků technických, poctivostí a pořádkem zabezpečí si přízeň odběratelův a sobě dobrý důchod; mohou užitečné rady dáti dělníkům, aby příliš ranným a nerozvážným zakládáním rodin nezhoršovali sobě podmínky nabídky práce a tím i mzdy a tak zase blahobyt potomstva; mohou konečně, nejsem-li nejzatvrzelejším individualistou, v nejširší míře nabádati ke spolčování, jakožto specifickému prostředku svépomoci všech živlů hospodářsky slabších, na př. maloživnostníků, rolníků a dělníků — ale všecko to nevyběhne z mezi morálky ryze individuální. Tak daleko může jíti a šla „použitá ethika“ v důsledné nauce liberální a nic dál. Její účel nutně se obmezuje na to, vypraviti individuum těmi mravními vlastnostmi, aby na půdě liberálních řádů mohlo si zjednatí svou dosažitelně dobrou posici, podmínku nejdokonalejšího rozvoje osobnosti své. A sluší přiznati, že v tom směru, v silném důrazu na osobní zodpovědnost každého za osud svůj, v mocných výzvách k osobní zdatnosti leží nejen páka hospodářského pokroku, nýbrž namnoze též výrazný mravní princip. Není v té příčině pravda, že by stará liberální nauka byla pouhým materialistickým: kdo s koho. Malthus sice původně nadchl Darwina a zase Darwinův „zápas o žití“ mnohé sociology a národní hospodáře, že spatřovali v zápasech soutěžních jen pouhou obdobu živočišných zápasů o podmínky existenci. U vlastních tvůrců národohospodářské theorie pojímán byl zápas soutěžní vždy zároveň jako zápas intelektuálních a mravních sil. Jen optimismus dá se vědcům těm vyčítat, kterému se oddávali domnívajíce se, že všecken ten silný pokrovový a mravní vzruch jednotlivců, který oni od soutěže očekávali, vskutku se dostavi, jakmile jen bude míti všude soutěž volnou dráhu, jakoby soutěž nerozpoutávala také pudy zlé, s požadavky mravnosti nesrovnalé. To byla nadšená víra doby, která vlastně namnoze teprve usilovala, ty „přirozené řády“ ve skutek uvést. Nehodlám o těch věcech opakovati výroky často pověděné. Dodám toliko, že bych se nerozpakoval, dáti přednost tomuto stanovisku jakožto rozhodně morálnějšímu, kdyby vskutku mohla býti jen

volba mezi ním a agitačními hesly mnohých dnešních populárních reformátorů, kteří si přízeň veřejného mínění v rolnictvu a maloživnostnictvu vykupují svalováním všelike odpovědnosti na stát, zákony a správu veřejnou.

Na štěstí nejsme, jak z předcházejících výkladů vysvitá, odkázáni pouze na takovou choulostivou, striktní alternativu. Abstraktní theoremy (zákony) národohospodářské vyvozeny jsou na podkladě určitých právních ráďů. Změny těchto nejsou vyloučeny. Tak, jak tyto řady v nynějším stavu svém vyvolány byly určitými potřebami a účely lidskými, tak mohou býti změněny, když se ve službě účelů, jimž sloužiti mají, neosvědčují, nebo když nové účely lidské vyžadují zařízení nových. Nauka tudíž s hledistě prospěšností, ethických zásad a vůbec kulturních účelů doby podrobuje trvajícím zařízením *kritice* a dovolává se po případě změny jejich. Theorie, jak netřeba opět opakovati, nestává se při tom zbytečnou; ona zůstává nezbytnou, i když dává jen vodítka v příčině *spůsobu provedení a mezi* jeho možností. Těsnost spojení praktické nauky s teorií se sice poněkud uvolňuje — praktická nauka musí aplikovati teorii, avšak není a zejména ve velkých otázkách základních nemůže býti vždy pouhou a bezprostřednou aplikací její. Za to obsah její stává se bohatším a její úkol nesnadnějším.

Abychom si úkol a povahu praktické nauky poněkud blíže vyjasnili na příkladech již dříve dovolaných (str. 30 a násl.), dotkneme se napřed otázky kartellové.

Podnikatelské kartely, nabížečské i poptavačské, jsou novověká skutečnost. Jako taková jsou jak pro teorii tak pro nauku praktickou novým problémem. Theoretickým úkolem jest seznati znaky všem společné, vytknouti typické tvary kartellů a vysvětliti původ i účinky jejich. To se vskutku děje. Sbirají se pečlivě data o kartelích existujících, prozkoumávají se jejich stanovy a základní úmluvy; dle subjektů, účelů, zevních forem zřízení atd. třídí se a popisují; stopují se účinky na ceny, poměry jiných odvětví výroby, na poměry dělnické, na spotřebu. Methoda, jako při každémkoliv podobném novém problému, jest tu veskrze induktivná. Pomocí její nepozná-

vají se však jen společné podstatné znaky kartellů, nýbrž nalézají se i pojem nadřizený, v němž kartely podnikatelské i dělnické koalice nalézají souborné logické umístění a denominaci společnou jako organizace svépomocné proti nepříznivým (především arcí se soukromohospodářského hledistě interestů nepříznivým) účinkům vzájemné soutěže. Kritické rozbírání a uvědomění poznaných takto skutečností, zejména pak účinkův, převádí nás na půdu nauky praktické, jejíž hlavní otázkou jest, jak si má moc veřejná naproti kartellům vésti. Či alfa i omega ve věcech národohospodářských jest čirá individuální soutěž, ten se těžce odhodlá připustiti vzhledem ke kartellům i obdobným organizacím dělnickým pouhou zásadu laissez faire, zásadu svobody, a to právě proto, že jsou organizace protisoutěžní. Bude je tedy zamezovat, přísně zapovídat, po případě i tresty stíhat jako instituce odporující „přirozeným řádům společenským“. To bylo stanoviskem starší legislace, která arcí ještě ani moderních kartellů neznala, spíše jen příbuzné druhy úmluv řemeslnických a dělnických měla na zřeteli. Ale právě poznání, že všechny podobné tvary sdružovací čelí proti účinkům britké nevázané soutěže, že tedy jsou takřka bezděčným produktem panujících ráďů, ukázalo nejen marnost, nýbrž namnoze i nespravedlnost tohoto stanovistě a vedlo na př. v našem zákonodárství r. 1870 k mírnějšímu pojmání, vedle kteréhož sice organizacím podobným více se nebrání, avšak hledíc k možnosti nepříznivého účinku národohospodářského neb sociálního odpírání se jim právní účinnost. Leč čím rozhodněji ubývá víry v naprostou a bezvýjimečnou prospěšnost neobmezené soutěže a čím více se poznává, že nemusí míti všechny kartely a příbuzné tvary jen účinky s hledistě obecného nepříznivé, tím rozhodněji si v nauce praktické klesá cestu poznání jiné. A tak povstaly názory, které pronikají i do hospodářsko-politické praxe, aby totiž veřejná moc, podobně jako činí v oboru obecného práva spolkového, uložíc všem kartellovým úmluvám naprostou veřejnost prostřednictvím zvláště k tomu určených orgánů od případu k případu podle povahy úmluv a jejich pravděpodobných

účinků rozhodovala o tom, je-li právoplatné zřízení určitého kartellu s hledišť obecných závadno čili nic. V prvéjším případě se zřízení zapoví, tak jako se zapovídá ustavení spolku z mravních neb jiných veřejných důvodů závadného. Zvítězili tato zásada naproti kartellům podnikatelským, bude nezbytnou důsledností připustiti ji obdobně také vzhledem ke zjevům pojmově příbuzným, vzhledem ke koalicím dělnickým.

Sáhneme k jiné látce, dříve také už dotčené, k otázce měnové. V celém tom oboru má aplikace theorie platnost velikou; zdá se na první povrchní pohled, jako by tu jen běželo o úvahy prospěchové, o účelnosti ethicky indifferentní. Přec tomu není tak. Národohospodářský politik zavrhuje na př. papírovou měnu, protože ho theorie hojnou indukci doplňená a dotvrzená nenechává v pochybnosti, že zhošné účinky měny papírové a vůbec všelikých měnidel a platidel v hodnotě nestálých nikdy nemohou býti ani z části vyváženy dočasně příznivými vlivy, které při nich mohou pocítiti určité větve výroby nebo tržby aneb dlužnictvo. Aplikujice nauky theorie vyslovujeme požadavek, že panujícím kovem měnovým vždy má býti jen takový, který jest hodnoty stálé a v konkrétních otázkách měnových činime si to rozhodujícím vodítkem. Však již tu spolurozhodují ethické zřetele. Neboť při valutě s kolisavou hodnotou panuje v oboru cen a důchodů hotová loterie zisků a ztrát nezasloužených a nezaviněných, ba zahnižduje se spekulace, jež této hře výher a proher v zistném záměru dává podněty zvláště nezdravé. prodlužuje ji, stupňuje ji. Těmto výhrám a prohrám, a to střídavě oběma, podlehají i důchody lidí za mzdu pracujících, osob s pevným služným a pod., pokud na hodnotě peněz, jimiž jsou placeny, závisla jest i větší mira jejich způsoblosti k ukojení potřeb. Také když při přechodu od určitého způsobu měny k jinému, dejme tomu od stříbrné ke zlaté, hledáme tak zv. převodní relací, totiž poměr hodnoty, podle kterého určíme obsah mincí nové měny, jež na místo starých zavedeme, snažíme se učiniti to spravedlivě, to jest naléztí takový klíč, aby jak možná nikdo nebyl proti

stavu dosavadnímu ani obohacen ani zkrácen. A z toho vynikajícího ethického zřetele stavime se proti všelikým kořistným tužbám určitých tříd, na př. kapitalistů, kterým záleží na tom, aby nový zlatý, resp. jiný druh mincí v hodnotě platidla zákonného starému zlatému na roveň postavený, měl obsah a hodnotu jak možno největší, nebo zase dlužníkův (mimo jiné též pozemkových), kteří touží po opaku. Někdy arci může i naopak běžeti o pouhé aplikace theorie, kde jiní ještě myslí, že se vlastně proti všem naukám theorie staví nemožné, s povahou věci nesrovnalé účely. Tak bylo v původních sporech o tak řečený bimetallismus, totiž onen způsob měny, kde kurantní mince (na rozdíl od drobných) z obojího kovu, zlata i stříbra, dle určitého za pevný základ vzatého poměru hodnot jakožto stejně platné peníze měnové se zavádějí. Někdejší zásadní námitka proti této soustavě zakládala se na tvrzení, že drahé kovy a peníze z nich ražené nepřestávají býti zbožím, jehož cenu vždy určuje nabídka i poptávka, jež arci dle konkrétních poměrů u každého z obou těchto kovů může míti směr a intenzitu rozličnou. Všeliký pokus zákonodárného tarifování byl by tedy hospodářskou nemožností. Rozumí se ovšem, že to tarifování zákonné nemůže býti zcela libovolným, že nesmí nešetřiti přibližného stavu skutečných poměrů trhových, tedy poměru kvantitativního, v jakém zlato za stříbro na trhu se kupuje a prodává. Ale šetřili-li se náležitě poměru posléz řečeného, může právě existence soustavy bimetallistické, na podkladě takového tarifování v objemu velkého hospodářsky mocného státu nebo svazku státového zavedené, přispěti k větší stálosti samého *tržního* poměru obou kovů, jehož oscillace soustava ta v těsných mezích udržuje, protože vždy povzbuzuje poptávku po tom, který má tendenci v ceně klesati, a nabídku druhého, jehož cena jeví tendenci stoupající. Pravda jest, že dosahuje se této světlohospodářské výhody toliko za cenu, že země s takovouto měnou bude jednou oplývati mincemi z jednoho, po druhé z druhého kovu. Leč to je zde otázkou zvláštní pro sebe. Není pochyby, že při bimetallismu vskutku neběží o nějakou lichou víru, jakoby měl stát moc dekretovati dle své vůle

hodnotu mincí, nýbrž o velmi duchaplnou aplikaci theorie nabídkové a poptávkové.)*

Jak mocnou může být váha určitých vytčení účelových s hledišť obecné vhodnosti i ethické správnosti učiněných, nerušíc meze teorií poznané, objasní snad ještě jiný časový příklad. Není pochyby, že na výši mzdy má vliv nabídka a poptávka. Také není pochyby, že může při dostatečné výši mzdy opatření dělníků pro případy přechodné i trvalé nespůsobilosti pracovní, pro případ smrti atd. nejlépe být zabezpečeno pojištěním. Neboť systém, který panuje při veřejných úřadech s pevným služným a nárokem na výslužné, a vlastně by byl ideálem nejlepšího rozřešení pro obor námezdní práce vůbec, při měnivosti poměrů zaměstnatelův a zaměstnaných nedá se pro obyčejné poměry dělnické uskutečnit. Tedy pojištění. Ale zkušenost, že morální síla v dělnictvu není vesměs dostatečná k samočinné pomoci v tom směru, i když mzdy stačí, kdežto zase namnoze ani mzdy na to nestačí, vede k zásadě povinného pojišťování za současného předpisu k určitým příplatkům podnikatelským na toto pojišťování. Takový předpis znamená donucení k vyšší mzdě, to jest k plnému uhrazení nákladu zboží zvaného „práce“, aby nabídka jeho výlučně na podkladě jeho ceny byla zabezpečena. Zde sociálně-ethický účel, na podkladě čiré hospodářské svobody nedosažitelný, vynucuje si docela nové útvary od dosavadních naprosto odchylné. Otázkou prakticky nad míru důležitou, ale přece jen jaksi otázkou modalit prováděcích, bude ohled na to, pokud by eventuální zvýšení cen, hrozící z příčiny právě uvedené při výrobcích příslušnými kategoriemi dělníků vyráběných, soutěžní a odbytovou spůsobilost odvětví výrobních neohrozilo a tím snad dosavadní zlo jen horším nenahradilo. Proto známý etapový postup dle oborů výrobních a větví pojišťovacích, jež se soustavě donucovací podrobují.

*) Otázku tuto snažil jsem se způsobem pro širší vzdělanější kruhy pochopitelným vyjasnit ve svých člancích: O nápravě měny („Osvěta“ 1892 č. 5, 6, 9).

Zvláště zajímavě vystupuje důležitost lišení theoretické a praktické stránky, když jde o socialismus. Většina lidí neodborných zabývá se jím s hledišť nauky praktické, to jest jako pouhým plánem obsáhlé, až na základy jdoucí proměny našich společenských zřízení, majíc tu tedy hlavně na zřeteli převod prostředků výrobních a po případě (poněvadž s vlastnictvím půdy souvisí) též nemovitých statků spotřebních vůbec, tedy i obydlí, do souborného vlastnictví určitých širších společenských svazků a tomu přiměřené, jednotně společenské řízení výroby i rozdělování důchodového. Rozličné, často smělou románovou obrazotvorností vyšperkované pokusy o vylíčení takového budoucího stavu společnosti pošluly tuto stránku věci v popředí zájmu a uvažování. Kdežto jedni se v obrazech těch optimisticky pokochávají o blízké či vzdálenější možnosti uskutečnění jejich nepochybující, druzí kriticky rozbírají tuto možnost. Opírají se především o velmi vážnou psychologickou zbraň, egoistickou strunu v průměrném člověku nynějším i vůbec nám známém historickém nad jiné mocnou, a nevěrice, že by mohla tak snadno být jakýmkoli vlivem veřejných řádův a ethických vlivů zažehnána, usuzují důsledně, že by sama v sobě měla sémě rozkladu a naprosto se nemohla udržeti soustava, v níž by tento silný psychický živel přestal být osou dychtění a závodění, námah, pile a pokrokové snahy jednotlivců, jakou je v soustavě nynější při všech její vadách. Uvažují také nepřekonatelnost nesnází, které by vzešly, kdyby měl ohromný stroj výroby řízen být jednotnými dispozicemi o tom, co a jak má být vyráběno, kdyby o přidělování důchodů, t. j. podílů na společném výsledku výroby, ať už dle zásluhy nebo dle rozumově přípustných potřeb autoritami společenskými mělo být rozhodováno. Nezapominají, do jaké míry by soustava taková vedla k negaci osobní svobody atd. Vše zajisté oprávněná hledišť a dlužno přiznat, že povstaly tak velmi bystré kritické rozklady. Ale vystačiti lze podobnými rozklady pouze vzhledem k staršímu, t. zv. utopickému socialismu, který napřed kritické pitvě více méně do hloubky jdoucí podrobil slabiny panujících

poměrů a pak si idealisticky vymaloval, jak by věci měly být změněny.

Naproti tak řečenému vědeckému socialismu stanovíště takové nepostačí. Jednoduše z té příčiny, že on nevystupuje jako prosté navazování reformačních plánů na kritiku panujících řádů, nýbrž jako *theoretická nauka*. Bylo již připomenuto (str. 35), že mistři vědeckého socialismu podrobnostmi plánů budoucích se mnoho netrudili, byť ovšem o blízkém či vzdálenějším příští kolektivistického přetvoření úsudek pronesli. Marx na př. měl je za blízké, Rodbertus nikoliv. A také již bylo krátce naznačeno, že těžiště kritiky nynějšího vědeckého socialismu spočívá v rozbořech jeho theoretických podkladů. Zastavme se tedy při tom blíže. Vezměme na př. Marxa. Učený Marxista se zajisté jen usměje, kdyby spatřil nás, ani se v potu tváři namaháme vyvrátiti možnost budoucího kolektivistického zřízení společenského. On nás poučí, kterak právě mohutnost Martova spočívá v objevu, že běh dějin neodvratnou vnitřní nutností k tomu konci spěje; on nám rozvine Marxovu filosofii dějinnou, podle které ze skutečností výrobního a výdělečného života vždycky vyplývá určitý způsob společenského rozčlenění a v každém tom stavu společenského rozčlenění a jeho výdělkových řádech už jsou zárodky nutného dalšího přetvoření. Ukáže nám v Marxově výkladu minulosti tento proces dějinný, z něhož vyšly nynější kapitalistické řády, ukáže nám, kterak v těchto zejména v rostoucím slučování kapitálové moci ve velkopodnikových útvarech, v neúprosném a nevyhnutelném vítězení velkovýroby se současným ničením samostatného středního stavu a postupným proletarisováním mass již jsou tu a ke krisovému vrcholu dospívají živly rozvratu, z něhož není východiště leda skrze uchvácení nadvlády proletariátem k novému společenskému útvaru. I všechny ostatní theoretické nauky Marxovy, zejména jeho učení o přivlastňování nadhodnot a souvisících s ním krisích výrobních a odbytových, jakožto hlavních znacích nynějších poměrů, mají v té osnově dějinné jen význam článků rozklad a přetvoření řečené způsobujících.

Co pomůže naproti takové nauce rozumování o možnosti či nemožnosti, čerpané z důvodů ryze rozumových a ze zkušenosti o nynější povaze lidské i osvědčování se její v rádech nynějších. Před námi tu rozvinut neúprosný zákon vývojový, tedy produkt theorie, něco mnohem silnějšího, nežli starší ryze praktické osnovy socialistické. Kdo to chce zvrátit, musí Marxa na jeho theoretickém poli potírat. To se v novější době vskutku děje a ne bez výsledku. Ale přece zase bylo by bludno domnívati se, že by porážkou těch theoremů, které budoucí kolektivismus dovozují jako nevyhnutelnost vývojovou, naprosto musily být zažehnány všechny kolektivistické plány jako ideály praktické opírající se o kritiku nesrovnalostí v nynějších rádech panujících a o přesvědčení, že by se vyšším ethickým požadavkům jen tou cestou dalo vyhověti. A vskutku zrovna v nejnovější době, když v lůně dosavadních pravověrných stoupenců Marxových o jednotlivosti jeho nauky a správnost předpovědi jeho vedou se spory, vydán byl od spisovatele skrývajícího se za pseudonym „Atlanticus“ spisek, v němž autor — vycházející z these o vyšší produktivnosti zorganizované velkovýroby a očekávající od ní tedy i v zemědělství a v průmyslu nepoměrně vyšší výtěžky a tudíž i možnost větších důchodů pro všechny účastníky výroby při poměrně menší pracovní námaze i povinnosti — dosažení toho úkolu spatřuje v obecném kolektivisování výroby a snaží se vzbuditi pro ni příznivější náladu návrhem na *úplatné* vyvlastnění dosavadních vlastníků prostředků výrobních, velikých i malých.

U Marxa „nedělá“ tedy a neudělá sjednocený proletariát nové kolektivistické řády, dělá a udělá je dějinný vývoj moci sil v něm působících sám. Proto také s hlediště této nauky praktický úkol organisujícího se a vlivu ve státě nabývajícího proletariátu nemůže být jiný, nežli stále radikálnějším demokratisováním platných politických zřízení a vydatným jich vykořisťováním urychlovat vývoj ten, jehož výše naznačený konec tak jako tak přijíti musí. Jinak u těch, kterým je kolektivismus pouhou naukou praktickou, tedy něčím, co

čire závisí na souhlasných úmyslech lidských, na záměru z důvodů účelnosti pojatém.

Dotknuvše se však již jednou socialismu, nemůžeme dokončiti řadu příkladů, kterými jsme se zde zabývali, ještě bez krátkého výletu do říše důchodové. Klassikové národohospodářští lišili tři tak zvané činitele výrobní: přírodu, práci a kapitál, při čemž v pojem přírody (jako činitele výrobního) spadaly i pozemky se vším svým původním bohatstvím a úrodností podmíněnou jím i podnebím, polohou atd.; kapitálem jest jim každý vytvořený hmotný prostředek výrobní, tedy zejména i co meliorujícím dílem lidským na pozemcích přilepšeno. Když nyní běželo o nauku o původních důchodech, tedy o podílech na ryzím produktu výroby, které účastníkům její připadají, lišili důsledně tři základní druhy důchodové: pozemkovou rentu, důchod kapitálový a důchod pracovní, jsouce ovšem nuceni přihlížeti dále k těm případům, kde jednotlivci sami pozemky a kapitály ve vlastní ruce podnikatelsky zužitkují nebo kde toho kterého činitele jiným k podnikatelskému zužitkování propůjčují. Tak připadá tomu, kdo pozemek jinému k výrobnímu použití na vlastní vrub přenechává, renta pozemková v podobě pachtovného (eventuálně spolu se smluveným důchodem kapitálovým, propůjčuje-li spolu inventář). Užívá-li někdo podnikatelsky vlastního kapitálu, skládá se důchod jeho z toho pramene plynoucí (tedy stranou ponechajíc tu eventuálně i značnou součást výtěžku, jež na jeho vlastní účastenství pracovní připadá) z ryzího úroku, prémie risikové a z odměny za produktivné řízení kapitálu. Přenechává-li se však kapitál k výrobnímu zužitkování třetí osobě, případnou prvé dvě součásti jako smluvený důchod kapitálový propůjčitel, třetí upotřebitel jako podnikatelský zisk resp. část jeho specifického podnikatelského zisku. Rovněž tak bere ten, kdo práci svou jinému k výrobnímu účelu propůjčuje (pronajímá), úděl svůj důchodový v podobě smluveného důchodu pracovního, mzdy. Toto rozlišení prozatím není nic více, nežli provedení klasifikačního úkolu theorie. Dalším její úkolem bylo naléztí pravidla, podle kterých účastníkům vý-

roby podily jejich v podobě řečených důchodů připadají. Předpokládáme-li poměry, ve kterých naturalno-hospodářské formy uzavřené domácnostní výroby při pokročilé dělbě práce již obecně ustoupily podnikatelské výrobě pro odbyt, a tedy zároveň právní řád, ve kterém uznáno jest soukromé vlastnictví na pozemcích a ostatních hmotných prostředcích výrobních, kde produkt výroby podnikatelské připadá do vlastnictví podnikatele — tedy je zjevno, že výše důchodových podílů jednotlivým účastníkům výroby připadajících bude závisla na bohatém pásmu rozmanitých smluv. Hrubý výnos podniku závisí konečně na zpeněžení produktu na trhu, tedy na výsledku smluv cenových; pachtovné, nájemné, úroky, jež podnikatel jako cenu za propůjčení cizích hmotných prostředků výrobních propůjčitelu dáti musí, i mzda, kterou jako cenu za práci najatou zaplatí, určuje se zase smluvami: pachtovní, nájemní, úrokovou, pracovní. Jest na snadě, že abstraktní theorie důchodová mohla se tedy v hlavní podstatě rozvinouti jako obsáhlá aplikace zákonů cenových, především zákona nabídkového a poptávkového. Tažme se, jakéže tedy jsou konečné základy rozdělení důchodového. Arci předem hospodářské skutečnosti: pozemky, kapitály, práce a výrobní jich kooperace. Ale nikoliv ony o sobě, nýbrž jen na podkladě zcela určitého *právního řádu*. Tento právní řád, který dopouští soukromé vlastnictví na prostředcích výrobních a volnou disposici vlastníků těmi prostředky, rozhoduje o tom, které druhy důchodové mohou povstati a povstávají, a tím, že zůstává ujednání mzdy, úroku atd. smlouvě za volné soutěže, určuje spolu činitele, na kterém výše těch důchodů závisí. Bývalo i jinak, když na př. v dřívějších dobách maximální sazby úrokové nebo maximální mzdy čeledě, tovaryšův atp. veřejnými předpisy byly stanoveny. Odmysleme si právní řád tento neb jakýkoliv jiný — a celá theorie důchodová je ve vzduchu.

Nauka, která v právě uvedených základech nynějšího řádu — vlastnictví soukromém na prostředcích výrobních, osobní svobodě pracovníka i svobodě smlouvy jeho atd. — spatřovala splnění přirozenoprávních požadavků, mohla ovšem

i to rozdělení důchodové, o němž právě byla řeč, prohlásiti za „přirozené“. To však je zjevný omyl. Vždyť na těch základech spočívá i v nejpokročilejších státech světa rozdělení důchodové obecně sotva dyl než jedno dvě století. V dávných naturálno-hospodářských tvarech uzavřeného hospodářství domácnostního není po něm ani stopy, také ne v zemědělství za řádů nevolnických a poddanských. A tak, ať to točíme, jak chceme, celý způsob i řád rozdělení důchodového vždy jest podmíněn panujícím právním zřízením. Nějaké absolutní, nad konkrétní tvary právního řádu povýšené, jimi nepodmíněné theorie důchodové není a, jak ještě blíže ukážeme, nemůže býti.

Jest na jevě, že z poznání, ba často jen z jakéhosi instinktivního tušení této pravdy mohly povstati především úvahy o oprávněnosti jistých druhů důchodů. Ani nechceme sem počítati starodávný odpor proti úrokům z peněžních kapitálů zápůjčních. Nové době, jak známo, hlavně náleží nauky popírající oprávněnost důchodu kapitálového a zisku podnikatelského, kterýžto odpor musil ovšem spolu platit i právnímu řádu, na němž spočívají. S druhé strany, pokud uznávána nezbytnost tento právní řád sám zachovati, povstaly i pokusy naléztí jakýsi „přirozený“ klíč, kterým by stanoven byl přiměřený podíl každého účastníka výroby a každého výrobního činitele na produktu výroby. Marné, liché pokusy. Nuže snad se tedy obojí ten sporný problem, zdánlivě jen na půdě panujících právních zřízeních možný, odklidí axiomatem socialistickým, že vůbec všechn vynos výroby náleží práci a jen práci? Chyba lávky! Tu by jen *nový právní řád* bez ohledu na mnohé závažné námítky, do nichž se tu ovšem nelze pouštěti, rozetnul *jeden* gordický uzel. Už ale tu má druhý: jakým poměrem vzhledem k naprosto neodčitelným kvantitativním a kvalitativním rozdílům *výkonů* pracovních i *ochoty* k nim produkt sám rozdělit. A právě v té příčině je svrchovaně důležité uvědomiti si, že v samých naukách socialistických — tedy v táboře vyznavačů nauky, že produkt výroby jen práci náleží — potkáváme se s *trojím* rozdílným heslem „spravedlivého“ rozdělení. Jedni spatřovali

a porůznu dosud spatřují spravedlivý klíč v naprosté *rovnosti důchodové*, jakožto důsledku přirozené rovnosti lidské, což arci předpokládá, že všichni lidé stanou se tak nezištnými, aby se bez ohledu na mnohost a jakost svých výkonů spokojili stejnou měrou podílu nedadouce ohledu tomu, vliv nějaký míti na pohnutky své pile a chuti pracovní. Jiní však spatřují spravedlivé heslo rozdělovací v tom, že naproti *obecné povinnosti k práci dle schopnosti* státi má nárok na *důchod různý dle rozumné přípustných potřeb*. Konečně jiní žádají „*spravedlivý podíl na výnosu práce*“, t. j. podíl, který by se každému vyměřil dle množství a jakosti výkonů. Jest viděti, že v každém případě musil by zásadu distribuční stanoviti *právní předpis*, v druhém i třetím musil by nad to ustanoviti určitou autoritu, která by ve smyslu a duchu zákonné direktivy skutečně přidělování prováděla, nadána jsouc přiměřenou mocí diskrecionární. A to platí stejně, i kdyby dle Marxa napřed snad mělo platiti heslo výše na třetím místě uvedené a teprve účinkem pokroku v proniknutí zásad rovnostních druhé.

Ani z hlubin socialismu nevyplývá tedy určitá nesporná formule rozdělení důchodového, jeho podkladem zůstává vždy právní řád, který arci v toku dějin podlehal a podlehá obměnám účinkem ethických názorů vrch nabývajících. Zajisté jde při všem rozdělení důchodovém o skutečnosti hospodářské a každýkoliv právní řád rozdělení důchodového podklady tvořící neb měnící, i ethická přesvědčení k tomu pracující musí s nimi účtovati. Na pravdě samé právě vyslovené nemění to nic. I ve vývoji právních řádů novější doby vidíme množství dokladů svědčících o tom, že zásada svobody smluvní, jako podkladu rozdělení důchodového, v nejednom směru se modifikuje ve prospěch těch, kteří právě na půdě svobody vydání jsou přemoci. Než, nevybočíme dále z mezí příkladového uvedení a učiníme svůj závěr. Theorie důchodová, t. j. vyšetření druhů důchodových a zákonností ovládajících rozdělení jejich poměrné, jest možna vždy jen na podkladě určitých řádů právních. Ty samy však jsou předmětem kritiky a ona zase východištěm osnov reformných — veliké, ohromné pole nauky praktické, pole dnes hojněji zúrodňované než kdykoliv jindy.

Z příkladů našich vyplývá, že slovo Dietzelovo, již výše připomenuté, že totiž praktická nauka národohospodářská jest pouhou použitou etikou, výborně se hodí na obor důchodový a zajisté i na mnohé jiné, leč jako všeobecné tvrzení je přece trochu přehnané. Vedle hledišť ethických zajisté si ve stanovení cílů zjednávají rozsáhlou platnost též požadavky vhodnosti a dokonalejší účelnosti, ethicky třeba zcela indifferentní. Právě kde o takové obory běží, mívá zase aplikace theorie platnost bezprostřednější, kdežto tam, kde dominující ethický cíl na dráhy zcela nové ukazuje, obmezovati se bude z pravidla na to, aby pomohla určití meze i spůsoby provedení úspěch zaručující.

Z těchto všech příčin jsme mohli zároveň říci, že obsah praktické nauky opuštěním starého učení se stává bohatším a její úkol nesnadnějším. Ve skutečnosti stává se nesnadnějším také proto, že ke stanovení účelů nových vždy se budou hlásiti i lidé, kterým se na př. jedná pouze o vylučné a bezohledné zájmy určité třídy, kteří souvislostí a oprávněných zřetelů jiných neznají, příliš snadno pokládajíce prospěchy svého stavu a povolání, ba jen třeba jistého odvětví povolání za samozřejmě totožné s všeobecnými. Naléztí zdravé jádro takových snažení bývá zvláště důležitým úkolem praktické nauky. Tak běží ve všeliké nynější maloživnostenské a agrární agitaci o to odlišiti od zjevů bezohledného ryze třídního egoismu podstatné potřeby a meze sebeochranné organizace, sociálně-politicky nad míru důležité. Úkol to někdy i dosti nepopulární.

Hned však na tyto úvahy navázati jest ještě jednu připomínku. Nejen nové, svépomocnými počiny soukromými vyvolané útvary, jako jsme viděli na kartelích, nýbrž i takové, jež rozličnými akty veřejné moci byly způsobeny, podávají zase theorii samé nové problémy. Tak příkladně, zastavení svobodné ražby stříbrných mincí ve státech bimetalistických následkem pohromy cenové, jež v našich časech stihla stříbro, vřadilo do schemat naší theoretické nauky měnové nový typický útvar, t. zv. bimetalismus neúplný (étalon boiteux). Kartelly v nynějších svých podobách budou mimo jiné též

zkušebním kamenem, zdali a pokud by kolektivistické jednotné řízení výroby mohlo zabezpečiti s vyšších hledišť nezávadný trvalý soulad výroby a spotřeby; byly by to, cum grano salis, jakési experimenty částečné v příčině možnosti socialistického přetvoření společnosti lidské.

Pro ty, kterým přítomné moje úvahy původně především platily, vyplývá zároveň ze všeho, co právě pověděno, že *praktická* nauka národohospodářská na podkladě ethiky křesťanské není pouze možnou, nýbrž i plně oprávněnou. Nikomu z vážných pěstitelů vědy národohospodářské, ať jest směru jakéhokoliv, nenapadá oprávněnost tu popírati. Pak ale, namítne se, může býti tolik různých „politik národohospodářských“ (v nauce i v praxi), kolik je možno různých stanovíšť ethických? Zajisté! Ale nelekejme se při zeleném stole toho strašidla tak příliš. Nezapomeňme, že běží tu jen o „*hospodářskou* etiku“ a že právě na tom poli území sporných zásad je dosti omezeno. Což nejsou ostatně ethické názory naší doby i u těch, kteří si je sestrojují domněle nezávisle na pozitivním náboženství, skrz na skrz produktem křesťanství? Na jakých pak jiných záhonech vyrostly během dlouhé řady věků?

Mnohem citelnější bude rozpor v jistých základních východištích, která jsou povahy *axiomatické* (jak dobře H. Dietzel ukázal), ač nejsou podmíněna *náboženskými* přesvědčeními. Je to stará, tak říkajíc odvěká protiva *individuálního* a *kolektivistického* názoru světového. Čím více kloní se základní přesvědčení něčí k názoru, že všeliké zevní organizace společenské jsou tu jen k vůli individuim anebo čím více kloní se k opaku, že totiž jednotlivci jsou tu jen podrízenými články těchto společenských celků, jejichž úkolům se musí služebně podríditi; čím více váží v názorech panujících individuum naproti celku či naopak celek proti individuum — tím více také tento nejvýznačnější ze všech základních rozdílů v názorech společenských bude ovládati svými důsledky i hospodářskou etiku. Vzpomeňme jen na krajní křídla těchto názorů — liberalismus a kolektivistický (pravý, vlastní) socialismus! Najdeme, že i na samém poli křesťanské

politiky sociální vliv těchto odchylných názorů se ukazuje. Článek o francouzském „socialismu křesťanském“, výše již jednou dovolaný, ukázal, že ta protiva také v lůně katolických sociálních politiků francouzských do jisté míry panuje. A na jiném místě rovněž jsem mohl připomenouti, kterak na př. biskup Ketteler ve svém spise „Dělnická otázka a křesťanství“ jest ještě mnohem bližším důsledkům individualistického stanoviska než nynější, ve svých názorech ostatně vůbec dosti sjednocení katolíci politikové sociální v Německu. V protestantismu je protiva obou názorů ale ještě velmi mocna. Zatím působnost státu a vůbec péče veřejné ve všelikých oborech hmotné i duchovné kultury v naší době zjevně stoupá — v živé praxi o hranicích toho, co má zůstaveno býti individuálnímu počínání a co organizační neb donucovací působnosti státu, nemůže býti už proto veskrz *jednotného* názoru, protože dle národních, místních a časových zvláštností nebude lze k rozřešení téhož problému všady užiti téhož postupu.

Pro katolické stanovisko v oboru národohospodářské politiky souvisí s touto *actio finium regundorum* ještě jiná, jen vlastně jakási varianta její: ohraničení působnosti církve a státu, i vůbec světské moci, v oborech těch. Vždyť nemůže o tom býti žádného sporu, že církev na př. dávno vykonávala sociálně-politickou působnost, nežli stát na ni i jen pomyslí. V době předreformační jest na př. chudinství její doménou. Dějinný proces posledních věků vedl zde přirozeně ke sporům o příslušnost, ke sporům o hranice vzájemných úkolů. Jisté posunutí těch hranic přinesl s sebou nezbytně rozvoj novověkého státu sám, nikoliv pouze reformace, nikoliv pouze „osvícenecké“ idey osmnáctého věku. Není divu, že ještě v našem století a ne příliš dávno mohl na př. hájen býti požadavek, aby veřejná moc světská neubírala, nýbrž plně zůstavila církvi obor chudinský, její historické a věru ne neslavné působnosti. A přece jest na bílé dni, že pouhými prostředky *morální* moci, jimiž jedině církev vládne, nelze zmociti ten zároveň ohromný i spletitý obor, jak jeví se dnes. To vede nutně k ústupkům, ano víc, zrovna k ukládání

jistých úkolů státu, totiž takových, které jen pomocí *donucovací* moci jeho dopouštějí potřebného, vydatného a stejnoměrného rozřešení. Za to státu, běží-li mu opravdu o věc, nejen bude vitáno spolupůsobení živlů církevních k dokonalejšímu provádění *jeho* zákonů chudinských a rád jim v něm vykáže místo, nýbrž s radostí pozdraví i doplňující jejich účinkování samostatné. Jak veliká je na př. tato doplňující působnost v republice francouzské, oficiálně protikatolické! A tak nebude se moci křesťanská ethika hospodářská obmezovati pouze na působení pomocí mravních prostředků na *individua* a více méně tuhé hájení historických držav naproti státu, nýbrž jest nucena i *státu* přímo s hlediska ethického ukládati úkoly tam, kde jen jeho silné rámě může zabezpečiti podmínky zdaru. To není více žádná programová these, nýbrž sterými citáty doložitelný skutečný stav. Jen o nějaké plus neb minus, o stupeň, ve kterém se ta potřeba povšechně neb v konkrétních případech přiznává, se názory z pravidla rozcházejí, nikoliv o zásadu samu. I katolický politik národohospodářský bude se arci varovati všech choutek po absolutním řešení problémů. Platí-li pro theoretické zákony, jež poznati jsme s to, relativnost ve smyslu výše vyloženém, platí i pro formule hospodářské politiky. Byť i stěžejné zásady ethiky křesťanské zůstávaly nezměněny, podrobné formule hospodářské ethiky podléhají nutnostem času a místa, nemohou býti totožny na př. pro poměr pracovní v řádech cechovních a ve svobodě živnostenské, v poměrech malovýrobních, které dopouštějí dělníku státi se podnikatelem, a v poměrech kapitalistické velkovýroby, kde pravděpodobnost v tom směru je nevelká. A rovněž vyplývá z povahy věci, že instituce, které v určitých časech a poměrech platně sloužily svému účelu, nebude lze beze všeho přenášeti do prostředí jiných.

VI.

Končím své úvahy. Nemělo a nemohlo býti jejich úkolem provéstí vrchní přehledku rozličných u nás hláсанých národohospodářských pravd a vybrati z nich ty „pravé“. V podobných věcech nechci si hráti na patentovaného soudce. Postupovati nemohl bych přece jinak, než jak jsem naznačil v člancích předešlých, které měly za účel, dáti čtenářům mým na ruku, kterak by měli to, co se jim jako pravdy národohospodářské tiskem neb veřejnou řečí předkládá, předešlým pak všechny národohospodářské knihy, jež čtou, opravdu *kriticky* vnímat a posuzovat. A poněvadž jsme viděli, že zejména východištěm *praktických* názorů a nauk bývají jisté these povahy axiomatické, tím více budeme opatrní v odsuzování nauk, které našim nabytým názorům jsou protichůdny, jakožto nesprávných.

Nesprávnou bude jenom

4) každá *theoretická* nauka, když buď

1. povstala chybným užíváním jisté metody nebo

2. když z theoremů o sobě bezvadných, t. j. methodicky bezvadně nabytých odvozujeme jiné, nemajíce zřetele k *věcné* neb *formální* povaze oněch.

Dopouštíme se chyby v užívání metody, když na př. vyvozujeme úsudky z fakt nedokonale, *nepečlivě zjištěných*, když zpovšehnujeme věty vyvozené z *nedostatečného počtu* fakt, byť i pečlivě a bezvadně zjištěných, anebo když z takových nepřesných návět bez výhrady odvozujeme (dedukcí) další důsledky. Logických chyb v odvozování z theoremů bezvadných se dopouštíme, když na př. v podrobnějších odvozeninách zákona nabídky a poptávky nic nedbáme *abstraktního* rázu toho zákona, o němž mimo jiné dobře víme,

že v obchodování ve velkém a v obchodě bursovním mnohem výhradněji a tedy i povšechněji se uskutečňuje, než v obchodě drobném. Zde snad dostačí poukázati na vývody listů předešlých.

B) Každá *praktická* nauka bude nesprávnou, když

1. buď *cíl*, jehož se domáhá, nedá se srovnati s požadavky ethickými, anebo

2. když neprokáže *způsobilst cest a prostředků*.

Neethičnost cíle jest tu již tehdy, když požadavky formulovány jsou s výlučného hlediště jednotlivého stavu neb třídy výrobní beze zřetele k tomu, dají-li se v soulad uvéstí se stejně oprávněnými stavovskými nebo třídními požadavky jinými a konečně s těmi spolu v soulad s požadavky obecného dobra celé společnosti národní. A případ ten bývá nad míru hojný. S ethickým stanoviskem nesrovnatelné jsou také všechny programy, kteréž z důvodů populárnosti vyhýbají se otázce, pokud zjevy nezdaru uvnitř jistých tříd i v celém vývoji národů spočívají na vlastních nedokonalostech příslušníků jejich, odvádějí spíše od ní pozornost a svalují vinu i povinnost nápravy jednostranně na jiné činitele. Průkaz o způsobilsti cest a prostředků bude vždy nedokonalý, když opomeneme příčinných souvislostí, jež panují mezi různými *současnými* stránkami a poměry společenského života, nebo když bez povšimnutí necháme *historickým* vývojem vytvořené zvyky, názory, útvary společenské atd., když neúčtujeme s jakostmi duševními (citu i rozumu), jak v lidech jsou, aniž v dozírné době dají se změnit.

S těch a podobných hledišť spisy všeliké zkoumati znamená kriticky je pojímati. To není potřebou pouze těm, kteří jdou za vědeckými úkoly, nýbrž i každému, kdo má jenom praktické. Jeť to jediná cesta, nechceme-li propadnouti přeludům citovým a ztratiti pevnou půdu pod nohama. Nebezpečí jest dosti veliké, neboť není pravda, že by jen v otázkách specificky politickými zvaných většina lidí myslila srdcem a ne hlavou; o národohospodářských platí to stejně, někdy i více. Budeť aspoň mezi dnešními vzdělanci málo takových, kteří by neznali nejdůležitější základní pojmy státního

zřízení a správy veřejné, kdežto jsou ve vrstvách vzdělaných nesčetní, kteří nemají ani základních vědomostí národohospodářských, a přece nastává jim často potřeba v té oné záležitosti své mínění vysloviti, mezi různými programy voliti a pod. Tak dochází snadno k jednostrannostem, při kterých se slepě stotožňuje speciální odborný zájem — často jen domnělý — s prospěchem obecným, nejnápadnější to znak veliké částinověkých hospodářsko-politických a sociálně-politických programů. Při tom nedostatek základních vědomostí vede často ke komickým odporům. Slyšíme na př. tytéž osoby, které horlí zásadně proti socialismu, vyslovovati požadavky, že má stát monopolisticky do rukou vzíti prodej obilní nebo pečení chleba, ač jsou to požadavky již eminentně socialistického rázu, mnohem více dojista než svěcení 1. máje anebo požadavek osmihodinného normálního pracovního dne, v jejichž povaze samé není socialistického nic. Bylo by snadno rozmnožiti doklady podobné; každý myslící narazí na ně denně i pozná záhy, že není naznačená kritičnost nevyhnutelná pouze lidem s učeneckými zájmy, nýbrž jistá míra její vůbec každému, kdo jakkoliv do veřejných jednání o záležitostech národohospodářských zasahovati chce neb musí — arci spolu s jistým minimem dobrých základních vědomostí.

Když jsme tedy naznačili, jaká vodítka pro kritičnost postupu našeho při studiu jsou nezbytná, zbývá ještě zvláště pro ty, kteří by samoučně postupovati musili, dáti některé pokyny, kterak by sobě při tom postupu měli vésti.

Svým posluchačům mohu od prvopočátku vštípati metodologické zřetele, kterých nemají se spouštěti, mohu každou chvíli v průběhu výkladů theorie i praktické nauky (z části beztoho z důvodů účelnosti promíšených) metodovou stránku přednášených pouček objasnit, vliv její na odvozování další připomenouti a namnoze již v té souvislosti literárno-historické rozhledy na hlavní odstavce výkladů navázati. Přes to i posluchačům svým, kteří živější zájem pro předmět osvědčují, bývám radou, aby záhy po prvním prostudování theorie prodělali poněkud obsírněji *dějiny* vědy národohospodářské

(čítajíc sem ovšem i socialismus). To jest opatrnost velmi závažná pro další studium. Není zajisté nedůležité, abychom čtouce rozličné novější i starší spisy byli sobě vždy vědomi, které fázi ve vývoji odborné duševní práce vědecké ten který právě čtený spis náleží. Tak se uchráníme předpojatého utkvění na nějakých učeníh méně vyškolenému názoru snad přesvědčivých, kteráž přece snad myšlenkovou prací pozdější jsou po případě již otřesena, ne-li překonána. Tolik dá zajisté každému zdravý rozum, že tomu, kdo si nezjednal jistého přehledu v dějinách určité vědy, hrozí nepoměrně větší nebezpečí bludného tápání a třeba i konečného osudného sklamáni.

Pro ty, jimž jde o *důkladnou vědeckou přípravu*, běží arci ještě o něco jiného. Bylo již pověděno dosti o tom, že každá speciální věda společenská a tedy i národohospodářská vzniká skutkem abstrakce, jehož vědomí nás nesmí opustiti. Proto jest nezbytnou potřebou zjednatí si a zachovati vědomí o vztazích a pojítkách té jednotlivé vědy s ostatními vědami společenskými i s celkem věd duchovných vůbec. Každá lepší učební kniha národohospodářská i každý výklad rázu vědeckého k souvislosti té přihlédne. Podrobnější její poznání může zase býti jen předmětem zvláštního studia. Byť i objemnější soustavná díla národohospodářská ve svých nyní stále obsírnějších „částech základových“ předmětem tím dosti zevrubně se zabývala, to přec nestačí. Proto se ve svědomité praxi učitelské přihlíží k tomu, aby studující vyšším vědeckým snažením naplněný, jakmile se obeznámil nutnou měrou počáteční se způsobem odborné práce národohospodářské, zjednal si také lepší metodologický rozhled pomocí některého neb některých tomu zvláště věnovaných spisů neb pojednání. Ideálním a při nynějších zřízeních universitních snadno splnitelným požadavkem v tom směru by arci bylo, aby zejména posluchačstvu právnickému dána byla možnost ještě před studiem národního hospodářství vyslechnouti kollegium logické, v němž by hlavně „logika věd duchovných“ měla dominující místo. Rozumí se, že se tu nemíní jen logika v běžném středoškolském smyslu, vrcholící v učení o syllo-

gismech atd., nýbrž *celá logika vědoslovná*. Tomu způsobu „uzákladnění“ dal bych rozhodnou přednost před jiným způsobem předpravy, který také byl doporučen v jednáních o poslední t. zv. reformu právnických studií. Bylo totiž navrhováno, aby právníkům jako úvodní uzákladující studium předepsáno bylo poslouchati kollegium o sociologii. Přese všecku opravdu zajímavou horlivost, s jakou dnes namnoze od vynikajících duchů a zvláště na západě evropském pracuje se o vybudování všeobecné společenské vědy, zdá se mi dosavadní nehotovost příslušných pokusů, oplývajících přímo spory základovými, spíše býti úskalím pro zdravý postup odborného studia, nežli dobrým východištěm. Rozumí-li se dokonce sociologii jen „soustavná koordinace všech speciálních věd společenských“ (Greef), pak jest jasno, že s hlediště paedagogického by nemohla ona býti základem a východištěm pro studium speciálních věd, nýbrž spíše jeho dovršením a korunou, čemuž bych upřímně přál. Pro právnické studium speciálně, či ještě určitěji: pro studium disciplin pozitivního práva má dobrá historie právní, jež vyjasňuje obměny řádů právních pod vlivem potřeb a nových cílů lidských v souvislosti jejich s celým ostatním kulturním žitím, na ten čas ještě neskonale větší význam, než nehotová sociologická theorie. Příliš jednostranně mívají ostatně nepravníci, důležitost předpravného studia sociologie hájící, tak jako laikové vůbec z celého ohromného oboru práva soukromého a veřejného jen právo trestní na zřeteli. Běží-li již kromě vzpomenuťého studia logiky ještě o nějakou jinou důležitou pomůcku uzákladění, pak zasluhuje zvláště býti jmenována psychologie. Označili jsme již, že hlavní kmen abstraktní theorie národohospodářské tvoří t. zv. psychologicko-hospodářské zákony. Novější prohloubení jedné ze základních nauk theorie národohospodářské, nauky o hodnotě, stalo se především na podkladech psychologie a nebude nám tedy ani divno, že vedle odborných národních hospodářův i odborní psychologové píší dnes pojednání a celé knihy o hodnotě.

Ani tomu, kdo se obeznámil na podkladě přípravného studia logiky věd duchovních s dobrou nějakou novější sou-

stavou národohospodářské nauky (především arci theorie), pak studiem dějin vědy, podrobnějším methodologickým a po případě psychologickým rozhledem se obrnil, neradím, aby za svůj úkol nejbližší následující pokládal, jak se říká, prostudovati nejprve „systémy“, to jest všelike vynikající, pro vývoj vědy nejdůležitější soustavné spisy povšechné počínaje od Fysiokratů nebo aspoň od Adama Smitha řadou až na naše časy. Rozumí se, že musí, kdo chce býti dobrým odborníkem, všecky takové chefs-d'oeuvre svého oboru poznati, ale to půjde vždy *vedle* jiného úkolu a ten jest: pustiti se záhy do zevrubného kritického propracování jednotlivých temat, aby se v čas vpravil v *samostatnou* práci a z radosti nad zdarem prvních pokusů čerpal síly nové. Budou-li to základové otázky či detailní temata řádu podružného, budou-li to historické či theoretické nebo praktické úlohy — to záleží na náchylnosti, odvaze a talentu. Příliš smělá odvaha může tu neméně svést než přílišná bázlivost a nedostatek sebevědomí.

Nechť laskavý čtenář nemyslí, že jsem zapomněl, pro koho vlastně píši. Nejsem tak bláhovým, abych samoukům, zejména tedy také theologům neb mladým kněžím, kteří si chtějí zjednatí potřebné vědomosti národohospodářské pro praktické působení, doporučení chtěl tak obsáhlé přípravné studium jako právníkům, kteří žijí ostatně v ovzduší pro studium národohospodářské zvláště příznivém. To ovzduší tvoří jim studium práva samo. Jistý právní řád neb jisté právní řady budou předpokladem každé theorie výroby, oběhu statků i rozdělení důchodů. Celá politika národohospodářská točí se více méně o právní úpravy, kritiku jejich účinků a potřebu změn, a jakkoli ryze ethické působení na jednotlivce a význam ethického momentu vůbec v tak zvané otázce sociální ceníme, konec konců všecky sociální programy, čítajíc v ně i socialistické, jak snad výše bylo dokázáno, směřují k přetvoření platných *právních řádů* s hlediště určitých ethických požadavků. Proto právník, vyškolený v historickém názoru právním (jeť to nejlogičtější

chod studia, jaký v naší soustavě vyučovací máme) ceteris paribus lehčeji a jasněji pojímá jádro problémů sociálních než nepravnik.

Jsem tedy, jak pravím, toho dalek, doporučeti zejména těm, kdo studují na theologických fakultách nebo je absolvovali, cestu tak klopotnou. Na theologických fakultách vyskytují se nyní tu a tam výklady o „křesťanské sociologii“. Název ten přišel v jistou oblibu, nemýlím-li se příkladem Weissovým. Leč pod jménem tím neobjevuje se namnoze vskutku jednotná disciplína, tím méně theorie, nýbrž spíše jakási snůška vybraných temat z oboru věd společenských, předem arci z politiky národohospodářské (incl. sociální), vlastně tedy výběr z oboru *praktické nauky*, tak na př. z politiky živnostenské a agrární, z dělnické otázky atd. K nauce praktické táhne se přirozeně působiště kněze, který chce poučení z knihy vnášeti do života. Nebudeme na něm žádati, aby se stápl v subtilnosti nauky o hodnotě, aby se prokusoval spory o zákon nákladový a zákon nabídkový, aby se vpracoval do záhad směnečného kursu a mezinárodního proudění drahokovu atd. Ale znáti podstatné nauky theorie národohospodářské musí a to nejenom snad naučiti se poučkám z doporučené knihy, nýbrž rozuměti jejich logické povaze. Jinakť spisům a pojednáním z praktické nauky, ať jde o živnostenské neb agrární záležitosti neb o dělnickou otázku a ať mu je vykládá kdokoliv, vůbec nebude s to správně porozuměti. A proto jest také mou první radou: napřed prodělej každý a to tím kritickým způsobem, jež jsem v listech dřívějších vyložil, nějakou dobrou knihu o národohospodářské theorii. (To jest ovšem také conditio sine qua non pro theologické fakulty.) Obeznam se s dějinami vědy a pak si hledej volně poučení další o otázkách speciálních, k nimž tě vábí srdce a okolnosti života.

Jakouže však knihu má začátečník pro úvodní své poučení prodělati? Obmezím se na uvedení neveliké řady, jež po mém mínění může každý bez rozpaků vzíti do ruky.

V české literatuře na ten čas úplně vyhoví *Kaizlovo* „Národní hospodářství“, nebo nedávno vydaný překlad knihy *Gideovy* „Principes d'Économie Politique“.*)

V německé literatuře zvláště výborná pro první orientaci jest učebnice *Philippovichova* (Grundriss der polit. Oekon. Freiburg i. B. I. díl, 2. vyd.); ze starších napořád ještě *Schaeffle* (Gesellschaftl. System der menschl. Wirthschaft) zůstává cenným, ač činí již těžší nároky na vnímavost a myšlenkovou součinnost čtenářovu. Nejobsáhlejší ze všech vrstevníků probírá arci *Ad. Wagner* v prvých svazcích svého z části nyní jiným spolupracovníkům k dokončení přenechaného „Lehr- und Handbuch der Polit. Oekonomie“ všechny velké základní problémy. Kdo může obětovati více času a peněz, opatří si ve velkém daleko přes meze Německa dobře ceněném sborníkovém díle *Schoenbergově* (Handbuch der polit. Oekonomie, nyní již 3. vyd.) obsáhlou knihu pomocnou, v níž může si vyhledati v mnohých otázkách podrobných buď přímo dostatečné poučení nebo aspoň poukaz na literaturu. Z francouzské literatury doplnil bych seznam ten *Cauwéssem* (Précis d'un cours d'Économie Politique), jenž s Gidem zastupuje ve Francii modernější směr dost nesnadno dosud bojující proti oficiálně podporované staro-liberální škole. Z vlašských buď uveden *Cossa* a to i jeho „Primi elementi“, i jeho „Introduzione“,**) posléz uvedená též jako pomůcka k přehledu dějin vědy.

Mám ovšem při svém doporučení, pokud bych zase měl zření zvláštní k theologům, hlavně na myslí theoretické části dotčených spisů. Dokud totiž běží o theorii, není, jak z dřívějších úvah zjevno, žádného katolického nebo protikato-

*) Překládati „Principes“ — „Zásady“ jest ovšem chybné. Franc.: „Principes“, angl. „Principles“ neznamena jen zásady, t. j. pravidla jednání, nýbrž spíše: všeobecné pravdy, základní nauky, základy. — Jinak na tomto místě upozorňuji též na národohospodářské a vůbec sociálněvědecké spisy v Laichterově „Výboru nejlepších spisů poučných“ a v Pelclově „Bibliotéce sociálních a politických nauk“ i „knihovně Rozhledu“.

**) Obě též po německu (u Herdera ve Freiburgu) pod názvy: „Die ersten Elemente der Wirthschaftslehre“ a „Einleitung in das Studium der Wirthschaftslehre.“

lického stanoviska. Kde se to popírá, zakládá se jen na mylném pojmu slova theorie nebo na stejně mylném, skrz na skrz zastaralém názoru, že národohospodářská věda je vědou ryze praktickou. Neexistuje a nemůže existovati zrovna tak žádná katolická theorie národohospodářská, jako žádná katolická fyziologie nebo chemie. Zabývati se čirou teorií nepokládali tudíž také z pravidla za úkol svůj ti spisovatelé katoličtí, kteří chtěli v duchu specificky náboženském odborně působiti. Proto náleží spisy jejich rozhodnou převahou směru praktickému, ano i tam, kde napsali soustavné spisy zároveň k theorii přihlízející, zůstává přirozeně praktický (nábožensko-ethický) ráz dominujícím, takže někdy theorii tou měrou dusí a zatlačuje, že vlastně znalost její spíše se předpokládá, než ona sama podává. Toho způsobu jest na př. M. *Liberatore* (S. J.), *Principi di Economia Politica* (německý překlad v Inšpruku 1891 pod názvem *Grundsätze der Volkswirtschaft*), ba i *Ch. Antoine* (S. J.), *Cours d'Économie Sociale* (Paříž, 1896). Velice učený jesuita Antoine, jehož knize bych přál upřímně překlad do češtiny, netají se přibuzností svých názorů s těmi, jež právě zastupují mezi Francouzy Gide a Cauwés, takže každý náš theolog může po těchto posléz řečených spisovatelích sáhnouti bez rozpaků a pochybností.*) V theorii často cituje z rakouských spisovatelů Mengra, Inamu, Böhm-Bawerka, Mataju. — Neuvádím naschvál více spisů vhodných pro první studium. Citované zde dostačí. *Ingramovy* do češtiny převedené „*Dějiny vědy národohospodářské*“, na ten čas u nás nejprůhodnější pomůcka pro rozhled literárno-historický, a *Bücherovy* vzácné studie, sebrané pod

*) Ovšem shledáme se zrovna u Liberatora i Antoina s tvrzením, že je věda národohospodářská ryze praktickou, což jsme označiti mohli za chybné. Vinu na tom nese tak zv. ethická škola německá. Kdo nerozumí „theorii“ jenom theorii v tuhém smyslu přírodovědeckém, nemusí se toho slova báti, dokonce když sám, jako Antoine, definuje národní hospodářství: „la science qui établit les lois de l'activité humaine dans l'ordre des intérêts matériels de la société“. Že on slovu „lois“ (zákony) rozumí zde ve smyslu theoretickém, vysvitá nejlépe ze souhlasu, jakým provází definici Béchauxovu, která všechen omyl v tom směru vylučuje. Neděli-li se, co jest, od toho, co býti má, vždy budou zmatky.

jménem „*Vznik hospodářství národního*“ a nedávno v českém překladě vydané, mohou potřebný základ každému doplniti a utvrditi. Co pak má činiti dále? — Hledati si zevrubnější poučení v látkách speciálních, jež ho zvláště poučají. Tu je arci vždy nutno vyhledati si napřed literaturu, abychom poznali, co o předmětu již pověděno a probádáno. Jinak se nám může přihoditi, že bez podobného rozhledu „objevíme“ nějakou pravdu už hodně starou a třebaž už zase — vyvrácenou. I kdyby nám literatura jinak nepomohla, než že nám dá podněty, které by nám nebylo dalo vlastní pozorování a přemýšlení, a ukáže stránky nové, z nichž na věc lze pohlížeti, získáme mnoho. Jak tu literaturu hledat a nalézt, bývá nejkřutější starostí začátečníka. Ale brzo se jí zhostí, když nedlouhým cvikem pozná, jak za našich časů ve velkých učebnicích a odborných slovnících i v monografických spisech nezapomíná se při žádné materii na výkaz příslušné literatury, který někdy říkajíc vše, co za řeč stojí, vyčerpá, druhdy aspoň na dobrou stopu uvede. Na vrcholi je dnes toto vykazování literatury u Němců; pro náš obor na př. ve velkém „*Handwörterbuch der Staatswissenschaften*“ (vydán redakcí Conrada, Lexisa, Elstera a Loeninga ponejprv v Jeně 1889—1894, nyní vychází druhé vydání) a ve sborníkovém díle na obrovské rozměry vypočteném „*Hand- und Lehrbuch der Staatswissenschaften*“, jež založil ve spolku s četnými autory *K. Frankenstein*. Dílo to, vycházející v obsáhlých monografiích, v každém svazku má vzornou bibliografii. Četné průkazy literární najdou se ve velmi cenném „*Staatslexikon*“, vydaném péčí „*Goerres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft im katholischen Deutschland*“ (Freiburg 1887 až 1896), jenž na ten čas, dokud nebude mít česká literatura něčeho podobného, zasluhuje si především pozornosti našeho kněžstva a studujících theologie, kteří potřebují nějakého vážného, na lepší vědecké úrovni stojícího státovědeckého lexika. Shledal jsem ku svému podivení, že i mnohým čelným osobnostem českého světa konservativního dílo toto zůstalo naprosto neznámým, ač se neobmezuje pouze na otázky národohospodářské, nýbrž zahrnuje též obor ústavního a správ-

ního práva a celé veřejné právo církevní, obsahuje historicko-statistické rozhledy o jednotlivých státech a j. Rovněž i *Sayův a Chailleyův* „Nouveau Dictionnaire d'Économie Politique“ a menší ale výborně zredigovaný německý *Elsterův* „Wörterbuch der Volkswirtschaft“ (2 díly) aspoň u mnohých článkův má zevrubnější bibliografické výkazy. Ostatně jako zdroj příležitostného poučení zasluhuje povšimnutí též Ottův Slovník naučný, v němž národohospodářským článkům věnována namnoze péče přiměřená. O hospodářsko-politických stránkách rakouského práva správního podává mnoho jinak těžce shledatelné látky i s historickými přehledy a literárními poukazy „Oesterr. Staatswörterbuch“ Mischlerův a Ulbrichův.

Ovšem nastane zejména tomu, kdo na venkově bydlí, také tedy i venkovskému knězi vždy nesnáž, kterak si zjednatí ty pomůcky literární, jejichž titulův se šťastně domohl. Kdyby došlo na zřízení diecesních knihoven, které jsem označil mezi nejprvnějšími kroky reformy, dalo by se tísní horlivých pěstitelů věd společenských mezi kněžstvem nejsnáze odpomoci. Odpomůže se vskutku? Dojde vůbec k nějakým rozhodnějším krokům, aby se povzneslo studium společenských věd na theologických fakultách našich a v kněžstvu vůbec na stupeň takový, na jakém jest tou dobou v Německu nebo ve Francii? Chovám skoro obavu, že pro tu důležitou potřebu — neocenitelně důležitou pro sociální náš rozvoj jako pro zvýšený vliv náboženství a církve — není u nás dosud dosti smyslu a pravého poznání. Nevezme-li se do ruky vážně, obsáhle a jaksí ve větším slohu, budeme toho časem snad všichni litovat. Tím nepodceňuji kroků, které se již staly. Ale jsou pouhou splátkou na veliký a naléhavý dluh.

A konečně bych v souvislosti s tím, co dosud jsem pověděl, dodal ještě jedno. „Popularisování vědy národohospodářské“ jest dnes u nás oblíbeným heslem. Do jisté míry i těmto mým úvahám běželo o to napomoci mu. Dějž se dobrou knihou nebo dobrým přednáškovým výkladem, třeba v podobě kursů nyní též u nás v oblibu přicházejících. Dobrým může býti jen, bude-li podáván dobrým odborníkem t. j. vě-

decky dostatečně vzdělaným. Ale heslo o popularisování jde dále. Žádá se o zavedení výkladů národohospodářských až i do pokračovacích škol i do vyšších tříd škol našich obecných. *Pro tu chvíli* jsem na takový návrh nedávno zase učiněný odpověděl veřejně: Chraň Bůh! Kdo se základům toho předmětu odborně nenaučil, nesmí jej vykládat mládeži, ano dětem. Celý obsah předchozích stránek jest odůvodněním přítomného výroku. Jako hudba budoucnosti však návrhy podobné mají smysl a účel předpokládajíc, že bude odbornické poučení dáno na paedagogiích a že se naše v mnohém směru opravdu dobré a stále zlepšování obecnoskolské čítanky doplní potřebným počtem článků příslušných, k jejichž methodickému výkladu dostane se kandidátům učitelství podobného návodu, jako se jim dává pro výklad článků přírodopisných, zeměpisných a jiných v obor t. zv. reálií spadajících. Jinak musili bychom v počet vzítí všecka nebezpečí diletantství, jimž právě musí vším úsilím každý čelit, komu jde o národohospodářskou výchovu lidu českého opravdově.

BOJ PROTI LIBERALISMU.

Z nadpisu by mohl mnohý čtenář souditi, že mají býti následující řádky polemickou statí proti liberalismu. A tázal by se s oprávněnou pochybností: Co možno v té příčině říci ještě nového? Spěchám tedy, abych hned z předu zabránil omylu. Nehodlám pokrytí trpělivý papír zbytečnou, dobře uleželými frázemi protkanou polemikou proti liberalismu. Zamyslím spíše obrátiti se polemicky proti některým domácím odpůrcům jeho, protože naprosto nemohu souhlasit se způsobem, jakým se u nás nyní namnoze bojuje proti liberalismu a to dosti souhlasně na stranách, které jinak svými základními názory společenskými od sebe jak nejdále se odchylují. Zejména ve mnohých časopisech a ve veřejném řečnění stalo se již křiklavou, nechutnou modou nemluvit o liberalismu jinak nežli jako o nauce nějaké k tomu jen chytrácky vymyšlené, aby sloužila zisku kapitalistův a vůbec byla podnoží prospěchářskému pachtění lidí hospodářsky silných, aby podpírajíc jejich převahu zastírala rouškou zásad bezcítěné tužby vykořisťovací. Mluví se o liberalismu jako o nauce nejen sociálně svrchovaně zhoubné, nýbrž i v základech a východištích svých skrz naskrz nemravné. Jiní hledí vyběřiti z nepřijemných rozpakův subtilným lišením liberalismu a svobodomyšlnosti anebo dokonce ještě choulostivějším rozeznáváním svobody pravé a nepravé neboli lžisvobody, při čemž — aby nedoznalo újmy heslo svobody, sluchu jinak velice libé — prohlašuje se plnější míra její za lžisvobodu a svoboda přistříženější, druhdy i hodně okleštěná, za tu pravou. Ký div, že nejedem, kdo pro své valně přiostržené, radikální názory nejsilnějšími hesly ze studnice liberalismu čerpanými se ohání,

týmž dechem pramen jejich sám zatracuje a do své studnice plve.

To vše jest zmatek, který se vždy a všude dostavuje, kde v hlavách místo myšlének panují čirá hesla a citové vzněty. V našem případě, zvláště pokud aspoň jde o hospodářskou stránku liberalismu, jest toto panství hesel tím snáze vysvětlitelné, čím ochotnější jsou vždy lidé jakýkoliv nezdary svých tužeb připisovati venkoncem toliko účinku zevních okolností a zakrývati jimi také následky vlastních zanedbání a hrůchův. Kontagiem tohoto lichotivého, zle otravného sebeklamu prosyceno jest celé naše společenské ovzduší. Jak by také neměla ta nákaza bujeti v dusném prostředí horkých, strannických sporů politických a sociálních, ve kterých bývá hlavní podmínkou osobních úspěchův, uznání a pochvaly, aby ti, kteří v té příčině na veřejném mínění jsou závislími, nepodávali jemu nic nepřijemného.

Nechci se mnoho pozastavovati při tom, že se způsobem boje proti liberalismu, jaký u nás nyní namozuje jest modním — pokud by se i jen hospodářského liberalismu týkal — křivdí našim otcům, kteří v ryzím a poctivém přesvědčení, z obecného myšlenkového fondu své doby čerpaném, přijali credo liberalismu a hlásali je. Podkládajíce však liberalismu nemravné základy a kapitalistické účely kořistivé ještě více než svým otcům, v té věci pouhým zákům a učňům, křivdíme samotným tvůrcům původcům liberalismu. A to jest zajisté nebo mělo by aspoň býti jasno každému, kdo bojuje proti jistým myšlenkovým směrům, že své věci nepomáhá, když cizí ubližuje.

Ovšem ani naši otcové přespřiliš se nepřičinili, aby nám vyjasnili pojem svobody. Jsouce skrz naskrz prosáklí představami liberálními, vše natloukali na to brdo. Zápas za ústavní samostatnost země (státní právo) byl jim bojem „za svobodu“ zrovna tak, jako samospráva obecní a okresní jen zase určitou formou svobody. Leč právě v tom zase byli jen žáky jiných. Tak na př. v Rotteckově a Welckerově známém „Staatslexikon“, který byl pro větší část našeho staršího pokolení hlavním pramenem politického vzdělání, liší se v článku

„Liberalismus“ svoboda individuální a „svoboda místní“, jakoby při samosprávě vskutku běželo o pouhé analogie s individuální „svobodou“, tedy o „svobodné sebeurčení“ jistých místních svazků v „jejich“ záležitostech, jak ještě dávno po epochálních pracích Gneistových a jiných samospráva u nás byla pojímána a definována. A tak došlo na to, že se ve vrstvách jinak dosti osvícených pojem svobody stal přemnohým jakousi klenotničkou, do které si kladli všechny nejlepší, pravé i jen domnělé skvosty svých názorů a ideálů politických i společenských, ať si byly jakéhokoliv původu, rázu a určení. To ještě dlouho pak potrvávalo, když již v některých směrech liberální přesvědčení širších vrstev počalo se vlastně už bortit. Z doby, od níž nás ještě nedělí ani dvě desetiletí, pamatují se na výjev z jedné schůze politické, kde rozhořčený volič pravil k poslanci: „Vy jste nedodržel daného slibu — je to svobodomyšlné?“ — jakoby věrné plnění slibů bylo význačným přívrastkem určitého politického neb společenského přesvědčení. Jindy — po veřejné přednášce, v níž jsem se snažil vyložit, kterak by právě liberální živlové naši měli horlivě pěstovati svépomocné snahy v rolnictvu, živnostenstvu i dělnictvu, ježto tyto snahy zrovna v liberalismu kotví — pravil mi zcela vážně příslušník našich nejvzdělanějších tříd: „Máte vlastně pravdu, neboť liberalismus záleží v tom, chtíti dobro všech!“ Jakoby to zas vědomě chtěl jen liberalismus. Ovšem v našich dnech můžeme slyšet vyznívati všelijaké populární „definice“ socialismu *mutatis mutandis* zrovna takovými slovy, jakými zde naivně byl charakterisován liberalismus.

Zatím nabyly opačné názory znenáhla převahy, zejména když bědy maloživnostenské začaly podryvatí viru v obecně prospěšné účinky svobodné soutěže a když konečně naproti mocně vzrušujícím skutečnostem celé otázky sociální nebylo více možno vystačiti formulami o „přirozeném“ zákoně nabídky a poptávky nebo útěchami o samočinné, bezděčné harmonii společenské. A jako tedy dříve, co kde bylo jen pěkného, mravně ušlechtilého neb vůbec myslí citlivé se zamlouvajícího, šmahem a třeba násilně řaděno pod hesla svobody, svobodopřejnosti, svobodomyšlnosti — tak nyní u jed-

něch na liberalismus venkoncem, u jiných aspoň na jeho národohospodářskou odnož namířena byla všechna vášeň potupy a podezření, již je vůbec schopno květnaté názvosloví a podezřívavá fantazie t. zv. veřejného mínění.

Ale tato nekritická nevraživost jest vlastně ještě větším znamením chudoby myšlenkové, nežli někdejší svobodopřejná překypělost.

To není obsahem liberalismu, co právě kdo za obsah mu chce dáti podle míry své lásky či nepřiznání k tomu slovu. Pojmu liberalismu, svobody a pod. nemůže nikdo, kdo má potuchy o velikých faktech minulého i našeho století, podkládati obsah subjektivně vymyšlený. Jeť liberalismus světodějnou skutečností, o níž můžeme hledíce k původu a účinkům míti různé kritické názory. Ale pojem jeho nikterak není sporným, není neurčitým a mnohovýznamným; naprosto nepřipouští, aby se mohlo do něho vkládati neb z něho ubírat, co komu je vhod podle nálady, záliby a citového zdání, nýbrž jest to pojem zcela přesný, co do obsahu nesporný, snad nejjednodušší a nejurčitější ze všech, které za posledních sto let hýbaly světem. Je to pevně vyhraněný historický zjev a jen jako takový může býti jasně pochopen a správně oceněn.

Co tedy jest liberalismus?

Jest soubor maxim politických (tedy ovšem i hospodářsko-politických a sociálně-politických) vyvozených z určitého, jednotného, ode všech jiných ostře se odlišujícího názoru světového. Anebo, což praví totéž: jest praktická nauka zbudovaná na návětech určité theorie společenské, totiž t. zv. individualistické.

Theorie ta nebyla vymyšlena jedinou hlavou, aniž jest v celosti své duševním produktem, jež by sobě jako svůj původní výhradně osobiti mohl národ jediný. Jest sice mnohem více dítkem ducha anglického, než francouzského. Locke a Hobbes měli na ní více tvůrčí účasti nežli Rousseau neb Voltaire. I s hospodářského hledišťe dají se zárodky její nalézti dříve u Angličanů nežli u Gournaye a Turgota, jak z každých dějin vědy národohospodářské snadno lze se pře-

svědčiti. Ale přec dostala zrovna u Francouzů v XVIII. věku tu podobu, ve které si podmanila celou Evropu.

Pravili-li se, že toto učení bylo racionalistickým, označuje se toliko jedna stránka logické práce, pomocí které ono povstalo, totiž pouhé, všecko pouto tradice a autority odmitající rozumování. Tím arci o obsahu samotném ještě nic není řečeno.

V obsahu však musíme lišiti stránku theoretickou a praktickou.

Co do theoretické podstaty bylo celé to učení individualistickým. Spočívá totiž na základním názoru — řekněme sociálně-filosofickém nebo zkrátka sociologickém — že wszelké útvary společenské vznikají jen z pudů, snah a potřeb jednotlivců. Stát povstává svobodnou smlouvou jednotlivců (smlouvou společenskou), hospodářské souvislosti a útvary společenské z jejich zistných snah. Dělna práce, nabídka, poptávka, směna, užívání peněz atd. — vše vzniká a vyvíjí se touto „přirozenou“ cestou. A jako svět hmoty ústrojně i neústrojně podroben jest svým zákonům nezměnitelným, tak má i svět duchovní a tedy i to, co nazýváme společností lidskou, své „přirozené zákony“, jejichž vládě marno jest se vzpírati. Rozličné historicky až dotud vytvořené formy státní, všechna opatření vládní moci v oboru hospodářském i v každémkoliv jiném jsou jen umělé výtvořiny lidské, nedokonalé a neudržitelné, pokud oněm přirozeným zákonům odporují, ano škodné, neboť hříchy proti přirozeným zákonům spáchané odpykává člověk jen vlastním neblahem. Jen dokonalým poznáním těch přirozených zákonů společenského světa a jich šetřením zabezpečuje se nejvyšší míra společenského blaha. Avšak nerušená působnost přirozených zákonů společenských jest možna jen za nezkrácené platnosti těch činitelů, které jsou přirozené tvorné síly společnosti, a to jsou právě ony potřeby a snahy individuální. Proto obmezuje se úkol státu prostě na to, aby zabezpečil přirozenou právní rovnost a svobodu jednání všech lidí, zabraňoval tedy pouze znásilňování osobnímu a rušení práv individuálních, nabytých na podkladě osobního vlastnictví a svobodných smluv. Stát

jest takto jen nutným zlem, nutným proto, že jen řečenou právní působností jeho zamezuje se nezbytný jinak boj všech proti všem a tak teprve svoboda individuální se zaručuje. Protože působnost státu ani dále jíti nemá, dlužno jí, hledíc k četným dosavadním přehmatům i k možnosti budoucích, vytknouti naproti jednotlivcům nepřekročitelné meze, kteréž formulovány byly v oněch známých základních právech člověka, jež také v podobě ovšem po různu již modifikované přešla do novověkých ústav jako část jejich základních zákonů. A že mezi nimi byla i práva hospodářského žití se dotýkající, především nedotknutelnost a svoboda vlastnictví (rozuměj osobního neboli individuálního), svoboda živnostenská atd., jakožto „přirozená“ a tudíž nezadatelná práva lidská, netřeba ani připomínati. Stát tedy v učení tom kromě svého nejtěsněji přistřiženého úkolu právního — spoutaného právě v meze toho, co se v té době v pojmu přirozeného práva shrnovalo — žádného jiného úkolu, žádného poslání jiného nemá, nežli zjednávatí plnou platnost volnému sebeurčení jednotlivců. A to jest praktická nauka z praemiss individualistické theorie vyvozená, kteráž se nazývá liberalismem.

Jest tedy liberalismus praktická nauka (a politika) vyvozená z individualistické theorie společenské, praktická nauka vlastně velice prostá, protože v podstatě negativní.*)

*) Pro úplnost budíž ovšem zde naznačeno, že liberalismus není jedinou praktickou naukou z individualistického názoru vyvozenou. Podle toho totiž, bylo-li zároveň osobní vlastnictví pokládáno za přirozenoprávní útvar čili nic, rozešlo se již v minulém věku mínění o důsledcích individualismu nemálo. Jest známo, že na př. Rousseau, ač byl zvláště výmluvným vykladačem smlouvy společenské jako původu státu, přece považoval a prohlásil osobní vlastnictví za protipřirozený útvar a původ všech nerovností mezi lidmi. Na půdě individualismu rozešly se tedy v té příčině názory takto: Ti, kdož uznávali vlastnictví osobní za přirozenoprávní útvar, který musí právě proto býti zachován a hájen, obmezujíce se tedy na požadavek rovnosti pouze formální (t. j. rovnosti všech lidí před právem) a výše dotčené svobody, tvoří táhor liberalismu. Ti, kdož požadavek rovnosti důsledně rozšiřovali i na rovnost hmotných podmínek existenčních a tudíž popírali oprávněnost osobního vlastnictví, ač ve východišti individualisté, v praktických důsledcích

V okřídlených slovech známé věty: Laissez faire, laissez passer, le monde va de lui même,*) připisované dříve Gournayovi, jest obsaženo in nuce obojí, theorie i maxima praktická z ní plynoucí, jenže tato jest postavena napřed, ona pak jako odůvodnění za ni; k úplnosti schází jen určitější označení individualistického rázu té theorie.

Přesný jednotný theoretický názor základní, společenská theorie individualistická, jest to tedy, co tvoří duši a podklad liberalismu. Jeho ohromný úspěch ve světě vzdělaném na rozhraní 18. a 19. věku se z toho právě vysvětluje. Bez řečeného theoretického podkladu býval by liberalismus formulí nejvýše nějak prospěchové odůvodněnou. Takto ale dostal pevné kotvy velkého organizačního principu společenského. V době, kde útvary státní, stavy historické, víra, zkrátka vše věkovou tradicí posvěcené bylo v rozvratu, neměla tvořící se věda společenská jiného staviva než ten společenský element, jenž ve všem běhu dějinném, přese všechny bouře a převraty potrvává — individuum. A tu se podařilo sestrojiti na tom podkladě učení o zákonnosti všemu útvaru společenskému vládnoucí, tedy přírodovědu společenskou. K přesvědčení už hluboce zakořeněnému, a zrovna tehdejšímu současným mohutněním věd přírodních mocně upevněnému, o přísné zákonnosti všech jevů v hmotné přírodě, připojilo se přesvědčení o obdobném něčem ve veliké říši jevů společenských. Že zrovna nejdůležitější theoretické návěty liberalismu, právě řečená individualistická theorie, povstaly vlastně jednostrannou, ukvapenou generalisací fakt nedokonalé indukci podrobených, to mohlo býti zjištěno teprve lepším kritičtějším probádáním společenských jevů, tedy zkrátka lepším studiem dějin a společenské stavby celé.

Každé heslo praktické politiky, které má býti schopno dobytí si svůj svět, nezbytně potřebuje takového theoretického základu. Pohledme jen na obdobné úkazy ve vývoji

se jeví jako komunisté. Srovnej výtečný článek Dietzelův „Individualismus“ v „Handwörterbuch der Staatswissenschaften“.

*) Nechte být, nechte (lidí) jednat, svět sám od sebe se vyvíjí (t. j. právě dle svých přirozených zákonů).

socialismu. Také jeho vítězný postup nastává teprve ve chvíli, když byl mu dán theoretický podklad jednak ve zvláštním učení o hodnotě, jednak v onom společensko-filosofickém názoru světovém, který lapidárně vyjádřen jest již v Marxově kommunistickém manifestě. Naprosté nedbání dějin, význačná to stránka individualistické theorie společenské, nebylo v druhé polovici věku XIX. více možno — proto musila se společenská theorie socialismu odíti rouškou povšechné dějinné pravdy. „Přirozené“ zákony individualistického učení vystupují jako absolutní, pro všechny doby a národy stejné. Dějinná filosofie socialismu mohla býti jen teorií evoluční. Svým obsahem náleží k t. zv. materialistické filosofii dějinné. Jest pouze variantou pod všeobecnou kategorií spadající a mohla by, jak i Bernstein doznává, všim právem dle návrhu Barthova blíže ještě označena býti „ekonomickou teorií dějin“, anť všeliké společenské útvary, ani samu podobu veřejných zřízení nevyjímajíc, i nutný chod (zákonost) jejich proměn vysvětluje výhradně ze skutečností hospodářských, především výrobních a výtěžkových. Nynější společnost jest jen nejdokonalejší z posavadních forem společenských, ale jako ona vyvinula se nutně ze zárodků, jež spočívaly v předchozích útvarech, tak zase v ní samé, v její vlastním řádu hospodářském už klíčí sémě nových budoucích řádů, v nichž panství třídní konečně bude překonáno.

Kritika, která — nikoliv bez platných zásluh socialismu*) — smrtelné rány zasadila liberalismu, také základních teorií socialismu neušetrila. Ukázala, že jejich historicko-filosofický podklad je pouhou tendenční, jednostrannou a tedy jen pseudohistorickou konstrukcí a přesnými rozbory novějších badatelů podvrátila druhý veliký pilíř nauky Marxovy, jeho teorií hodnoty. Tak postižen byl socialismus zrovna v našich dnech tímž osudem, který o několik desetiletí dříve stihl liberalismus. Jeho theoretické základy lze již pokládati za otřesený. Ze dvou stran zároveň zarývá se do

*) Aby nebylo nedorozumění, připomínám, že zde slovem socialismus nerozumívám ono kolektivistické učení, jež právě v uvedených dvou teoriích dostalo své společensko-filosofické východiště.

nich pila kritiky: do sociálně-filosofických základů, jež tvořily kořen a kmen, i do vrcholků haluzí, do předpovědi blízké sociální katastrofy, která — se neplní.

Pokud jde o liberalismus, byly nedostatky plynoucí z jeho jednostranně racionalistické konstrukce jen krok za krokem odhalovány. Nejvydatněji v tom směru působili historikové (politici, právní, kulturní, hospodářští), kteří prokázali naproti racionalistické absolutnosti relativnost všeliké politiky (i hospodářské), t. j. podmíněnost její zvláštnostmi doby a místa, povahy národní a panujícího mravu. Vedle nich konservativci všech odstínů vyjasňovali význam rozličných starších institucí, od liberalismu zavržených, snažíce se více méně jasně vytknouti jádro jejich na dočasných formách a znešvařeních nezávislé. K tomu přidala se ochránářská reakce proti svobodnému obchodu zahraničnímu a dílo sociálních politiků, kteří stále jasněji pochopovali nemožnost uspokojivého řešení otázky dělnické i jiných otázek sociálních na výlučném podkladě liberálním. Kdekoliv však tito rozliční odpůrcové liberalismu postupovali ať sebe rozhodněji, ale věcně, ukazovali nedostatečnost jeho základních východišť theoretických a stopovali kriticky účinky jeho, pokud zásady jeho byly v praxi uskutečněny. Ne všichni odpůrcové arci byli jen toho zrna a opravdu zůstali při věci, nejméně ti, kteří se obracívají přímo agitačně k širokým vrstvám lidovým. Takových bylo a jest též u nás hejno. Často se věru zdá, že svědomí hlasatelův rozličných nauk stává se tím širším, čím širší jsou kruhy, na něž se obracejí. Z toho nemůže pojití nic dobrého.

Nedá se popřít, že racionalistický směr ducha lidského, jehož plodem byl individualistický názor společenský se svými liberálními důsledky, odmítaje všecku autoritu, také se postavil proti všeliké pozitivní víře náboženské, a může s toho stanoviti býti právem podrobován kritice. Leč i ta se přehánívá, když se liberalismu prostě podkládá atheismus nebo t. zv. filosofický materialismus. Přesvědčení o zákonech život společnosti lidské ovládajících nebylo ponejprv vysloveno v racionalisticko-individualistickém učení. Dříve je vyslovili

badatelé zcela nepochybného pozitivního přesvědčení náboženského. Tak Vlach Giambattista Vico ve své proslavené „Scienza nuova“ (1725), právem pokládané za předchůdkyni moderní sociologie, pevně věří v přesnou zákonnost společenského vývoje a vidí v ní dílo Prozřetelnosti. Jeho mladší vrstevník, pruský polní kazatel Jan Petr Suessmilch, výsledky svých pozorování o pravidelnostech, které se jeví v číslech porodů, sňatků a úmrtí, složil v dílo (1741), jež nadepsal „Božský řád v proměnách pokolení lidského, z narození, úmrtí a rozplemeňování jeho prokázány“. A také Malthus, jenž i ve svém známém „Essay on Population“ stojí docela na tuhém stanovišti individualistickém, byl knězem (anglikánské církve), když vyšlo první vydání této jeho památné knihy. A jak mocný mravní pozev je v jeho „moral restraint!“

Je-li však již s toho hledišť nezbytno budovati úsudky o theoretickém východišti opatrně, tím více to platí o výtce nemravnosti a dalo by se nakupiti na sta dokladů, jak hluboce a nadšeně byli přesvědčeni všichni horliví hlasatelé liberalismu v minulém a ještě v našem věku, že pouhé zabezpečení všestranné svobody dostačí, aby lidé stali se mravně lepšími, že ono vede nutně k nejlepšímu společnému dobru obecnému. V tomto zcela arci mylném, optimistickém pojetí panuje zase nápadná podobnost s názory hluboce zakotvenými v naukách všech tak zv. utopických i mnohých vědeckých socialistů nebo jejich epigonů, kteří rovněž předpokládají, že změna společenských zřízení v jejich smyslu provedená přinese nutně lepší mravní stav společnosti. I obdoba Darwinovy nauky o přizpůsobování se danému prostředí musila tu pomáhat, proti čemuž přírodovědec Ziegler vystoupil zvláštním spisem (Die Naturwissenschaft und die socialdemokratische Theorie — 1893). A může někdo říci, že horliví agitátoři proti obilním clům anglickým, Cobden a Bright, že vřelý hajitel svépomocného spolčování, Schultze-Delitzsch, byli vedeni nějakou nemravnou snahou? A přece to byli liberálové od kosti.

Liberalismus — jako absolutní princip společenské organisace — stojí a padá s theoretickými svými praemissami,

tedy s individualistickým názorem společenským. Důsledných liberálů v tomto smyslu jest již nyní tak poskrovnu, že můžeme říci: Liberalismus jako absolutní princip náleží již historii. Kdo jen část liberální nauky zavrhl, třeba jen pro obor hospodářský, zřekl se tím základního onoho názoru a nesmí právem nějakým činiti výčitky jiným, kteří i některé jiné části liberalismu se zřikají. V praxi žádného ze států vzdělaných liberální princip do všech důsledností proveden nebyl, sami spoluzakladatelé jeho ekonomičtí, jako na př. Fysiokraté, připouštěli organisující vliv státní moci v oboru školství a dopravnictví. Adam Smith byl též ochoten připouštět výminky, teprve jeho epigonové v t. zv. manchesterství šli do bezvýminečné důslednosti. Nyní se meze platnosti liberálního principu všude spíše zúžují než rozšiřují. Zápas proti němu obmezuje se tedy na ty ony zbytky jeho platnosti. Můžeme při tom arci vždy sáhnouti až ke kritice jeho základů. Jest i to možno, že sem tam obhájcové zbytků těch jsou vedeni pohnutkami sobeckými, tedy nemravnými — ale kouti z toho zbraně proti principu samému a jeho tvůrcům, je s hledišť historické pravdy nepřipustno a tedy i s hledišť mravního nedovoleny, i kdyby spousty platností toho principu způsobené bývaly sebe větší. A co více ještě, my podobným způsobem boje stavíme v nepravé světlo i to, co v liberalismu je vskutku zdravého a obecnému vývoji prospěšného. A to jsou ony silné podněty svépomocné, které v něm vězely, to jsou ony pružiny pokrokové, které spočívaly v myšlénce samoodpovědnosti jednotlivců, již on hlásal jako jedno z nejvyšších svých hesel. Zrovna v tom bylo mnoho až nesmírně přehnaného, jednostrannost bludná a škodná — ale to čas opravil a opravuje; leč odhodit tu zásadu naprosto, to jest čirá zkáza. Vznikáť z toho ono přemrštěné spoléhání na veřejnou pomoc, na zákon a správu veřejnou, tisíc lichých nesplnitelných nadějí, přival nevyhnutelných sklamaní. Pozornost a úsilí širokých vrstev svádí se tak na cesty z části nesprávné; osobní energie a pocit vlastní spoluodpovědnosti se podkopává, soudruhové v živnosti — rolníci, řemeslníci — už se jen scházejí, aby

žalovali na nedostatek státní podpory zájmů svých, a vyhýbají se nevrle vážné rozpravě o tom, co nedokonalého na sobě samých musí odkliditi. Na tom, a tedy i na váznutí společenského pokroku našeho, nesprávný způsob posuzování liberalismu má mnoho viny.

Tak jednotného názoru společenského, jako poskytoval individualismus anebo socialismus, žádné jiné z novověkých vědeckých učení dosud aspoň nemůže poskytnouti.

Vědy společenské ovšem se utěšují tím, že jejich nedokonalý stupeň dosavadní je nutným následkem nejvyšší složitosti, kterou se vyznamenává jejich předmět naproti předmětům všech jiných oborů vědeckých. Z té složitosti prýští se zobecnělé přesvědčení, že ke zbudování dokonalejších povšechných společenských teorií bude lze dospěti jen náležitým pokrokem speciálních věd společenských, z nichž jednou jest hospodářství národní — ale i ono na rozdíl od individualismu, jenž připouštěl existenci toliko jediné síly tvorné, nuceno bylo vzítí v počet existenci většího počtu základných tvarostrůjných elementů. Vyšetření jejich podstatu a zákonnost vzájemný jich poměr ovládající, bude jedním ze stěžejných úkolů theorie. Dnes jest to sotva víc než pouhý problem, jen — smíme-li užití toho přirovnání — v části anatomické v jistých určitějších rysech vytčený, v části fyziologické naprosto nevypělý. Odtud se spolu vysvětluje ta spousta diletantství, které se odvažuje na př. na řešení otázky sociální. Čím více nám schází přesné vodítko, čerpané z dostatečného základního poznání theoretického, čím tíže se toto buduje, tím více odkázání býváme často naproti naléhavým potřebám časovým postupovati v praktickém směru jen jaksi pokusně pod vůdčím vlivem jistých kulturních a ethických ideálův a s pečlivým využitkováním dějinných zkušeností. Pod hledišť tohoto využitkování zkušeností dějinných náleží i správné ocenění všeho toho, co v dosavadních nedokonalých a jako celek překonaných teoriích společenských bylo mravně a vůbec pokrokově plodno. Správné pochopení těchto starších učení a tedy i spravedlivé jich posouzení jest tudíž

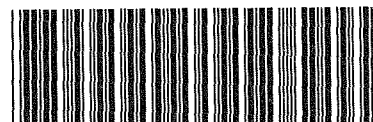
podmínkou dalšího vědeckého pokroku, účelnější sociální politiky a dokonalejšího pro ni porozumění v širším obecnství.

Samozřejmě platí tento požadavek stejně, ať jde o liberalismus či socialismus. A již z toho zase vyplývá, že požadavek správného pochopení a spravedlivého posouzení naprosto nechce a nemá zdržovati a ochromovati bojovnou náladu kohokoliv proti jakékoliv nauce. On platí výhradně prostředkům boje, pokud běží o jeho stránku věcnou. Může se ovšem hřešiti i formou a tónem kritiky, ale tomu, kdo chybuje pouze přílišností takového způsobu, dá se stokrát více prominouti, nežli tomu, kdo se prohřešuje podáváním nepravdy o původu, povaze a podstatě učení, jimž chce čeliti, proti nimž chce jiné svému přesvědčení nakloniti. Ponechme stranou, co se tím objektivně získá. Jistě ale takový bojovník přenechává odpůrci alternativu, aby ho buď pokládal za úskočnicka zlým úmyslem vedeného anebo — což bude častěji s pravdou se srovnávaní — za chudáka duchem, za ubohého Don Quichota, který bojuje proti větrným mlýnům, ale potřebuje také svých Sanchů Pansů, aby mu uvěřili, že vede zápsy rytířské.

REV15

ÚK PrF MU Brno

3129S29309